

XƏLİL VƏLİZADƏ

İQTİSADI DİPLOMATİYA

dərs vəsaiti

Naxçıvan Dövlət Universiteti - 50

**Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Naxçıvan Dövlət Universiteti**

İQTİSADI DİPLOMATIYA

Dərs vəsaiti

*Naxçıvan Dövlət Universitetinin
Elmi Şurasının “20” “may” 2017- ci il
tarixli qərarı ilə çapa tövsiyyə olunmuşdur.
(protokol № 09)*

Naxçıvan - 2017

**Dərs vəsaiti Naxçıvan Dövlət Universitetinin yaranmasının
“50” illik yubileyi münasibəti ilə “Dünya iqtisadiyyatı”
kafedrasında hazırlanmışdır.**

Müəllif:

Xəlil Əlişən oğlu Vəlizadə

Elmi redaktor :

Ceyhun İlham oğlu Mahmudov
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
NDU-nun “Dünya iqtisadiyyatı”
kafedrasının müdiri

Rəyçilər :

Ağarza Ağahəsən oğlu Rüstəmov
iqtisad elmlər doktoru, professor
NDU-nun iqtisadiyyat kafedrasının müdiri

Yusif Hüseyn oğlu Hüseynov
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
NDU-nun “Beynəlxalq münasibətlər və
xarici dillər” fakültəsinin dekanı

İradə Vətən qızı Bağrova
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, baş müəllim
“Naxçıvan” Universitetinin “İdarəetmə”
kafedrasının müdiri

Dərs vəsaitində “İqtisadi diplomatiya”nın aydın şəkildə izahı üçün optimal mühazirə materiallarından istifadə edilmiş və gələcək dövr ərzində perspektiv inkişafı üçün tədqiqatlar aparılmışdır.

Dərs vəsaitində Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı məsələsinə xüsusi diqqət ayrılmış və iqtisadi cəhətdən vurduğu ziyanın nəticələri geniş şəkildə analiz edilmişdir.

Dərs vəsaiti bakalavr, magistr və doktorantura pilləsində təhsil alanlar, tədqiqatçılar, iqtisadçılar, siyasətçilər, diplomatlar həmçinin iqtisadi diplomatik münasibətlərlə maraqlanan oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

MÜNDƏRİCAT

Giriş	5
FƏSİL I. DİPLOMATİYA ANLAYIŞI. İQTİSADI DİPLOMATİYA	
1.1. Diplomatiya anlayışı, mahiyyəti və tarixi	6
1.2. İqtisadi diplomatiyanın nəzəri əsasları, tarixi və mahiyyəti	17
1.3. İnformasiya mühitində iqtisadi diplomatiya	24
1.4. İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulması	27
1.5. İqtisadi-diplomatik yazışma	33
1.6. Bəşəriyyətin qlobal problemləri və iqtisadi diplomatiya	36
FƏSİL II. İQTİSADI DİPLOMATİYANIN DİGƏR AMİL VƏ PROSESLƏRLƏ BAĞLILIQ KONTEKSİ	
2.1. İqtisadi diplomatiya və demoqrafik proseslər	42
2.2. İqtisadi diplomatiya və valyuta siyasəti	47
2.3. İqtisadi diplomatiya və kapital amili	51
2.4. İqtisadi diplomatiya və dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik məsələləri	54
FƏSİL III. BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ TƏŞKİLATLAR VƏ İQTİSADI DİPLOMATİK STANDARTLAR	
3.1. İqtisadi diplomatik standartlar və beynəlxalq iqtisadi hüququn prinsipləri	60
3.2. Müasir dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq və regional təşkilatlar (qurumlar) və onların iqtisadi diplomatiyası	63
3.3. Gömrük işi və iqtisadi diplomatiya	70

**FƏSİL IV. AZƏRBAYCANIN XARİCİ İQTİSADI
SİYASƏTİ VƏ İQTİSADI DİPLOMATİK
ƏLAQƏLƏRİ**

4.1. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti və iqtisadi diplomatiya	77
4.2. Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında iqtisadi diplomatik əlaqələr	81
4.3. Azərbaycan iqtisadi diplomatiyası və GUAM	84
4.4. Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə arasında iqtisadi diplomatik əlaqələr. Layihələr	87
Nəticə	94
Qeydlər	96
İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı	105
Test nümunələri.....	110
Test nümunələrinin cavabları.....	128

Giriş

İqtisadi diplomatiya dövlətlərarası iqtisadi münasibətlər yarandığı dövrdən formalaşmağa başlamış və tarixi mərhələlər keçməklə müasir dövr üçün yeni tədqiqat sahəsi olmuşdur. İqtisadi diplomatiya çox tərkibli mürəkkəb kateqoriya malik sahələrdən sayılır.

İqtisadi diplomatik fəaliyyət üsul və vasitələrini seçərkən xarici iqtisadi siyasətin maraqlarını da nəzərə almalıdır. Hər bir dövlətin beynəlxalq iqtisadi problemləri kompleks şəkildə mürəkkəb olmaqla yanaşı, həmin problemlərin ayr-ayrı strukturlara təsiri mövcuddur. İqtisadi diplomatiyanın ən qabarıq vəzifələrindən başlıcası isə iqtisadi böhran və vəziyyətlərin effektiv şəkildə nizamlanmasıdır. Beynəlxalq münasibətlər sistemində dünyanın iqtisadi dəyərlərindən bərabər səviyyədə istifadə olunma mexanizmi üçün iqtisadi layihələr hazırlanır.

Bəşəriyyətdə insan resurslarının sayı artdıqca qlobal problemlər də genişlənməkdə davam edir. Qlobal problemlər isə bir-başə və yaxud dolayı yolla iqtisadi məsələlərlə bağlılıq təşkil edir. Qlobal iqtisadi problemlərin sülh yolu ilə həll olunması üçün iqtisadi diplomatiyanın üsul və vasitələrinə bəşəriyyətin geniş miqyaslı ehtiyacı vardır.

Azərbaycanın İqtisadi diplomatiyasının qarşısında duran ən başlıca problem isə “Dağlıq Qarabağ” münaqişəsidir. Münaqişənin diplomatik yolla həll edilməsi xarici siyasətin prioritet istiqamətlərindəndir.

Həmçinin Azərbaycan hal-hazırda uğurlu iqtisadi diplomatik əlaqələr sayəsində regionda lider dövlət çevrilərək, beynəlxalq təşkilatlar və qurumlarda öz mövqeyini gücləndirməkdə davam edir. Son illər ərzində ölkədə keçirilən beynəlxalq tədbirlər Azərbaycanın haqq səsinin dünyaya çatdırılmasında böyük əhəmiyyətə malikdir.

I FƏSİL .DİPLOMATİYA ANLAYIŞI. İQTİSADI DİPLOMATİYA

1.1. Diplomatiya anlayışı,mahiyəti və tarixi.

Diplomatiya beynəlxalq münasibətlərlə sıx əlaqədar olduğundan tarixə nəzər salsaq, erkən dövlətlərin arasında da diplomatik münasibətlərin mövcudluğunu görə bilərik. Dövlətlər-arası müqavilələr beynəlxalq münasibətlər tarixində, beynəlxalq hüquq nəzəriyyələrində tədqiq edilməklə yanaşı diplomatiya elmində də mühüm araşdırma elementidir. Diplomatiya ilkin olaraq insan cəmiyyətləri arasında qarşılıqlı əlaqənin imzasız forması kimi yaranmışdır. Dünya diplomatiyasının fəaliyyət metodikasında da hər zaman dəyişikliklər baş verməkdə davam edir.

Diplomatiya öz inkişaf bünövrəsini qədim *Roma və Yunanıstanda* tapmışdır. Qədim Romada diplomatik yığıncaqlarda əsasən hərbi və sülh məsələləri müzakirəyə çıxarılırdı. Diplomatiya dövlət fəaliyyətinin gündəlik forması kimi XVI-XVII əsrlərdə meydana çıxmışdır.

Diplomatiya anlayışı müasir anlamda tarixi mənbələrdə ilk dəfə Fransa diplomatı Fransua Kalyerin 1716-cı ildə çap olunmuş *“Hökmdarlarla danışıqlar aparılmasının üsulları”* adlı kitabında istifadə edilmişdir. I Napoleon isə “diplomatiya”-nı «təmtəraqlı libas geyinmiş siyasət» adlandırır.

Rus dilli mənbələrdə “diplomatiya” terminin ən optimal izahı belə verilir: *«Diplomatiya – həll edilən məsələlərin xarakteri və konkret şərtlərini nəzərə alaraq, tətbiq edilən qeyri-hərbi praktiki tədbirlər, metod və üsulların məcmusundan ibarət dövlətin xarici siyasətini həyata keçirmə vasitəsidir; dövlətin xarici siyasətinin məqsəd və vəzifələrinin həyata keçirilməsi, dövlətin hüquq və maraqlarının, onun xaricdəki qurumlarının və vətəndaşlarının müdafiəsi üzrə dövlət başçıları və hökumətlərin, xarici işlər nazirliklərinin, xarici işlər qurumlarının, xaricdəki diplomatik nümayəndəliklərinin, beynəlxalq konfranslarda nümayəndə heyətlərinin rəsmi fəaliyyətidir».*

İngilis diplomatı E.Sataunun fikrincə isə «*Diplomatiya – müstəqil dövlətlər və hökumətlər arasında rəsmi əlaqələrin formalaşması üçün ağıl və taktikanın tətbiq olunmasıdır*». Martens isə “diplomatiya” belə tərif verirdi: «*Dövlətlərin xarici əlaqələri, yaxud xarici işləri haqqında elm, daha dar mənada isə danışıqlar aparmaq elmi və məharətidir*».

Margentauna görə isə diplomatiya ixtiyarında üç vasitə (kompromis, güclə hədələmə, inandırmaq) vardır. “Diplomatiya mədəniyyəti o deməkdir ki, ixtiyarda olan bu üç vasitədən lazım olan konkret zamanda düzgün seçim edilsin”. İtalyan diplomat “Hökümdar” əsərində belə deyir. “Mübarizə iki cür olur: birisi – qanun, o birisi isə güc vasitəsi ilə. Birinci yol insanlara, ikinci yol isə heyvanlara xasdır, lakin çox vaxt birinci vasitə kifayət etmədiyi üçün ikinci üsula əl atmaq məcburiyyəti yaranır. İlanları yaxşı tanımaq üçün tülkü olmaq lazımdır; qurdlarla hesablaşmaq üçün isə aslan olmaq lazımdır. Xeyirxahlıq yolundan dönməmək, amma lazım olanda pislilik, şər yoluna da qədəm basmağı bacarmaq vacibdir”.

Həmçinin Margentau belə hesab edir ki, diplomatiya bir elm kimi 4 elementi nəzərə almalıdır.

1. *Diplomatiya ixtiyarında və potensialında həqiqətən olan qüvvəni hesaba almaqla öz məqsədini müəyyənləşdirməlidir.*

2. *Diplomatiya digər ölkələrin də məqsədlərin qiymətləndirilməli və həmin məqsədi həyata keçirmək üçün həqiqətən də potensial gücü də qiymətləndirilməlidir.*

3. *Diplomatiya müəyyənləşdirilməlidir ki, fərqli olan bu məqsədlər hansı səviyyədə bir-birilə uyğunlaşırlar.*

4. *Diplomatiya bu məqsədlərin reallaşması üçün lazım olan vasitələrdən istifadə etməlidir.*

Qədim Şərq də diplomatiya özünəməxsus inkişaf yolu keçmişdir. Dövlətlər yarandığı vaxtdan diplomatik münasibətlər müxtəlif formalarda təkamül tapmışdır. Tarixi mənbələrə görə Misirdə erkən dövlət birləşmələri eradan əvvəl dördüncü min illiyin birinci yarısında meydana gəlmişdir. Assuriya dövləti isə era-

dan əvvəl XXIII əsrdə yaranmışdır. Manunun Hind qanunlarına görə “Diplomatiya məharəti sülhü möhkəmləndirmək və müharibənin qarşısını almaq bacarığından ibarətdir.”

Diplomatiya bir anlayış olaraq həmçinin özündə təmsilçilik, vasitəçilik, əlaqələndiricilik anlayışlarının universal ifadəsidir. Diplomatiyanın hamı tərəfindən qəbul edilən vahid tərfi isə yoxdur. Diplomatiya ölkənin milli maraqlarını nəzərə almaqla daxili qurumları ilə xarici ölkələrin qurumları arasında əlaqə yaradan bir sahədir. Hər bir dövlətin və ya qurumun baş diplomatı həmin dövlətin və ya qurumun rəhbəri hesab olunur. Həmin şəxslər daxilə və xaricdə diplomatiyanın perspektiv inkişaf istiqamətlərini müəyyən edir və bu barədə sazişlər, müqavilələr imzalayırlar. Hər bir diplomat rəhbərlik etdiyi dövlət və ya qurumun mənafeyini qoruyan onun milli maraqlarını beynəlxalq aləmdə müdafiə edən vasitəçi rolunu oynayır.

Diplomatiyada həmçinin köhnə və yeni diplomatiya anlayışları da ayırd edilir. Ötən əsrin əvvəllərində “köhnə diplomatiya” öz gücünü itirdi və “yeni diplomatiya” meydana gəldi. Köhnə diplomatiya əsasən iri dövlətləri o cümlədən əsasən Avropa dövlətlərini əhatə edirdisə, yeni diplomatiya qlobal dünyanın bütün dövlətlərini əhatə edirdi.

Köhnə diplomatiyanın qalıqlarından olan din amili müasir diplomatiyanın perspektiv inkişafı üçün mənfi impuls verici qüvvələrdən sayılır. Avropa diplomatiyasında hələ də mövcud olan bu amil ölkəmizin, həmçinin Türkiyə Respublikasının Avropa Birliyinə daxil olması üçün yaranan əngəllər siyahısındadır.

“*Nigah diplomatiyası*”da köhnə diplomatiyanın qalıqlarındandır. Dövlətlərarası diplomatik əlaqələri tənzimləmək üçün orta əsrlər dövründə diplomatiyanın bu amilindən istifadə daha çox rast gəlinir. Azərbaycanda mövcud olmuş dövlətlərdə də “nigah diplomatiyasından” istifadə olunması barədə məlumatlar arxiv sənədlərdə mövcuddur.

Diplomatiya sözünün hərfi mənası haqda isə bir sıra müxtəlif fikir və mülahizələr mövcuddur. Diplomatiyanın “diplom” (yu-

nan dilində diploma-ikiqat yığılmış sənədlər deməkdir) sözündən olduğunu qeyd etmək daha dolğundur. Fransızca isə “la diplomatique” (diplomatika) termini qədim sənədlərin şifrlərini açma mənasını verir.

«Diplomatiya» sözü dar mənada isə dövlətlərin və ya qurumların xarici siyasətinin həyata keçirmə vasitəsi kimi də ifadə edilir.

Diplomat peşəsi isə XV əsrdə ilk daimi diplomatik missiyaların yaranması ilə yaranmışdır. Tarixdə ilk daimi diplomat Milan hersoqu Françesko Sfortso tərəfindən 1455-ci ildə Genuyada təsis edilmişdir. Bu dövrdən başlayaraq daimi fəaliyyət üçün səfirliklər və missiyalar açılması prosesi sürətləndi. Hər bir diplomat seçilərkən onun peşəkarlığı ilə yanaşı mənəvi keyfiyyətlərə malik olması ilə də seçilirdi. Zaman keçdikcə diplomatik iyeraxiya da formalaşmışdır.

Tanınmış fransız diplomat Taleyranın fikrincə isə diplomat 3 keyfiyyətə malik olmalıdır:

- a) *vətənpərvər*;
- b) *peşəkar*;
- c) *əxlaqlı*.

XVI əsr Venetsiya diplomatı Ottaviano Madci ideal diplomat haqqında düşüncələrini bölüşərək yazır: “Diplomat gözəl alim olmalı, fəlsəfəni gözəl bilməli, Ərəstunu və Əflatunu dərinləndən öyrənməlidir. O hər an ən mücərrəd problemləri dialektik ardıcılıqla şərh etməyi bacarmalıdır. Diplomat klassiklərə bələdliklə yanaşı, riyaziyyatdan, fizikadan və hüquq elmindən xəbərdar olmalıdır. Latın dilinin incəliklərini bilməklə yanaşı, yunan, ispan, fransız və türk dillərində danışmağı bacarmalıdır. Diplomatın tarix, coğrafiya, hərbi sənəti sahəsində bilikləri olmalı, şairləri inkar etməməli, yanında Homerin əsərlərini gəzdirməlidir”.

Diplomatların səfərlər zamanı öz qadınlarını özləri ilə birgə aparması məsələsi diplomatiyada fikir ayrılığıdır. Bəzi analitiklər hesab edir ki, qadınlar söz tutmaqda etibarlı olmadığı üçün həyat

yoldaşları ilə birgə səfərdə olması düzgün deyil. Müasir diplomatiya isə bunu inkar edir.

Q.Flober « Hamıya məlum həqiqətlərin leksikonu » əsərində diplomatlar barədə ironiya işlədərək fikrini belə qeyd edir: «Gözəl karyeradır, lakin təhlükələr və çətinliklərlə doludur. Yalnız əsilzadə şəxslərə məxsusdur. Qeyri-müəyyən əhəmiyyətli məşğuliyyətdir, lakin kommersiyanı yüksəkdir. Diplomat həmişə incə və səmimidir.»

Diplomatiyada beynəlxalq konfransların, seminarların, təcrübə proqramlarının və s. həyata keçirilməsi və təşkili mühüm komponentlərdən sayılır. Belə tipli tədbirlər həyata keçirilərkən əsas nəzərə çarpacaq elementlər aşağıdakılardır:

- a) *düzgün yer seçimi;*
- b) *tədbirin iş və rəsmi dili;*
- c) *vizitkaların cəlb ediciliyi;*
- ç) *dəvət olunanlara verilən imtiyaz və immunitetlər ;*
- d) *tədbirin açılış və bağlanış mərasimləri ;*
- e) *tədbirə dəvət alanların düzgün əyləşdirmə mexanizmi;*
- ə) *qəbul ediləcək qətnamə və qərarların legitimliyi ;*
- x) *müşahidəçilərin tədbirdə iştirakının müəyyən edilməsi ;*
- f) *vizitkalar təqdim ediləcək şəxslərin nüfuzu;*
- g) *düzgün sədr seçimi ;*
- ğ) *tədbir zamanı maksimum səviyyədə təhlükəsizliyin təmini;*
- h) *KİV-ın tədbiri optimal səviyyədə işıqlandırması;*
- i) *tərcüməçilərin və ya draqomanların ideal səviyyədə olması və sair.*

Beynəlxalq münasibətlərini araşdıran bəzi tarixçilər hesab edir ki, “klassik diplomatiya” 1815-ci ildə Vyana konqresindən Birinci Dünya müharibəsinə qədər mövcud olmuş, kardinal Rişelyenin “siyasi vəziyyətində” işlənib hazırlanan “daimi danışıqlar” nəzəriyyəsi isə müasir diplomatiyanın əsasını təşkil etmişdir.

Dövlətlər və ya qurumlar üçün diplomatik tanınma məsələsinin siyasi əhəmiyyəti böyük dərəcədədir. Beynəlxalq təcrübəyə

uyğun olaraq yeni dövlətin və ya qurumun tanınmasının aşağıdakı iki forması mövcuddur:

- a) *de-fakto-natamam tanınma* ;
- b) *de-yure-tam şəkildə diplomatik tanınma*.

Azərbaycanda diplomatik münasibətlərin inkişafının özünə-məxsus tarixi inkişaf mərhələləri mövcuddur. Tarixə nəzər salsaq görərik ki, hətta Sara Xatun kimi azərbaycanlı qadın diplomatlar olmuşdur. Ağqoyunlu dövlətinin xarici ölkələrlə diplomatik əlaqələrində Sara xatunun rolu daha mühüm idi. Uzun Həsən bütün xarici siyasət məsələlərini onunla məsləhətləşir, ən məsul diplomatik danışıqlar üçün onu göndərirdi. Qaffari, Tarixi Cahan Ara əsərində deyir: *“Uzun Həsənin anası Sara Xatun olduqca adil, müşfiq və işini bilən bir hakim idi”*.

Həmçinin Venesiyadan Ağqoyunlu dövlətinə göndərilən, demək olar ki, bütün diplomatik sənədlərdə Sara Xatunun adı çəkilir, ondan bəhs olunur. Bunlardan birində deyilir: *“Hökm-dar Uzun Həsənin anası Sara Xatuna da ehtiram göstər, hədiyyə-lər ver, Azərbaycanda qəbul olunmuş şəkildə ad və sanına layiq tərzdə çıxışlar edib onu Türkiyə (Osmanlı) ilə müharibəyə davam etdirməyə çağır. Oğlanları, qardaşı və nəvələri üçün bu işin nə qədər vacib olduğunu şəxsiyyətinə uyğun olan ifadələrlə izah et.”*

Şərqdə yaranmış ilk demokratik respublika olan -Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti (AXC) dövründə müstəqiliyimizin tanınması üçün böyük diplomatik zəfərlər əldə edilmişdir. 1918-ci ilin 4 iyun tarixində Osmanlı ilə Cumhuriyyət arasında *“Sülh və dostluq haqqında”* müqaviləyə əsasən isə Osmanlı Cumhuriyyətin müstəqiliyini tanıyan ilk dövlət oldu. Diplomatik zəfərlərin sayəsində Bakıda bir sıra dövlətlərin konsulluqları açılmış və ABŞ, İngiltərə, İtaliya kimi dövlətlərlə iqtisadi diplomatik əlaqələr qurulmağa başlamışdır. Daha sonra İranla bağlanan sazişlərə əsasən Tehrandə Azərbaycan səfirliyi, Təbriz şəhərində isə baş konsulluq açılmışdır. Həmçinin Cumhuriyyətin yeritdiyi xarici siyasət dövlət quruculuğuna əsaslı töhvə verməklə yanaşı Azərbaycan diplomatiyası üçün böyük əhəmiyyət kəsb edirdi. Lakin 1920-ci ilin

aprel ayının 28-də Azərbaycanın XI Qızıl ordu tərəfindən işğalı ilə ölkəni beynəlxalq aləmdə suverən bir dövlət kimi siyasət yeritməsinə xitam verildi. Xarici iqtisadi əlaqələr SSRİ-nin dövlət inhisarı altında cəmləşdi. Sovet Rusiyasının əsarəti dövründə Cümhuriyyət ərazisinin 27 min kvadrat kilometrədən bir qədər çox hissəsi Azərbaycanın əlindən alındı.

Daha sonra Sovetlər birliyinin tərkibindən çıxaraq 1991-ci il 18 oktyabrda yenidən müstəqillik qazanan Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində diplomatik əlaqələrin qurulması üçün öz məqsəd və mənafeələrini ortaya qoydu. Lakin həmin zaman ölkədə gedən müharibə, hakimiyyət uğrunda mübarizə və mövcud iqtisadi həyat tərzinin aşağı səviyyəsi, böhran şəraiti diplomatik əlaqələrin genişlənməsinə maneə olurdu.

1993-cü ildə Ümummillə lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişi ilə güclü inkişaf strategiyasının əsası qoyuldu. Azərbaycan Respublikası ilə digər dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar arasında diplomatik əlaqələr yeni mərhələdə inkişaf etməyə başladı və ölkənin qloballaşan dünya iqtisadiyyatına birbaşa real inteqrasiya (sözün latınca («*integro*») - «bərpa olunma», «tamamlanma» və yaxud [*integer*]) «bütöv», «bütünləşmə» mənaələrini verir.) imkanları genişləndi. Azərbaycanın dünyanın bir neçə ölkəsində diplomatik nümayəndəlikləri (konsulluqlar, səfirliklər), bir sıra xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri isə Azərbaycan Respublikasında fəaliyyətə başladı.

Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasının hüquqi statusu ilə bağlı məsələlər isə 16 mart 1921-ci il tarixli Moskva və 13 oktyabr 1921-ci il tarixli Qars müqavilələrinə əsaslanır. Lakin 1929-cü il 18 fevral tarixində həmin beynəlxalq müqavilələrin şərtləri kobud şəkildə pozularaq 657 kvadrat kilometr ərazi (Muxtar Respublikanın Qurdqulaq, Xaçik, Horadiz, Oğbin, Ağxəç, Almalı, İtqran, Sultanbəy, Qorçevan kəndləri və Kilit kəndinin bir hissəsi) Ermənistanə verilib.

Prezident İlham Əliyevin 24 avqust 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin Xarici İşlər Nazirliyi-

nin təsis edildiyi gün - "9 iyul" tarixi Azərbaycanda *Diplomatiya Günü* kimi qeyd olunmaqla, diplomatik xidmət orqanlarının peşə bayramıdır. Cümhuriyyətin ilk xarici işlər naziri Məmməd həsən Hacinski, daha sonra isə Əlimərdan bəy Topçubaşov, Fətəli xan Xoyski, Məmməd Cəfərov olmuşdur.

Kuinsi Rayt isə diplomatiyanı iki səviyyədə - *ümumi düşüncə və xüsusi düşüncə* olaraq müəyyən edirdi. Ümumi düşüncəyə görə, diplomatiya "danışıqlarda və ya qarşılıqlı əlaqə zamanı təktin, fərasətin və ya bacarığın istifadəsidir", xüsusi düşüncəyə görə isə diplomatiya "müharibənin mümkün olduğu siyasət sistemi daxilində minimum xərclərlə maksimum qrup məqsədlərinə nail olmaq üçün danışıq sənətidir."

Müasir dövrdə həmçinin dövlətlər öz mövcudluğunu iki yolla təsdiq etdirir.

- 1) *ikitarəfli diplomatiya - dövlətlər arası münasibətlər;*
- 2) *çoxtərəfli diplomatiya - beynəlxalq təşkilatlar və qurumlar vasitəsi ilə tanınma.*

Diplomatiya tədqiqatçıları tərəfindən hərbi, siyasi, ictimai, iqtisadi və s qollara ayrılır.

Hərbi diplomatiya - dövlətlərin silahlı qüvvələrinin qüdrətli olması və perspektiv inkişafı üçün hərbi diplomatik əlaqələrə zərurət vardır. Hərbi attaçə silahların alınub satılmasında eləcə də birgə keçirilən hərbi təlimlərdə iştirak üçün hərbi diplomatların rolu böyükdür. Hətta qədim Misirdə köçəri tayfalar arasında müharibələrə başlamazdan qabaq diplomatik danışıqlar aparmaq kimi praktika mövcud idi.

İctimai diplomatiya (xalq diplomatiyası) - Qloballaşan dünyada milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasında, o cümlədən təbliğ edilməsində, insanlar və ictimai xadimlər arasında olan təmasın optimallığına ictimai diplomatiya böyük töhfə verir. Hər bir ölkənin diplomatik nümayəndəliklərinin fəaliyyət prinsiplərinə uyğun olaraq öz ölkəsinin haqq səsinə dünyaya çatdırmaq və ictimai mediada geniş şəkildə təbliğ və təşviq etmək qarşıya qoyulan məqsədlərdəndir. Müasir informasiya və kommunikasiya texnolo-

giyalarının inkişafı nəticəsində son illər ərzində ictimai diplomatiyanın inkişaf tempində interaktivlik müşahidə olunmaqdadır. İctimai diplomatik əlaqələrin inkişafının müasir forması beynəlxalq ticarət sazişlərinin operativliyinə və cəldliyinə şərait yaratmaqla diplomatiyada yeni mexanizmlərin meydana gəlməsi üçün real faktorlara effektiv təsir edir. Modernləşən xarici siyasətin həyata keçirilməsində diplomatik əlaqələr zamanı ictimai diplomatiyanın oynadığı rol aktual görünür.

Hər bir diplomat öz növbəsində şəxsi mənfəətini düşünməli deyil, təmsil etdiyi xalqın, dövlətin, qurumun fikrini ifadə etməlidir. Həmçinin Vyana konvensiyasının 42-ci maddəsinə əsasən iş diplomatik agent yerləşmə dövlətində şəxsi mənfəət məqsədilə peşə və kommertiya fəaliyyəti ilə məşğul olması qadağan olunur.

Azərbaycan torpaqlarının daşnak Ermənistan tərəfindən işğalı və onların törətdikləri insanlığa sığmayan ağır tərkibli cinayətləri beynəlxalq ictimai diplomatiya vasitəsi ilə dünyada çatdırmaq hər bir ölkə vətəndaşının borcudur. Ermənistanın yeritdiyi qeyri-konstruktiv xarici siyasət təkcə Azərbaycan üçün yox bütün region üçün ciddi təhlükə mənbəyidir. Dünya azərbaycanlılarının hər zaman vahid bir halda öz fikrini bildirməsi təqdirə layiq arzu olunan haldır.

Müasir informasiya mühitində xaricdə yaşayan azərbaycanlıların övladlarının azərbaycan dilində biliklərə yiyələnməsi üçün virtual olaraq Azərbaycan dilinin tədrisi məktəbi yaradılması dünya azərbaycanlılarının birlik və həmrəyliyi üçün effektiv hal ola bilər.

Siyasi diplomatiya - Dövlət hakimiyyətinin bütövlüyün qorunub saxlanmasında və dövlətlər arasında əlaqələrin qurulmasında şəxslərin siyasi fəaliyyəti mövcuddur. Siyasi diplomatik əlaqələrin qurulmasında siyasi partiyalar, siyasi ideyalar və nəzəriyyələr mühüm rol oynayır.

Mədəni diplomatiya - Beynəlxalq münasibətlər sistemində dövlətlərin xarici mədəniyyət siyasəti dövlət siyasətinin tərkib hissəsini təşkil edir. Mədəni əlaqələr xalqlar, millətlər və dinlər

arası irqi, dini ayrı seçkilinin aradan qaldırmasında mühüm amil kimi təzahür edir. Dünya mədəniyyətinin kompleks şəkildə formalaşmasında beynəlxalq təşkilatların (qurumların) rolu vardır. BMT-nin ixtisaslaşmış təşkilatı olan YUNESKO mədəni irsin qorunub saxlanması üçün atdığı addımlar təqdirə layiq hesab olunur.

Ötən əsrin doxsanıncı illərində “TÜRKSÖY”-un yaradılması da türkdilli dövlətlərin mədəniyyət əlaqələrinin yeni müstəvidə möhkəmlənməsinə zəmin yaratdı. Azərbaycanca isə tolerantlığın və mültikulturalizmin inkişafı digər türk dövlətləri ilə mövcud olan diplomatik əlaqələrə öz müsbət təsirini göstərməkdə davam edir. “TÜRKSÖY”-un türk dünyasının həmrəyliyi istiqamətində fəaliyyət intensivliyi iqtisadi əlaqələrdə də öz əksini tapır.

Bəzi tədqiqatçılar isə mədəni diplomatiyanı ictimai diplomatiyanın tərkib hissəsi kimi qeyd edirlər.

Gizli diplomatiya - Diplomatiyanın bu qolunu “səssiz diplomatiya” da adlandırırlar. Tarixə nəzər salsaq hələ qədim dövrlərdə Avropada Roma və Yunanıstda dövlətlər arasındakı yazışmaların bir neçəsi saraylarda gizli şəkildə aparılırdı. Həmçinin yəhudi əsilli, ötən əsrdə ABŞ-ın Xarici İşlər Naziri postunu tutmuş amerikalı diplomat Henri Kissincer diplomatiya ilə məşğul olarkən ehtiyatlılıq və pragmatizm tövsiyyə edirdi. Onun fikrincə təktərəfli qalibyyət uzun müddət davam edə bilməz, çünki qarşı tərəfin də marağı və mənafeləri vardır. Nəticə etibarilə diplomatik qalibyyətlər gələcəyi ipoteka altına alır. Bu səbəblərdən də dolayı “gizli diplomatiya” ehtiyacı vardır.

Misal. 1939-cu ildə SSRİ ilə Almaniya arasında Avropanın işğalını birgə keçirmək üçün Ribbentrop-Molotov paktına əlavə məxfi protokolu misal göstərmək olar.

Bəzən gizli diplomatik fəaliyyətdə olan proseslərin daha sonra cəmiyyətdə yayılması diplomatik münasibətlərin soyuqlaşmasına gətirib çıxarır. Son dövrdə Vikiliks tərəfindən ABŞ-da olan məxfi diplomatik danışıqların cəmiyyətə sızdırılması buna nümunədir.

Maraqlıdır. Son illərdə ABŞ Mərkəzi Kəşfiyyat İdarəsinin (CIA-Central Intelligence Agency) məxfilik sənədlərindən çıxarılmış məruzəyə görə “ilk sovet atom bombasının yaradılması üzərində işlər Ermənistan ərazisində Göyçə gölü ətrafında aparılıb. Bu işlər 1949-cü ildə başa çatıb. Həmin ərazinin seçilməsinə səbəb burada su elektrik stansiyaların mövcudluğu və relyef olmuşdur. Sənəddə layihənin elmi-texniki direktoru erməni Arakelyan göstərilir.” Ermənistanda bu sahənin inkişafının hansı nöqtədə olduğunu demək indiki dövr üçün asan deyil. Lakin tektonik zonada yerləşən Ermənistana məxsus olan 1976-cı ildə inşa edilən və etibarsız reaktorlara malik olan Metsamor atom elektrik stansiyasının hələ də fəaliyyətinin davam etdirməsinə görə BMT-nin diplomatik missiyasının susması təəccüb doğurur.

Maraqlıdır. 1948 –ci il 1 dekabr tarixində Jose Ferrer Kosta Rikada ordunu ləğv edib. Həmin ildən bəri ölkədə ordu yoxdur və orduya ayrılmış vəsait təhsilə yönəldilir.

Maraqlıdır. Diplomatiya termini ilə bağlı maraqlı təriflərdən biri belədir: “İnsanın öz vətəni üçün yalan deməsi bir sənətdir. Buna *Diplomatiya* deyilir”.

Maraqlıdır. Quba xanı Fətəli xan Bakı xanlığı üzərində öz nüfuzunu gücləndirmək üçün “nigah diplomatiyası”ndan istifadə edib. Bakı xanı Məlik Məhəmmədə bacısı Xədicə Bikəni ərə verib. Bu hadisə Quba xanlığının iqtisadi inkişafına güclü təsirini göstərib.

Maraqlıdır. Xəzərlər 630-cu ilədək Göytürk xaqanlığının təbəçiliyində fəaliyyət göstəriblər. 627-628-ci illərdə Bizans imperatoru Heraklin istəyinə müvafiq olaraq xəzərləri Sasanilərə qarşı çıxarır və xəzərlər Tiflisi ələ keçirirlər. Xəzər-Bizans ittifaqı Göytürk xaqanlığı dağıldıqdan sonra da davam edir. Belə ki, Sasanilərin məğlubiyyətindən sonra Bizansa qarşı yeni rəqib qismində çıxış edən Ərəb Xilafətinə qarşı xəzərlər ən qüdrətli müttəfiq olur. Bu ittifaqı gücləndirmək məqsədilə Bizans tərəfi nigah diplomatiyasından da istifadə edir. Belə ki, imperator II Yustinian

(685-695 və 705-711, xaqanın bacısı Teodora xatunla evlənmişdi) və V Konstantin (741-775) Xəzər şahzadələri ilə evlənilər.

Maraqlıdır. Tarixi mənbələrə əsasən xəzərlərlə ərəblər arasında da nigah diplomatiyası mövcud olmuşdur. Belə ki, Harun ər-Rəşidin vəzirli Yəhya Bərməki Xəzər şahzadəsi ilə ailə həyatı qurmuşdu. Lakin qohumluq amili də iki dövlət arasındakı mövcud gərgin münasibətləri aradan qaldıra bilməmişdir.

1.2. İqtisadi diplomatiyanın nəzəri əsasları, tarixi və mahiyyəti

Diplomatiya anlayışı iqtisadi diplomatiya anlayışından geniş mənə kəsb edərək, hərbi, mədəni, ictimai, iqtisadi, siyasi və s. diplomatik məsələləri özündə ehtiva edir. Diplomatiyanın iqtisadi aspektlərinin nəzərə alınması isə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki heç bir cəmiyyət və dövlət iqtisadiyyatsız təsəvvür etmək mümkün deyil.

İqtisadi diplomatiya xarici iqtisadi siyasətin sülh alətlərindən olub dövlətin və ya qurumun öz xarici siyasətini həyata keçirməyə yardımçı olan hərəkətlər və üsullar məcmusudur. İqtisadi diplomatiya diplomatik fəaliyyətin xüsusi sahəsi olmaqla iqtisadi problemlərin mübarizə və rəqabət obyektini sayılır.

Tarix boyu diplomatiyanın siyasi və iqtisadi qolları paralel olaraq inkişaf etmişdir.

Məşhur fransız tədqiqatçısı isə Gi Karron iqtisadi diplomatiyanın mikro və makro olaraq təsnif edilməsinin tərəfdarı idi.

Müasir dövrümüzdə qədər “İqtisadi diplomat” kimi ticarətçilər (tacirlər) və bankirlər çıxış etmişlər. İqtisadi diplomatiya bir sıra iqtisadçılar tərəfindən “ticarət diplomatiyası” ilə eyniləşdirilsə də, bunun hər zaman dolğun olduğunu qeyd etmək olmaz. Beynəlxalq iqtisadi diplomatiyada ticarət fəaliyyətinin 4 mərhələsi mövcuddur.

- 1.alqı-satqı müqaviləsinin hazırlanması;*
- 2.alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması;*
- 3.alqı-satqı müqaviləsinin icrası;*

4. alqı-satqı müqaviləsinə nəzarət.

İqtisadi diplomatiya zəif nəzəri bazaya malik geniş tədqiqatlara ehtiyac duyan gənc elm sahəsidir. İqtisadi diplomatiyanın metod və vasitələri zaman keçdikcə cəmiyyətin müxtəlif inkişaf mərhələlərində ölkənin xarici iqtisadi siyasətinin məqsəd və mənafeələrinə uyğun olaraq dəyişikliklərə uğramışdır. Dünyada gedən qlobal və regional proseslərə siyasi cəhətdən olduğu kimi iqtisadi cəhətdən də qiymət verilir. İqtisadi diplomatiyanın da konkret olaraq vahid şəkildə tərfi yoxdur. İqtisadi diplomatiya hər bir dövlətin xarici iqtisadi siyasətinin ayrılmaz tərkibi hissəsi olmaqla özündə milli elementləri birləşdirir. Eyni zamanda iqtisadi diplomatiya ikitərəfli və ya çoxtərəfli iqtisadi münasibətlər zəminində təmsilçilik funksiyası həyata keçirir. Tarixi mərhələlərdə İqtisadi diplomatiyanın inkişafının özünəməxsus funksiyaları formalaşmağa başlamış və metodları, üsul və vasitələri yaranmışdır. İqtisadi diplomatik fəaliyyətin tənzimlənməsində həmin metodlar qloballaşma prosesinin təsiri özünü müxtəlif formalarda göstərmişdir. Yeni iqtisadi modellərin yaranması və iqtisadi reallıqlar diplomatiyanın üsul və vasitələrinin dəyişməsinə səbəb olmuşdur.

İqtisadi diplomatiya xas olan prinsip və xüsusiyyətlər aşağıdakılardır.

- 1. Diplomantik əlaqələrin qurulmasında milli maraqların və dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması;*
- 2. İqtisadi diplomatik əlaqələrin proqnozlaşdırılma mexanizmi;*
- 3. Ölkənin daxildəki iqtisadi vəziyyətini xarici iqtisadi diplomatik əlaqələr vasitəsi ilə tənzimlənməsi;*
- 4. Çoxtərəfli iqtisadi diplomatiya sayəsində ölkənin valyutasının digər valyutalara nisbətən nisbi sabitliyinin saxlanması;*
- 5. İqtisadi diplomatik əlaqələr vasitəsi ilə investorların düzgün seçimi;*
- 6. Beynəlxalq və regional iqtisadi təşkilatlarda təmsilçilik;*
- 7. İqtisadi diplomatik əlaqələrdə dünyanın bütövlüyünün nəzərə alınması;*

8. *Demografik amillərin iqtisadi diplomatik əlaqələrə təsirinin müəyyən edilməsi;*
9. *İqtisadi diplomatik əlaqələr zamanı müasir informasiya resurslarından yararlanma;*
10. *Beynəlxalq hüququn prinsiplərinin iqtisadi diplomatik əlaqələrdə tətbiqi;*
11. *İqtisadi diplomatik əlaqələr sayəsində dünya ölkələri arasında iqtisadi tarazlıq üçün danışıqların aparılması.*

İqtisadi diplomatiyanın siyasi standartları BMT nizamnaməsinin “Beynəlxalq iqtisadi və sosial əməkdaşlıq” və “İqtisadi və Sosial Şura” adlı fəsillərində əks olunub. Bu məsələlər bir sıra qarşılıqlı bağlı problemlərdən ibarətdir:

- 1) *inkişafın dəyərləndirilməsi;*
- 2) *sülhün təməl prinsipi olması;*
- 3) *iqtisadiyyat tərəqqinin aparıcı qüvvələrindən biridir*
- 4) *ətraf mühitin sabitliyi (ekoloji problemlər).*
- 5) *ədalət cəmiyyətin əsas dayaqlarından biridir.*
- 6) *demokratiya idarəetmənin səadətidir.*

Fəaliyyətin əsas komponentləri isə aşağıdakılardır:

- a) *fəaliyyətdə olan şəxslər və qurumlar.*
- b) *informasiya, bilik və konsensus (ümumi razılıq).*
- c) *norma, standart və müqavilələr*
- d) *məqsədə və prinsiplərə sadiqlik, operativ fəaliyyət və dəyişikliklər.*
- e) *prioritetlərin (əsas fəaliyyət istiqamətlərinin) müəyyən edilməsi və koordinasiyası.*

İqtisadi diplomatiyanın ilkin formasına ticarət diplomatiyası aid edilir. Yaxın şərqdə ilk ticarət konsulluqları əsrlərdə XII-XIII yaradılmışdı. XX əsrin əvvəllərində isə Avropada söz sahiblərindən olan Fransada diplomatik əlaqələrin yeni zəmində inkişafı və diplomatik fəaliyyətin daha da intensivliyi üçün bir sıra addımlar atıldı. 1907-ci ildə Fransa Xarici İşlər Nazirliyində ticarət, maliyyə və hüquqi problemlər üzrə məsləhətçi vəzifələri təsdiq edildi. Onların vəzifəsi iqtisadi məsələlər üzrə təlimatlar hazırlamaq və

ticari müqavilələr hazırlanmasında iştirak etmək idi. İqtisadi əməkdaşların başlıca vəzifələrindən biri xaricdə Fransız mallarının satışının təbliğ və təşviq etmək idi. 1916-cı ildə İngiltərə də Xarici İşlər Nazirliyində “ticarət şöbəsi” fəaliyyətə başladı.

Alman mallarının dünya bazarında reallaşdırılması istiqamətində 1920-ci ildə Almaniya xarici işlər nazirliyi nəzdində iqtisadi şöbələr, diplomatik nümayəndəliklərdə isə iqtisadi məsələlər üzrə attaşə vəzifələri təsis edildi.

Avropada “Diplomatik nümayəndələrin rütbələri haqqında Əsasnamə” isə 1815-ci ilin martında Vyana konqresində qəbul edilmişdir. Beynəlxalq konsul hüquq normaları 1963-cü ildə “Vyana konvensiyasında” sistemləşdirilmişdir.

İqtisadçı diplomatın bilməli olduğu xüsusi bilik və bacarıqlar :

- a) maliyyə və beynəlxalq ticarət sahəsində savadlılıq;
- b) yüksək intellekt səviyyəli və xarici dil səviyyəsi;
- c) beynəlxalq iqtisadi diplomatik standartları bilmək;
- ç) beynəlxalq hüquq normaların bilmək;
- d) kütləvi informasiya vasitələri ilə kontakt qurmaq bacarığı;
- e) çalışdığı ölkə haqqında geniş iqtisadi biliyə sahib olma;
- ə) çeviklik,operativlik və iqtisadi təhlil etmək bacarığı;
- f) təmsil etdiyi ölkə haqqında geniş iqtisadi biliyə sahib olma və s

Səlcuq dövlətində vəzir işləmiş Nizam əl-Mülk «Siyasətnamə» əsərində yazırdı: «Çox vacibdir ki, o, söhbətdə cəsarətli, yalnız çox danışmayan, çox səyahət edən, hər elmdən xəbərdar, yaddaşı güclü, ehtiyatkar, təmkinli və zahirən gözəl insan olsun».

Fransız alim Fransua Kalyer isə “dilomat haqqında” öz fikrini belə ifadə etmişdir: « Zəkası ilə fərqlənməyən insanın dövlətin daxilində işləməsi daha təhlükəsiz olar, çünki bu halda onun buraxdığı səhvlər zərərləşdirilə bilər.Halbuki xaricdə buraxılan səhvlər çox vaxt bərpə edilməz olur».

İqtisadi diplomatiyanın birinci məqsədi :

- a) dünya təsərrüfatında milli iqtisadiyyatın çəkisini artırmaq;
- b) öz ölkəsinin beynəlxalq münasibətlərə təsir imkanını artırmaq;

c) dünya təsərrüfatında ən yeni texnologiyaların bazasında irəliləmək.

İqtisadi diplomatiyanın ikinci məqsədi :

- a) milli biznesə siyasi dəstək;*
- b) milli biznesin rəqabət imkanlarının artırılması;*
- c) milli biznesə xarici bazarlara daxilolmada yardım;*
- d) ölkənin ehtiyat mənbələrinə və bazara çıxışı asanlaşdırmaq.*

İqtisadi diplomatiyanın üçüncü məqsədi:

- a) bazar iqtisadiyyatının düzgün şəkildə inkişafına təkan verilməsi;*
- b) sırf bazar maraqlarının öz iradəsini cəmiyyətə qəbul etdirməyə yol verməyən milli maraqların və təhlükəsizliyin gözlənilməsi.*

İqtisadi diplomatiyanın dördüncü məqsədi:

- a) insan potensialının artırılması;*
- b) insan resurslarının dəyərləndirilməsi;*
- c) milli sərvətdə əqli komponentin artırılması;*
- d) həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi.*

İqtisadi Diplomatiya yaranıb formalaşdığı vaxtdan bu günə qədər sülhün tərəfdarı olmuşdur. Bu üstün cəhəti nəzərə almayan bir sıra məsələlər İqtisadi Diplomatiyanı sıxışdırmaqla onun vacibliyi sual altına qoyurlar. Xarici iqtisadi siyasətdə onun global inkişafına maneə olan problemlər aşağıdakılardır.

- a) hərbi-etnik münaqişələr;*
- b) dini-radikalizm;*
- c) ikili standartlar və s.*

İqtisadi Diplomatiyada əlaqələrin qurulmasında Transmilli korporasiyaların (TMK) da rolu böyükdür. İstehsalın beynəlxalq təmərküzləşməsi üçün Transmilli korporasiyalar xarici iqtisadi diplomatik əlaqələrdə milli təsərrüfatlarının qarşılıqlı əlaqəsinə və qarşılıqlı asılılığına gətirib çıxarır, vahid təsərrüfat komplekslərinin yaradılmasına şərait yaradır. Bu korporasiyalar bir çox hallarda beynəlxalq hüququn subyekti kimi çıxış edirlər. XX əsrin sonunda və XXI əsrin əvvəllərində transmilli şirkətlərin sayı dünyada 40 minə filiallarının sayı isə 250 minə çatmışdır.

Dünya sənaye istehsalının və dünya ticarətinin 1/3 hissəsi, yeni texnika və texnologiyaların 4/5 –ü bu şirkətlərin payına düşür. Bu şirkətlər beynəlxalq konsern olub dünyanın müxtəlif ölkələrində bir və ya bir neçə təsərrüfat sahəsinə aid müəssisələri özündə birləşdirir. Transmilli şirkətlərə “General Motors”, “Toyota”, “Ford”, “Eksos” kimi kampaniyaları misal göstərmək olar. Həmçinin banklar və maliyyə qurumları (“Barclays plc”, “Capital Group Companies Inc”, “FMR Corporation”, “AXA”, “State Street Corporation”, “JP Morgan Chase & Co”, “Natixis”, “Morgan Stanley”, “Brandes Investment Partners LP”, “Capital Group International Inc”, “Massachusetts Mutual Life Insurance”, “China Petrochemical Group Company”, “Resono Holdings Inc” və s.) da bu şirkətlər arasında geniş yer alır.

Müasir dövrdə transmilli şirkətlərin özünəməxsus spesifik metod və vasitələrlə apardıqları ictimai təbliğat və təşviqat kampaniyaları nəticəsində insanların dövlət sektoruna inamı azalıb və hətta bir sıra insan dövlət sektorunun səmərəsiz və etibarsız olduğunu düşünür. Halbuki bu şirkətlərin əsas varlanma səbəblərindən biri dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitlər (qrantlar, yardımlar, transferlər) və yumşaldıcı vergi siyasətidir. Təhsil, səhiyyə və digər sosial xarakterli sektorların bu şirkətlərin əlində olması gələcək üçün dövlətlərdə təhlükəli həyəcan signalı ola bilər. Qloballaşan dünyada işsizlik probleminin həlli üçün bu məsələdə dövlətə yardım edən transmilli şirkətlər elə bir vəziyyət yaradırlar ki, dövlətlər onların “nazı ilə oynamağa” razı olurlar. Transmilli şirkətlər enerji resurslarına malik zəif inkişaf etmiş ölkələrdə asanlıqla “monopoliya” yarada bilərlər.

Məlik iqtisadi diplomatiya isə iki münafişəli (bir-birlərinə iqtisadi sanksiyalar tətbiq edən) dövlət və ya qurumun 3-cü subyekt tərəfindən diplomatik əlaqələr nəticəsində razılığa gətirilməsidir. Rusiyanın Türkiyəyə iqtisadi sanksiyalar tətbiq etdiyi zaman Azərbaycanın iki ölkə arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin bərpasına görə atdığı addımlar məlik iqtisadi diplomatiya bariz nümunədir.

Tarixə nəzər salsaq görürük ki, Azərbaycanda da tarixi dövrlər ərzində qədim dövlətlərdə də qonşu xalqlarla və ölkələrlə ticarət əlaqələri yaradılmış, ticari-diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. Hələ B.e.ə. III minillikdə Azərbaycanda mövcud olan Aratta dövlətinin Şumer şəhərləri ilə iqtisadi-siyasi əlaqələri mövcud idi. Həmçinin Azərbaycanın Asiya ilə Avropa arasında tranzit mövqeyi ticarətin inkişafına şərait yaradırdı. Orta əsrlərdə dövründə Azərbaycan Avropa dövlətlərindən olan İtaliya, İspaniya, Yunanıstan, Portuqaliya və s. ilə ticarət münasibətləri qurulmuşdu. Aralıq dənizi hövzəsində hökmranlığını bərpa etmək istəyən Venesiya isə Azərbaycana daha çox ticari maraq göstərirdi. Venesiyanın ticari qüdrəti onun diplomatik və hərbi gücü ilə qorunurdu.

Ölkənin xarici iqtisadi əlaqələrinin əsas xüsusiyyəti isə beynəlxalq, regional və yerli xarakterli iqtisadi təşkilatlara daxil olmaq və bununla da ictimai həyatın bütün sahələrinə səmərəli şəkildə inteqrasiya olunmaqdır. Müstəqillik qazandıqdan sonra beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın mümkün formalarından bəhrələnməyə Azərbaycan iqtisadi diplomatik əlaqələri genişləndirməklə həm də ölkədaxili problemlərin həlli üçün də müsbət yönümlü addımlar atmışdır.

Müasir Azərbaycan İqtisadi diplomatiyasının əsas qarşısında duran başlıca məsələlərdən biri də **“Dağlıq Qarabağ”** münaqişəsidir. Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı ilə bağlı 1992-ci ildə qəbul edilmiş Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qətnamələrinin hələ də separatçılar tərəfindən yerinə yetirilməməsi təssüf hissi doğurur. Beynəlxalq sənədlərə əsaslanaraq hərbi güclə deyil beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq və Azərbaycan Respublikasının sərhədlərinin toxunulmazlığını nəzərə almaqla münaqişənin sülh variantı ilə həll edilməsi və dinc vasitələrlə nizamlanması aparılan iqtisadi diplomatik danışıqlıqlarda öz əksini tapır.

İqtisadi diplomatiyanı isə beynəlxalq iqtisadi problemlər narahat etməkdə davam edir: insanların gənc vaxtında iş tapa bilmə-

məsi, qlobal maliyyə stabiliyinin qeyri-effektiv olması, iqtisadiyyatın natamam stimullaşdırılması, qeyri-konstrutiv iqtisadi sanksiyalar və digər problemlər.

Bəşəriyyətin ideal olması üçün sosial biznes mühitin yaradılması mütləqdir. “Təəssüflər olsun ki, dünyada elə insanlar var ki, milyonlarla dolları var. Milyondan da artıq insan var ki heç bir dolları da yoxdur.”

Sosial biznes mühiti yaradılarkən aşağıdakı amilləri nəzərə almaq lazımdır.

a) işsizliyin aradan qaldırılması və sənayedə insan potensialının önə çəkilməsi. (Hər hansı müəyyən bir işi yerinə yetirmək üçün “robot” insanı əvəz edə bilər. Lakin unutmamaq lazımdır ki, robotu yaradan insandır);

b) elmə marağın artırılması və ixtisaslı kadrların önə çəkilməsi (Binanın tikilişi üçün fəhləyə 500 dollar tədqiqatçıya və ya mühəndisə də eyni məbləği ödəmək dolğun deyil. Həmçinin iqtisadçının fizika müəllimi, fizika müəlliminin həkim işləməsi cəmiyyət inkişafı üçün qeyri-konstruktiv ixtisaslaşmadır);

c) təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

d) sağlam qida rasionun bərqərar edilməsi;

e) pərakəndə ticarətin genişlənməsi (Pərakəndə ticarət üstün cəhəti ondan ibarətdir ki, bir neçə ailənin məşğulluğunu təmin edə bilər);

f) tolerantlığın təbliği (cəmiyyət dini, irqi, cinsi ayrı seçikiliyi unutmamalı yalnız insanı dəyərlər üçün mübarizə aparmalıdır) və s.

1.3. İnformasiya mühitində iqtisadi diplomatiya

İnformasiya ifadə olunması formasından asılı olmayaraq faktlar, proseslər, hadisələr, insanlar, əşyalar və s haqqında toplanan məlumat və biliklərdir. Müasir iqtisadi diplomatiyanın inkişafını İKT (informasiya kommunikasiya texnologiyaları) - siz təsəvvür etmək mümkün deyil. İKT imkanlardan istifadə diplomatik əlaqələrin qurulmasında vaxta qənaətə, operativliyə, çevikliyə xidmət etməklə yanaşı daha leqal şəkildə inkişafa təkan verir.

İKT-nin inkişafı təkcə iqtisadi diplomatları deyil hər bir nəfərin dünyada gedən iqtisadi prosesləri yaxından izləməyə imkan verir.

“Zaman bizlə ayaqlaşmır, biz zamanla ayaqlaşırıq” və ya *“Dəmiri isti-isti döyərlər”* kimi atalar sözləri diplomatiya üçün də xarakterikdir. Diplomatik sənədlərin vaxta qənaət edərək çevik bir zamanda hazırlanması və lazımı ünvanı göndərilməsi müasir diplomatiyanın da başlıca şərtlərindən sayılır. Çünki hər hansı bir sənəd tam mükəmməl formada hazırlanmasına baxmayaraq gecikdirilmişsə və ya təsir gücünü itirmişsə heç bir əhəmiyyətə malik deyil.

İqtisadi diplomatik fəaliyyətin həyata keçirilməsi üçün iqtisadi diplomatiyada məlumat bazası nə qədər genişdirsə, onlar nə qədər tam və etibarlıdırsa, onda meydana gələn çətinliklər də bir o qədər tez və əsaslı şəkildə həll edilə bilər və bu öz növbəsində diplomatik əlaqələrin inkişafının sürətlənməsinə şərait yaradır. Triada (ABŞ, Qərbi Avropa, Yaponiya) ölkələri üçün məlumat bazasının intensivliyi daha aktualdır. Məlumat bazasının hazırlanması və yaradılması sahəsində dünya lideri olaraq ABŞ çıxış edir.

İqtisadi diplomatiyada hər bir dövlət və ya qurum üçün informasiya istehsalının bir sıra məqsədləri vardır. İnformasiya istehsalının əsas məqsədləri yeni tərəfdaşlar qazanmaq, nüfuzu gücləndirmək, biznes üzrə partnyorlarla mübadiləni genişləndirmək və s.-dir.

İnformasiya resurslarının əksəriyyəti digər sahələrdə olduğu kimi iqtisadi diplomatiyada *“tez köhnələn”* hesab olunur. Yeni sahələrin və istehsal sahələrinin sürətli inkişafı ilə yeni informasiyanın və biliklərin tez yayılması peşəkar bilik və bacarıqların köhnəlməsinə xidmət edir.

İqtisadçı diplomatlar isə fasiləsizlik prinsipi ilə iqtisadi nəticələri izləməyə məhkumdurlar. İnformasiya texnologiyalarının sürətlə dəyişməsi görə dövlət və qurumlar tərəfindən diplomatik əlaqələrin müasir səviyyədə inkişafı üçün bu sahəyə ayrılan maliyyə xərcləri artırmışdır.

Dünya ölkələri arasında iqtisad-diplomatik əlaqələrin qurulmasında İKT-nin rolunun əhəmiyyəti ildən-ilə dəyişir. Buna səbəb elm tutumlu sahələrin istehsalının artmasıdır. Artıq qloballaşan dünyada müasir iqtisadi diplomatik əlaqələr təbii resurslarla bağlı müqavilərdən daha çox elm yönümlü yeni innovativ layihələrə maraq göstərir. Zəif inkişaf etmiş ölkələrdə də effektiv işləyən informasiya sistemlərinin yaradılması dünya iqtisadiyyatının dinamik inkişafı üçün zəruridir.

Hal-hazırkı dövrdə müasir İKT imkanlarından istifadə sayəsində istənilən sənəd, protokol, müqavilə, akt, etiket, bəyanat, şəxsi məktublar, memorandum, kommünike əbədi olaraq qalır və təşkilat, dövlət və ya qurumun nüfuzi ilə bağlı olaraq yenidən nəzərdən keçirilir.

İKT-nin müasir imkanları sayəsində iqtisadi diplomatik fəaliyyət zamanı elektron ticarət müqavilələrinin sayı artmaqda davam edir. Ənənəvi kağız üzərində olan müqavilələr kimi bunlar da beynəlxalq hüququn prinsipi ilə tənzimlənir.

Sənəqovun fikrincə, kommunikasiyanın müasir imkanlarından istifadə zamanı maliyyə məkanları üçün iqtisadiyyatın təcrid edilməsi və qapalılığı inkişafa maneə olur. Digər cəhətdən isə iqtisadiyyatın tam açıqlığı - daxili bazarın idxal sənayesinin məhsulları ilə doldurulmasına, milli istehsalın zəifləməsinə, ehtiyatların talan edilməsinə və periferiyadan ölkənin məhdud qrupunun maliyyə mərkəzlərinə axmasına gətirib çıxarır. İqtisadiyyatın açıqlığı müəyyən sərhədlərə malik olmalı və maliyyə bazarlarının qeyri-təkmilliyi, təkrarən sabitləşməsi baş verməlidir.

Diplomatın informasiya sahəsində fəaliyyətinə olan tələblərə aiddir:

- a) *maksimum dürüst informasiya;*
- b) *ziddiyətli maraqları nəzərə almaq;*
- c) *korrektliyi qorumaq;*
- d) *minimum informasiya vermək və sair.*

Yekun nəticədə İKT-nin rolunun artması dünya əhalisini yeni ideya və fikirlərə təhrik edən global məlumatlanmağa gətirib

çıxardı. E-diplomatiya beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə dövlətlərarası gərginliyin azaldılmasında stimül verici rola malik oldu. Son dövrlər ərzində qlobal problemlərin həlli üçün insanlar daha çox e-diplomatiya maraq göstərməyə başlamışdır.

Müasir İKT imkanlarını dəyərləndirərkən informasiya resurslarının iqtisadi cəhətdən hər zaman tam təhlükəsiz olduğunu qeyd etmək düzgün olmaz. Onun iqtisadi diplomatiya tətbiqinin səmərəliliyini ümünilikdə düzgün şəkildə təhlil etmək lazımdır. İKT-nin İqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında müsbət təsirləri yanaşı mənfi cəhətləri də var. Hər hansı bir dövlət, təşkilat və ya qurumun iqtisadi nüfuzuna xələl gətirmək üçün informasiya portallarında o cümlədən sosial şəbəkələrdə (Facebook, Twitter, Agent və s.) dezinformativ məlumatların məqsədli şəkildə paylaşılması və təbliği cəmiyyət üçün ciddi təhlükə mənbəyidir. Çünki yalnız məlumat xarici iqtisadi siyasətin formalaşmasına emosional təsir göstərsə böyük problemlər yarada bilər.

Maraqlıdır. Digər tədqiqatçılardan fərqli olaraq ABŞ-ın “İrs” Fondunun analitiki Ceyms Karafonanın fikrincə e-diplomatiya heç vaxt diplomatiyadan mükəmməl olub, onu əvəz edə bilməz. “Yüz qırx simvol və işarə ilə heç bir qlobal problemi həll etmək olmaz”

1.4. İqtisadi-diplomatik fəaliyyətin qurulması

Müasir dövrdə beynəlxalq münasibətlər sistemində ölkələr və ya regionlararası inteqrasiyanı təmin etmək üçün başlıca şərtlərdən biri iqtisadi əlaqələrin optimal şəkildə təmin edilməsidir. Hər bir dövlətin və ya regionun iqtisadi əlaqələrin qurulmasında əsas marağı öz mənafə və məqsədlərini həyata keçirməkdir. İqtisadi diplomatik fəaliyyət üsul və vasitələrini seçərkən xarici iqtisadi siyasətin maraqlarından çıxış etməlidir. Müasir kapitalizm dövründə hər bir şəxs, dövlət və region üçün iqtisadi maraqlarda əsas məqsəd isə “mənəfət” əldə etməkdir. Hər bir dövlətin milli iqtisadiyyatı dünya təsərrüfat sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsi olduğu üçün mövcud olan iqtisadi inteqrasiya şəraiti müasir dövrdə

İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulmasını zəruri edir. Beynəlxalq iqtisadi müstəvidə ölkə mövqeyinin möhkəmlənməsi və əhalinin rifahının daha da yaxşılaşması ölkə diplomatiyasının başlıca inkişaf strategiyasıdır. Qloballaşma dövrünün iqtisadi diplomatik fəaliyyətlər sistemində dövlətlərin əsas məqsədi gəlir əldə etməkdir. Danışıqlar iqtisadi diplomatik fəaliyyətin mühüm tərkib hissəsi olaraq qalmaqdadır. Hər bir dövlət İqtisadi diplomatik fəaliyyətini qurmaqla yanaşı qərarlı iqtisadi inkişafını həyata keçirməyə və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməyə çalışır. İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulmasını aşağıdakı növlərə ayırmaq məqsədə uyğun olardı.

a) Lokal;

b) Sahəvi ;

c) Regional - Hər bir dövlətin yerləşdiyi regionun iqtisadi integrasiyasında və təhlükəsizliyinin qorunmasında milli maraqları mövcuddur. Regionda gedən proseslər dövlətlərə öz müsbət və ya mənfi təsirini göstərir. Qafqaz regionunda isə Azərbaycan torpaqlarının Ermənistan tərəfindən işğalı, seperatçı qüvvələrin işğal etdikləri həmin ərazilərdə terrorizm fəaliyyəti ilə məşğul olması cümlədən Naxçıvan Muxtar Respublikasının blokada şəraitində olması region üçün mənfi stimül verən amillərdəndir. Lakin bunlara baxmayaraq Azərbaycan Respublikasının həyata keçirdiyi iqtisadi layihələr, qonşu dövlətlərlə iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulması nəticəsində dayanıqlı iqtisadi inkişaf göstəriciləri ilə regionda liderliyini qoruyub saxlamaqdadır. Həmçinin 1994-cü ildə imzalanan “Əsrin müqaviləsi” region üçün iqtisadi cəhətdən böyük nailiyyət idi.

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən 12 dekabr 1994-cü ildə “Əsrin müqaviləsi” təsdiq edilmişdir.

Bu müqavilənin perspektivli olması nəticəsində region üçün böyük iqtisadi əhəmiyyət kəsb edən Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC), Bakı-Supsa ixrac neft kəməri çəkilmiş, Bakı-Novorossiysk neft kəmərinin bərpa edilmişdir. Bu kəmərlər Azərbaycan Respublikası

üçün regionda iqtisadi diplomatik əlaqələrinin qurulmasında böyük əhəmiyyət kəsb edir.

20 sentyabr 1994-cü il “Əsrin müqaviləsi” imzalanarkən pay bölgüsü

Ölkə	Şirkətlər	Təqribi %-lə
Böyük Britaniya	BP	17.20
Böyük Britaniya	Remko	2.08
ABŞ	Amako	17.01
ABŞ	Yünikal	11.20
ABŞ	Penzoyl	9.81
ABŞ	Mak Dermott	2.45
Rusiya	Lukoyl	10.00
Norveç	Statoyl	8.56
Türkiyə	Türk petrolları	1.75
Azərbaycan	ARDNŞ	20.00

d)Qlobal - Vahid dünya təsərrüfat sisteminin formalaşması, beynəlxalq iqtisadi inteqrasiya, qloballaşma prosesinin inkişafı beynəlxalq səviyyədə iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasını labüd edir. Dövlətlərin qloballaşma proseslərinə effektiv şəkildə qoşulması dünya təsərrüfatının beynəlmiləşməsinə stimül verir. İqtisadi inteqrasiya isə təsərrüfat fəaliyyətlərinin beynəlmiləşməsi prosesi olmaqla ölkələr arasında əmək bölgüsünü dərinləşdirir. Hər bir dövlət iqtisadi diplomatik fəaliyyətləri zamanı dünyanın bütövlükdə xüsusiyyətini nəzərə almalıdır. Lakin dünya təsərrüfat sisteminin formalaşmasında bütün dövlətlər eyni rola malik deyil. İqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında iri dövlətlərin digər dövlətlərə qarşı iqtisadi baxımından təzyiqi və özünün maliyyə-iqtisad sistemindən asılı vəziyyətə salma prosesləri dünya iqtisad

diyyatını daha da mürəkkəbləşdirir. Həmçinin qloballaşmanın sürətləndiyi müasir dövrdə maliyyə böhranları tez-tez təkrarlanmağa başlanmışdır.

A.Smith isə böhranlardan çıxış yolunu belə qiymətləndirirdi: “Hər bir əmək qabiliyyətli insan üçün dövlət münasib şərait yaratmış olarsa o, heç vaxt cəmiyyətə borclu qalmaz və insanların əməyi, yaradıcı fəaliyyəti kənd, qəsəbə, rayon, şəhər, ölkə və dünya miqyasında düzgün təşkil edilməli və istiqamətləndirilməlidir”.

Qlobal iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında təkcə milli dövlətlər deyil, həmçinin müxtəlif dövlətlərarası iqtisadi-elmi araşdırma mərkəzləri, Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), Ümumdünya Gömrük İttifaqı, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT), Dünya bankı və digər iqtisadi birlik və təşkilatlar, kütləvi informasiya vasitələri mühüm rola malikdir.

Qlobal iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasını bir sıra dövlətlər mənfəətlər kimi xarakterizə edib, özlərini dünya iqtisadiyyatından təcrid etməklə “qapalı iqtisadiyyata” malikdirlər. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə maraqlı olan və qlobal iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasının ən böyük tərəfdarı -İnkişaf etmiş ölkələr (İEO), o cümlədən ABŞ hesab edilir. Bir sıra iqtisadçılardan bu sahədə fikirləri üstə-üstə düşür. İqtisadi araşdırmalara görə indiyə qədər iqtisadiyyatın qloballaşmasından varlı və İEO daha çox mənfəət əldə ediblər. Xüsusilə ABŞ üçün bu əlaqələr dünyada öz liderliyini qorumaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İqtisadi diplomatik fəaliyyət həmçinin aşağıdakı diplomatiya modelləri çərçivəsində həyata keçirilir.

- a) *ikitarəfli diplomatiya;*
- b) *çoxtərəfli diplomatiya;*
- c) *plürilateral diplomatiya.*

Plürilateral sazişlərə məhdud iştirakçı dairəli sazişlər, qapalı sazişlər və s. daxildir.

Preventiv diplomatik fəaliyyət isə iqtisadi diplomatiyada beynəlxalq sosial-iqtisadi və siyasi münasibətləri əhatə edir.

Ölkənin beynəlxalq mövqelərinin siyasi, diplomatik, sosial və daxili təminatına investiyaları ehtiva edən iqtisadi diplomatiyanın fəaliyyət sahəsi isə texniki-konsultativdir.

İqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulması üçün nəzərə alınmalı biləcəkdir mühüm göstəricilər .

- İqtisadi təhlükəsizliyin səviyyəsi;
- Demografik göstəricilər;
- Beynəlxalq iqtisadi hüququn təmin edilmə səviyyəsi;
- Dünyəvi (beynəlxalq) iqtisadi diplomatik standartlar və s.

Hal-hazırda hərbi-etnik münaqişələrin genişlənməsi səbəbindən iqtisadi böhranın dərinləşməsi halı da baş verir. İqtisadi böhrandan yaxa qurtarmaq üçün iqtisadi diplomatiyanın uğurlarına ehtiyac vardır. Qloballaşma prosesinin şərtləri həmçinin dövlətlərin iqtisadi diplomatiyasının formalaşmasında özəksini tapmaqdadır.

İqtisadi diplomatik fəaliyyətin tənzimlənməsində mühüm prinsip və istiqamətlər aşağıdakılardır:

- Valyuta siyasətinin düzgünlüyü (valyuta tarazlığı);
- İxtisaslı kadr potensialının mövcudluğu;
- Kapital axınının şaxələndirilməsi üçün imkanlar;
- Xarici borclardan minimum asılılıq;
- İnvestisiya potensialının müəyyən edilməsi və s.

İqtisadi diplomatik fəaliyyət və lobbiçilik qlobal dünya iqtisadiyyatında qarşılıqlı əlaqələr kontekstində inkişaf edir. Lobbiçilik (lobby-İngilis dilində dəhliz, kular sözündəndir) qrup və ya şirkətin öz mənafelərinə əsasən hökumətin qanunvericiliyinə təsir etmək təşəbbüsüdür. Buraya vergi güzəştləri, sosial güzəştlər, beynəlxalq investisiyalar, dövlət dotasiyaları və digər imtiyazlar daxildir. Lobbiçilik fəaliyyəti əsasən hələ keçən əsrdən ABŞ-da yayılmışdır. Lobbiçilik fəaliyyət çərçivəsində müqavilələr və protokolların imzalanmasına təsirini göstərir.

Dövlət və ya qurumlar tərəfindən iqtisadi diplomatik əlaqələrin inkişafı üçün atılan addımlar təkcə kağız parçasında olanlardan (etiket, müqavilə, protokol və s.) və danışıqlar aparma pro-

sesindən ibarət deyil. Həmçinin iqtisadi diplomatiyada “suvenirlərdən” istifadə mövzusu aktual olaraq qalır. Hər bir dövlət istehsal etdiyi məhsullu xarici bazarlara çıxarmaq üçün iqtisadi diplomatik əlaqələr zamanı, o cümlədən beynəlxalq yarış və sərgilərdə “suvenirlərdən” istifadə etməkdə maraqlıdır. “Suvenirlərdən” istifadə məharəti iqtisadiyyatda marketinqin bir spesifik növü kimi də özünü göstərir.

Hədiyyə vermək və ya almaq diplomatik etikanın atributlarından sayılır. Dövlət və ya hökumət rəhbərləri tarix boyu maraqlı və qəribə hədiyyələrdən diplomatik fəaliyyətin qurulmasında istifadə ediblər. Diplomatlar maraqlı və qeyri-adi hədiyyə vermək üçün sanki bir-biri ilə rəqabətə giriblər.

Diplomatlar arasında suvenirlər mübadiləsi Qərbdə Şərqdəki qədər geniş yayılmayıb. Diplomatlar tərəfindən hədiyyənin qiymətindən daha çox onun təqdim ediləcək şəxsə uyğun olub-olması halı qiymətləndirilir. Əgər partnyorlar zövqlərinə uyğun nəşə hədiyyə etmək üçün bir-birlərini yetəri qədər yaxşı tanıyırlarsa bu danışıqların uğurlu başlanğıcına bir stimül kimi xarakterizə olunur.

Maraqlıdır. Böyük bir müddət çərçivəsində davam edən ABŞ-la Rusiya arasında gərginliyə son qoymaq üçün Amerikanın dövlət katibi Hillari Klinton Rusiya Xarici İşlər Naziri Sergey Lavrova üzərində qırmızı nöqtə olan sarı rəngdə qutu hədiyyə edib. Üzərində ingilis dilində “reset” rus dilində “perezaqruzka” yazılan bu qutu ölkələr arasında əlaqələrin normallaşmasında simvol rolunu oynamalı idi.

Maraqlıdır. 2010-cu ildə isə Rusiya prezidenti Vladimir Putin Bolqarıstanın baş naziri Boyko Borisovdan “Yelou” ləqəbli 10 həftəlik bolqar ovçarkası (çoban iti) hədiyyə alıb. Bu hədiyyəni qeyri-adi edən çoban itinin qısa zamanda Putinin və dünya jurnalistlərinin sevimlisinə çevrilməsi idi. Təsadüf deyil ki, buna görə Boyko Borisovun Putinə etdiyi hədiyyəni “diplomatiya tarixinin ən xoş hədiyyəsi” adlandırırlar.

Maraqlıdır. 2008-ci ildə Corc Buş Argentina Prezidenti tərəfindən qəribə bir hədiyyə alır. ABŞ-ın Texas ştatından olan və ət həvəskarı kimi tanınan prezidentə argentinəli həmkarı 130 kiloqram quzu əti göndərir. Sonralar Corc Buş təhlükəsizlik xidmətinin çoxsaylı yoxlamalarına görə ətin dadına baxa bilməməsindən gileylənib. Amma Argentina prezidentinə jestinə görə minnətdarlıq etməyi də unutmayıb.

Maraqlıdır. 2009-cu ildə isə Demokratlar partiyasından olan ABŞ-ın 44-cü prezidenti Barak Obama Fələstin Muxtariyyətinin rəhbəri Mahmud Abbasdan fərqli hədiyyə alıb. Muxtariyyətinin rəhbəri Barak Obamaya zeytun yağı butulkası hədiyyə edib. Cəmi 75 dollar qiyməti olan zeytun butulkası Barak Obamanın prezidentliyi dövründə aldığı ən ucuz hədiyyələrdən sayılır. Barak Obamanın həmin yağıdan istifadə edib-etmədiyi isə məlum deyil.

Maraqlıdır. Diplomatlara heç bir zaman saat hədiyyə edilmir. Saat hədiyyə edilməsi pis əlamət hesab edilir.

Maraqlıdır. Xanımlara tünd spirtli içkilər hədiyyə verilmir. Vizual görünüşü yüksək keyfiyyətli olan suvenirələr və gül vermək ideal hesab olunur.

1.5. İqtisadi-diplomatik yazışma

Tarixə söykənsək dövlətlər arasında diplomatik yazışmaların mərhələlər keçdiyini görə bilərik. Tanınmış alim V.Popova görə yazışma diplomatın iş vaxtının 80 faizdən artıq hissəsini tutduğunu deyirdi. Texnologiya resurslarının məhdud olduğu dövrdə diplomatik yazışmalar əl yazısı ilə aparıldığı üçün saraylarda xəttatların əməklərindən də istifadə olunurdu.

İnsanlar şifahi dildə dediklərinin obyektiv olması üçün həmin mətni yazıya köçürməyə başladığından ilk beynəlxalq müqavilələr daş, qaya parçaları üzərində əks olunmuşdur. Həmçinin tarix boyu iqtisadi-diplomatik yazışmalarda hər bir sözün sətiraltı mənası mövcud olmuşdur.

İqtisadi-diplomatik yazışmalarda rəsmi sənədlərdə xarici sənədlər üstünlük təşkil edir. Həmin yazışmalarda da elmi üslubdakı

qəliz ifadələrdən qaçmalı, iqtisad terminlərinin lazımsız təkrarına yol verməmək, fikri yığıcam və aydın ifadə etmək ,rəqəmlərdən az istifadə etmək, nəzakətli davranış qaydalarını yazışmada əks etdirmək və sənədlərə maksimal dərəcədə məsuliyyət və çalışqanlıqla yanaşılmalıdır. Həmçinin diplomatik sənəd qüsursuz xarici görünüşə malik olmaqla özündə milli elementləri əks etdirməlidir. Diplomatiyada şablon müqavilə, protokol nümunələrindən istifadə edilməsinə baxmayaraq müasir diplomatiyada bu məsələ ilə bağlı fikir ayrılığı mövcuddur. Diplomatlar yazışmada qeyri-adi, maraq doğuracaq elementlərdən istifadə etməyə səy göstərirlər. Diplomatin yazışmalarda ifadə etdiyi fikir və ideyalar şəxsi əlaqələrdən daha çox ölkələrarası münasibətlərə təsir göstərir.

İqtisadi yazışmalarda “müqavilələrdən” geniş istifadə olunur. İlk iqtisadi yazışmalara ticarət müqavilələri də aid edilir. Bu müqavilələrin iqtisadi diplomatiyada spesifik rolu vardır. Çox illər ərzində ticarət müqavilələri ABŞ-ın da xarici-iqtisadi siyasətinin mərkəzində dayanıb.

Misal üçün 1801-ci ildə İngiltərə ilə Qacarlar dövləti arasında ticarət müqaviləsi bağlandıqdan sonra, ölkə bazarları ingilis tacirlərin uzunə açıldı. Bunun sayəsində ingilis diplomatiyası uğur qazanaraq müstəmləkəçilik siyasətini daha da genişləndirməyə başladı.

1966-cı ildə isə Birləşmiş Millətlər Təşkilatında insan hüquq və azadlıqlarını hüquqi sənədlər çərçivəsində təsbit etmək məqsədi ilə iki müqavilə imzalandı. Bunlardan biri “iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında” beynəlxalq pakt idi.

“Müqavilələr nəzəriyyəsinə” verdikləri böyük töhfələrə görə 2016-cı ildə iqtisadiyyat üzrə nobel mükafatına *Massachusetts Texnologiya universitetinin professoru Bengt Holmstrem və Harvard universitetinin professoru Oliver Hart* layiq görüldü. Onların tədqiqatına əsasən müqavilələr münaqişələrin maraqların öhdəsinə də gəlməyə yardım edir.

Avropada ingilis dilinin hegemonluğuna qədərki dövrdə iqtisadi diplomatik yazışma dili kimi latın dilindən sonra fransız dili

geniş istifadə olunmağa başladı. Birinci Dünya müharibəsindən sonra ABŞ və İngiltərənin siyasi və iqtisadi nüfuzun artması sayəsində ingilis dili fransız dilini əvəz etdi. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, diplomatiyada ingilis dili ilə konkurensiya girecək ikinci bir dil yoxdur. Hal-hazırda ingilis dili BMT-nin 6 rəsmi və işçi dilindən biri olmaqla 1 milyarddan artıq insanın danışığıda istifadə etdiyi dildir.

Beynəlxalq dillərdən istifadə mövcud cəmiyyətdə olduğu kimi iqtisadi diplomatik əlaqələrdə qloballaşmışdır. Qloballaşma həmçinin beynəlxalq ünsiyyətinin miqyasının genişlənməsində irəli gəlir. Dövlətlər beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə bərabərhüquqlu olduğundan beynəlxalq diplomatik sənədlərdə ünvan sahibinə müraciət forması dövlət və ya qurumun siyasi və iqtisadi gücünə görə yox, beynəlxalq diplomatik normalara əsaslanır.

Qanunvericiliyə əsasən Azərbaycan xarici sənədlərdə öz dilindən istifadə edə bilər. Lakin Azərbaycan dili diplomatik yazışma dili kimi gəncdir və geniş şəkildə spesifik diplomatik yazışma sənədlərinin hazırlanmasında yazışma metod və üsullarının yaranmasına ehtiyacı vardır. Neft-qaz ixracatçısı olan Azərbaycan digər ölkələrlə olan iqtisadi əhəmiyyət daşıyan diplomatik yazışma sənədlərində doğma dildən istifadə etməklə bu metodları tətbiq etməsi iqtisadi diplomatiya üçün vacib amillərdəndir.

Maraqlıdır. Sovetlər birliyində L.I.Brejnevın dövründə SSRİ ilə Fransa arasında əməkdaşlıq haqqında sənədlə bağlı iki-tərəfli görüş zamanı son detalların müzakirəsi gərgin keçir. Çünki Fransız tərəfi ifadələrin birindən sonra vergülün qoyulmasına qəti etiraz edirdilər. Axırda mübahisələrdən usanan SSRİ-nin xarici işlər naziri postunu tutan A.A.Qromiko «mən bu vergülü fransızlara hədiyyə edirəm» deyərək bildirir. Fransızlar bu təklifə həmin an reaksiya vermədilər. Sonradan L.I.Brejnevın Fransaya rəsmi səfəri zamanı, əməkdaşlıq müqaviləsinin imzalanmasından öncə, danışıqların sənəd hissəsinə cavabdeh olan A.Q.Kovalyov Fransa XİN baş katibinin yanına dəvət edilir və sovet diplomatına onu

«Qromikonun hədiyyə etdiyi vergülü qaytarmaq üçün» dəvət etdikləri bildirilir. (Ковалев А.Г. Албука дипломатии. М., 1993. С.41)

Maraqlıdır. Birinci informasiya inqilabı - yazının yaranması ilə bağlıdır. Bu inqilab cəmiyyətdə böyük kəmiyyət və keyfiyyət sıçrayışı yaratmışdır.

Maraqlıdır. XVII əsrin əvvəllərində Fransa kralı IV Henrix diplomat Janneni Hollandiyaya vasitəçi missiyası ilə göndərir: Birləşmiş vilayətləri və İspaniyanı sülh danışıqlarına sövq etmək üçün Şahzadə Oranlı və İspaniya kralı üzde razılıq versələr də, reallıqda danışıqları mümkün qədər uzadır, istənilən bəhanə ilə özünü incimış kimi göstərərək danışıqları dayandırırırdılar. Danışıqların ikinci ilində sözün qüdrətini yaxşı bilən Jannen «sülh» sözünü «uzunmüddətli atəşkəslə» əvəz edir və nəticədə İspaniya ilə Niderland arasında 12 illik sazişin bağlanmasına səbəb olur. (<http://www.ling-expert.ru/conference/langlaw1/langdiplomat.html>)

1.6. Bəşəriyyətin qlobal problemləri və iqtisadi diplomatiya

Bəşəriyyət yer kürəsinin anadan olandan öləne qədər mövcud olan şüurlu canlı hissəsidir. O, irqlərə, xalqlara, etnoslara və həmçinin sosial və mədəni qruplara bölünür. Dünyada əhalinin sayı artdıqca adambaşına düşən təbii resursların miqdarı azalır. Qlobal problemlər arasında ekoloji problemlər, genetik problemlər, demoqrafik problemlər, əhalinin sağlamlıq problemi, kosmosun mənimsənilməsi problemi, əhalinin məşğulluq problemi, nəqliyyat və rabitə problemi, enerji və xammal problemi, ərzaq problemi üstünlük təşkil edir. Problemlərin əksəriyyətinin sosial-iqtisadi məsələlərdən dolayı olduğu üçün iqtisadi diplomatiyanın bu sahədə üsul və vasitələrini tətbiq etməyə zəruri şəkildə ehtiyac vardır. Lakin iqtisadiyyat bəzi problemləri həll edərkən yenilərini yaradır. Misal üçün əgər bir insan hər hansı bir əraziyə antropogen təsir edirsə, əsas başlıca məqsədi tələbatına uyğun olaraq maddi ehtiyacını ödəmə istəyidir.

Bəşəriyyətin müasir qlobal problemlərinin yaranma səbəbləri aşağıdakılardır;

a) *ictimai inkişafın əzəli obyektiv ziddiyyətləri;*

- b) ədalətsiz cəmiyyətin ümumi böhranının güclənməsi;*
- c) dünyada texnologiyanın qeyri-bərabər inkişaf sürəti.*

Dünyada dövlətlərarası problemlər artdıqca onların həlli yollarının tapılmasının üsul və metodları da mürəkkəbləşir. Alimlər qlobal problemlərin real və konkret həll yolunu axtarırlar. Çünki qlobal problemlər getdikçə kəskinləşir və ziddiyyətlərin çoxalması ilə xarakterizə olunur. Problemi həll etmək üçün iki seçim daha qabarıq nəzərə çarpır. Bunlar aşağıdakılardır.

- a) hərbi;*
- b) sülh.*

Problemi sülh yolu ilə həll etmək isə diplomatik üsul və vasitələrdən keçir. Beynəlxalq iqtisadi mübahisələrin dinc vasitələrlə tənzim edilməsinin ilkin mərhələsini birbaşa danışıqlar təşkil edir. Sülhü sevən diplomatiya tərəflər arasında danışıqlar yolu ilə razılığın əldə edilməsinə xidmət edir. Danışıqların təşəbbüskarı kimi konkret dövlətlə yanaşı, dövlətlər qrupu, üçüncü dövlət, eləcə də beynəlxalq təşkilatlar çıxış edə bilər.

Beynəlxalq iqtisadi mübahisələrin diplomatik yolla həll edilməsi beynəlxalq hüququn da əsas prinsiplərindən sayılır. Diplomatiya yolla beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq münaqişələri həll etmək artıq müasir cəmiyyətdən başlıca tələblərdən sayılır.

Müharibələrlə müstəmləkəçilik siyasətini genişləndirmək müasir dövr üçün effektsizdir. İki dövlət arasında müharibədə çox vaxt qazanan üçüncü tərəf olur. Müharibədə qazanmaq və ya məğlub olmaq hər iki variant da dövlətə iqtisadi cəhətdən ziyan vurur. Alman atalar sözlərində deyildiyi kimi: “Barış zamanında bir yumurta, döyüş zamanında bir öküzdən daha yaxşıdır”.

ABŞ-ın 43-cü prezidenti –respublikaçılar partiyasından olan Corc Buşun “11 sentyabr hadisələrinə” görə terrorizmlə mübarizə çərçivəsində İraqa və Əfqanıstana hərbi müdaxilə etməklə qoşun yeritməsi dünya diplomatiyası üçün mənfi xarakterist amil idi. ABŞ-ın bəzi yerli politoloqları da Buşun bu siyasətini tənqid edir və müharibənin diplomatik imicə xələl gətirdiyini vurğulayırlar.

Diplomatiya qurtaran yerdə müharibə başlayır və ya müharibə qurtaran yerdə diplomatiya başlayır. Bəşəriyyətdə daha incə vasitələr tapmaqla humanizm prinsiplərini təbliğ etməklə dünya dövlətlərini bir araya gətirmək diplomatiya üçün mütləqdir. Müasir qlobal dünyada beynəlxalq münaqişələr arasında iqtisadi münaqişələr ilk yerlərdə dayandığından iqtisadi islahatlara geniş şəkkildə ehtiyac duyulur.

Yekun nəticədə bəşəriyyəti qlobal problemlərdən xilas etmək üçün hər bir dövlət öz milli mənafeyindən daha çox ümumbəşəri ideyaları dəstəkləməli, iqtisadi ayrı-seçkiliyə yol verilməməli, ikili standartlar tətbiq etməməli və insani prinsiplərlə diplomatik siyasət yürütməlidir. Bu məsələdə beynəlxalq təşkilatlar daha səmərəli şəkildə fəaliyyət göstərməyə borcludur.

Dünyanın inkişafının gedişi bəşəriyyət qarşısında miqyasca geniş suallar orta qoyur. Proqnozlar göstərir ki, 2030-cu ilə kimi dünya əhalisi 10 milyarda çatacaq. Bu zaman yaşayış standartlarını saxlamaq üçün kənd təsərrüfatı istehsalı dörd dəfə, enerji istehsalı altı dəfə artırmalıdır. Bəşəriyyətin qlobal problemləri həll edilmədikçə ziddiyyətli məqamlar texnologiyanın sürətli inkişafı ilə həmrəy olaraq insan amilinin dəyərlə ifadəsinə mənfi impuls verəcəkdir.

Maraqlıdır. Rus yazıçısı Lev Tolstoy tərəfindən yazılmış “Hərb və Sülh” romanı 1300 səhifədən ibarət olmaqla dünyanın ən uzun romanları siyahısında ilk onluğa daxildir. Tolstoy yazdıqca, həyat yoldaşı romanın 8 nüsxə sürətini çıxarırmış. Roman bitənə qədər Tolstoyun həyat yoldaşı Sofiya 13 övladdan dördünü dünyaya gətirib.

Maraqlıdır. Latın ifadəsinə görə “Səhv etmək insana xasdır, amma səhv etməyə məcbur etmək (səhvə israrlılıq) iblislikdir.”

Maraqlıdır. Yer kürəsində hər altı nəfərdən biri aclıq içindədir və dörd nəfərdən biri savadsızdır.

Maraqlıdır. Müxtəlif sosial, iqtisadi və hüquqi sistemləri, ayrı-ayrı milli hüquq sistemlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri-

ni nəzərə alaraq əmtəələrin beynəlxalq alqı-satqısına tətbiq edilən vahid qaydaların qəbul edilməsi ,beynəlxalq ticarətin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə “Əmtəələrin Beynəlxalq Alqı-Satqısı Haqqında BMT Konvensiyası” qəbul edilmişdir.

Maraqlıdır. Elmə sərf olunun vəsaitin beşdə iki hissəsi hərbi tədqiqatların payına düşür.

Yoxlama sualları

1. *İqtisadi diplomatiyanın ilkin forması nə hesab olunur?*
2. *İlkin ticarət konsulluqları harada açılmışdır ?*
3. *İlkin ticarət konsulluqları nə vaxt açılmışdır ?*
4. *Diplomatiyanı təriflə necə ifadə etmək olar ?*
5. *Diplomatiya sözünün hərfi mənası nədir ?*
6. *Diplomatiya termini ilk dəfə harda işlənmişdir ?*
7. *“Diplomatiya danışıqlar aparmaq elmi və ya danışıqlar aparma qməharətidir” fikiri kimə məxsusdur ?*
8. *“Diplomatiya danışıqlar vasitəsilə beynəlxalq münasibətlərin aparılmasıdır” fikri kimə məxsusdur?*
9. *“Əsrin müqaviləsi” nə vaxt imzalanmışdır?*
10. *İqtisadi diplomatiyanın birinci məqsədi nədir?*
11. *İqtisadi diplomatiyanın ikinci məqsədi nədir?*
12. *İqtisadi diplomatiyanın üçüncü məqsədi nədir?*
13. *İqtisadi diplomatiyanın dördüncü məqsədi nədir?*
14. *“Hərb və Sülh” əsərinin müəllifi kimdir?*
15. *Bəşəriyyətin global problemləri hansılardır ?*
16. *İqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulması üçün nəzərə alınmalı olan mühüm göstəricilər hansılardır ?*
17. *İqtisadi diplomatik fəaliyyətin tənzimlənməsində mühüm prinsip və istiqamətlər hansılardır ?*
18. *Texnologiya resurslarının məhdud olduğu dövrdə diplomatik yazışmalar necə aparılırdı ?*
19. *İqtisadi diplomatik fəaliyyət həmçinin hansı diplomatiya modelləri çərçivəsində həyata keçirilir ?*

20. *Diplomatin informasiya sahəsində fəaliyyətinə hansı tələblərə aiddir ?*
21. *Plüri-lateral sazişlərə hansı sazişlər aid edilir ?*
22. *Məlik iqtisadi diplomatiyaya necə tərif vermək olar ?*
23. *Diplomatik nümayəndələrin rütbələri haqqında əsasnamə nə vaxt qəbul edilmişdir ?*
24. *Diplomatik nümayəndələrin rütbələri haqqında əsasnamə harada qəbul edilmişdir ?*
25. *Beynəlxalq konsul hüquq normaları 1963-cü ildə hansı konvensiyada sistemləşdirilmişdir ?*
26. *İqtisadi diplomatiyanın özünə xas olan prinsip və xüsusiyyətləri hansılardır ?*
27. *Beynəlxalq iqtisadi diplomatiyada ticarət fəaliyyətinin hansı mərhələləri mövcuddur ?*
28. *Müasir dövrdə həmçinin dövlətlər öz mövcudluğunu hansı yollarla təsdiq etdirir ?*
29. *Diplomatiya anlayışı müasir anlamda tarixi mənbələrdə ilk dəfə kimin əsərində göstərilib ?*
30. *Hansı tarix Azərbaycanında Diplomatiya Günü kimi qeyd olunur ?*
31. *Gizli diplomatiya necə tərif vermək olar ?*
32. *Mədəni diplomatiyaya necə tərif vermək olar ?*
33. *Kim “diplomatiya”-nı təmtəraqlı libas geyinmiş siyasət adlandırır ?*
34. *“Müqavilələr nəzəriyyəsinə” verdikləri böyük töhfələrə görə kimlərə nobel mükafatı verilmişdir ?*
35. *Xalq diplomatiyasının digər adı necə ifadə olunur ?*
36. *Diplomatiyanın hansı qolunu “səssiz diplomatiya”da adlandırırlar ?*
37. *Margentauna görə isə diplomatiya ixtiyarında hansı vasitələr vardır ?*
38. *Lobbiçilik fəaliyyəti harada geniş yayılıb ?*
39. *Hansı beynəlxalq dildən istifadə diplomatik yazışmalarda üstünlük təşkil edir ?*

40. İqtisadi diplomatiyanın global inkişafına maneə olan problemlərlər hansılardır ?

41. Diplomatik dil dedikdə, nə başa düşülür?

42. Tarixən hansı dillər beynəlxalq ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunub?

II FƏSİL**İQTİSADI DİPLOMATİYANIN DİGƏR AMİL VƏ
PROSESLƏRLƏ BAĞLILIQ KONTEKSI****2.1. İqtisadi diplomatiya və demoqrafik proseslər**

Bir sıra iqtisadçı alim və mütəxəssislər fikrincə əhalinin demoqrafik cəhətdən təbii artımı yüksəlməsi sosial-iqtisadi inkişafa mənfi təsir göstərir. Onlar dünyada artan işsizliyin və yoxsulluğun artma səbəbini təbii artımda görürdülər. Bu cür fikirləşən şəxslərin nümayəndəsi 1766- 1834-cü illərdə yaşamış ingilis ruhanisi və iqtisadçısı T.Maltus idi. O araşdırmalarında qeyd edirdi ki, əhali artımının meyli həndəsi silsilə üzrə, ərzağın artma meyli isə hesabı silsilə üzrə baş verir. Adam Smit başda olmaqla digər iqtisadçılar isə əksinə əhalinin sayca çoxalmasını sosial-iqtisadi inkişafın əsas funksiyası hesab edirdi. Karl Marksın fikri isə belə idi: “İqtisadi inkişafın hərəkətverci qüvvəsi maşın və mexanizmlər deyil, insanlardır”.

“Alman möcüzəsi” ideologiyasının banisi, Münhen Universitetinin professoru- L.Herxarda görə insan üçün stimül rolu - onun yaxşı yaşamağa can atmasıdır: “İnsan çalışır elə bir qərar qəbul etsin ki, sonra bu qərar onun özünə və ailəsinə xeyir gətirə bilsin”

XX əsrdə sənaye və tibbin inkişafı, elmi-texniki tərəqqinin baş verməsi qadınların cəmiyyətdə rolunun artması urbanizasiya prosesini sürətləndirməklə kənd əhalisinin şəhərə axımını sürətləndirdi və təbii artım səviyyəsini dünya üzrə normallaşdırmağa kömək etdi. Lakin Afrika, Asiya və Latın Amerikasını qitəsində yerləşən bir sıra inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə hələ də təbii artım səviyyəsi yüksəkdir. İqtisadi diplomatik əlaqələrin zəif inkişaf etdiyi ölkələrdə demoqrafik proseslərin tənzimlənməsində və onların xarici iqtisadi siyasətlə uzlaşdırılmasında müəyyən çətinliklər mövcuddur. Həmçinin əhalinin sürətlə çoxalması ərzaq qıtlığı yaratmaqla bərabər, təbiətə olan təsirləri artırmaqla landşaftların deqradasiyasını gücləndirir, bir sıra ölkələrdə qida rasionun keyfiyyətini aşağı düşməsinə səbəb olur. Bir və ya iki ərzaq növünün

qida rasionunda üstünlüyü “gizli aclıq” forması əmələ gətirir. Dünyada “beri-beri” adlanan bu xəstəlik təkcə mədə-bağırsaq pozğunluğu yaratmır, eyni zamanda zehni inkişafı da zəiflədir.

Hər bir dövlət doğum, nikah, ölüm, ölkə əhalisinin məşğulluq və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi, insan ömrünün uzadılması və sağlamlığının mühafizəsi üçün müvafiq demoqrafik siyasət həyata keçirir. Demoqrafik siyasət isə qloballaşaraq iqtisadi diplomatik əlaqələr halqasına bağlılıq yaratmışdır. İnkişaf etmiş vətəndaş cəmiyyətini formalaşdırmış ölkələrdə demoqrafik siyasət qənaətbəxş mənzərəsi ilə də seçilir. Demoqrafik siyasət həmçinin öz əksini iqtisadi diplomatik fəaliyyət zamanı da tapır.

İqtisadi diplomatiyada demoqrafik siyasət həyata keçirilərkən miqrasiya (latın dilində: migratio-köçmək) amili də rol oynayır. Tarixi boyu imperiyalar öz nüfuzunu qorumaq məqsədi ilə miqrasiya amilindən faydalanıblar. Miqrasiya milli iqtisadi təhlükəsizlik və sosial-iqtisadi inkişaf baxımından zərürü olduğundan qanunvericilik və institusional sahədə dövlətlər tərəfindən keçirilən islahatlarda mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müasir dövrdə beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin səmərəliliyi, dünya iqtisadiyyatının qloballaşması, təbii fəlakətlərlərdən dolayı baş verən problemlər miqrasiya proseslərini daha da sürətləndirir. Dövlətlər arasındakı iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında da “köç” siyasəti mühüm rol oynamışdır.

Azərbaycanlıların öz torpaqlarından deportasiya edilməsi prosesi və digər millətlərin həmin ərazidə yerləşdirilməsi tarixi mərhələlərdə özünü göstərmişdir. Ötən əsrin 90-cı illərində baş vermiş sosial-iqtisadi, siyasi dəyişikliklər (Azərbaycan torpaqlarının təxminən 20 %-nin Ermənistan tərəfindən işğalı, 1 milyondan artıq insanın öz yurdundan didərgin salınması) demoqrafik proseslərə mənfi təsirini göstərdi. Həmin dövrdə dərin iqtisadi böhran qarşılaşan Azərbaycan səmərəli iqtisadi diplomatik əlaqələr nəticəsində (neft kontraktlarının bağlanması, beynəlxalq iqtisadi təşkilatlara üzv kimi qəbul olunma və s.) demoqrafik inkişafın müsbətyönlü xarakter almasına nisbətən nail oldu.

9 dekabr 1999-cu il tarixdə isə Ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən “Azərbaycan Respublikasının demoqrafik inkişaf konsepsiyası” təsdiq edilmişdir. Konsepsiyada qeyd edilir ki, müasir dövrdə dünya əhalisinin sürətli artımı və demoqrafik proseslərdə baş verən dəyişikliklər ayrı-ayrı dövlətlərin ölkə daxilində və beynəlxalq aləmdə yeritdiyi siyasətə daha çox təsir göstərir və həmin məsələlərlə bağlı bir çox problemlərə “demoqrafik aspekt verərək onların qoyuluşuna və həll edilməsinə tamamilə yeni mövqelərdən və normalardan yanaşılmasını tələb edir. Bu baxımdan respublikamızda yaranmış demoqrafik vəziyyəti düzgün şəkildə qiymətləndirmək, ona dünya miqyasında bu proseslərdə baş vermiş dəyişikliklər fonunda tarixi səpkidə yanaşmağı tələb edir.

“Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikası qanununun 18-ci maddəsində də dövlətin sosial sahədə milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasında vacib hesab edilən sahələrdən biri də “*miqrasiya və demoqrafik proseslərin tənzimlənməsi*” göstərilmişdir.

Xarici iqtisadi diplomatik əlaqələrin genişlənməsi yerli bazarları qlobal dünya bazarlarına çevirmişdir. Beynəlxalq ticari əlaqələrin əsas inkişaf bazası isə ayrı-ayrı ölkələr arasında əmək bölgüsünün dərinləşməsidir. Müasir dövrdə Beynəlxalq Əmək Bölgüsü (BƏB) demoqrafik amillərlə bağlı olub ixtisaslaşma tələb edir. Dünya iqtisadiyyatında əsasən inkişaf etmiş ölkələr emal sənayesi, inkişafda olan ölkələr isə hasilat sənayesi üzrə ixtisaslaşmışlar. İqtisadi diplomatiyanın vasitəsi ilə ölkələr işçi qüvvəsini idxal və ixrac edərək öz ehtiyaclarını ödəyirlər. İstehsalın beynəlxalq ixtisaslaşmasının dərinləşməsi istehsalın beynəlxalq kooperativləşməsinə şərtləndirir. Beynəlxalq kooperativləşmənin qlobal dünyada həyata keçirilməsinin iki növü vardır:

- a) *ikitərəfli iqtisadi əlaqələr vasitəsi ilə;*
- b) *çoxtərəfli iqtisadi əlaqələr vasitəsi ilə.*

Beynəlxalq münasibətlər sistemində isə iqtisadi münaqişələr müəyyən bir zaman müddətində olur və münaqişənin mənbəyi isə təbii fəlakətlər istisna olmaqla insan hesab olunur. Danışıqlarda

vasitəçi rolunu oynayan iqtisadi diplomatiya bəzən güzəştə getməyi də bacarmalıdır. Həyatda bir şeyi əldə etmək üçün digərini qurban vermək prinsipi iqtisadi diplomatiyada da keçərlidir.

Diplomatik psixoloji vasitələrlə insan şüurunə təsiretmə mexanizmi ilə kiçik dövlətlərin iqtisadi diplomatiyasının iri dövlətlərdən iqtisadi asılılığı hələ də qalmaqdadır. Diplomatik psixoloji vasitələrin sayəsində zəif dövlətlərin sənayə istehsalı sıxışdırılır və onlar məcbur şəkildə böyük idxalatçıya çevrilirlər. İnkişaf etmiş ölkələrdə insanlar məhsulu keyfiyyətindən daha çox onun hansı firma və ya brenddən olmasına görə seçirlər. İri mal ixracatçısı olan sərmayəçilər isə satdığı məhsulun “brend” olmasından istifadə edib zəif inkişaf etmiş ölkələrdə məhsulun keyfiyyəti üçün elə də maraqlı deyillər.

Misal. Suriyanın “A” şirkəti Fransanın “B” şirkətindən daha ucuz və keyfiyyətli bir köynək istehsal edir. Lakin bir Suriyalı bu üstünlükləri nəzərə almayıb, Fransanın “B” şirkətinin məhsulunu almağa daha çox maraqlı göstərir. Alıcı kütləsi tapmaqda çətinliklə üzləşən Suriyanın “A” şirkəti belə halda tənəzzül etməyə məhkumdur.

Zəif inkişaf etmiş ölkələrdə yaranan bu mənfi impulsu tendensiyanı aradan qaldırmaq üçün milli brendlərin yaradılması ilə, xarici brendlərin həmin ölkədə ifrat marketinq siyasətinə qadağa qoyulması daha məqsədə uyğun olardı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 oktyabr 2016-cı ildə imzaladığı fərmanda “Made in Azerbaijan” brendinin xarici bazarlara təşviqi və çəkiləcək xərclərin bir hissəsinin dövlət büdcəsi hesabına ödənilməsi nəzərdə tutulub. “Made in Azerbaijan” brendi ilə Azərbaycan xalçalarının, şərab və meyvə şirələrinin təbliği planlaşdırılır. Brendin nüfuz qazanması üçün ilkin olaraq Avropa İttifaqı, MDB, Ərəb və Körfəz ölkələri ilə əlaqələrin yaradılması daha perspektivlidir.

Təəssüflər olsun ki, hələ də təbii resurslarla zəngin olan inkişaf etməkdə olan ölkələr çətin əmək şəraitində istismar edilən həmin ölkə vətəndaşları qazanc məsələsində isə sevinən digər ölkə

kələrdir. Həmçinin hərbi-etnik münaqişələr zəif inkişaf etmiş ölkələrdə digər dövlətlər tərəfindən yaradılır ki, onlar fürsətdən yararlanıb gəlirlərini daha da artırırlar. Hər zaman dünyanın güc sahibləri hesab edilən dövlətlər münaqişələrin diplomatik üsullarla tez zaman çərçivəsində həll olunmasında maraqlı deyillər.

Misal. Dünyada əhalisinin sayına görə Hindistan və Pakistan ön sıralarda dayanır. Lakin aralarında mövcud olan Kəşmirə bağlı münaqişə hər iki dövlətin iqtisadiyyatına mənfi zərər vurur. Bu məsələnin aradan qaldırılması bu dövlətləri dünyada iqtisadi cəhətdən söz sahibi edə biləcəyini düşünən iri iqtisadi gücə sahib olan dövlətlərin məkrli siyasətçiləri münaqişənin daim dondurulmasında maraqlıdılar.

İqtisadi diplomatiya daima terrorizmin əleyhinə olan bir elm sahəsidir. Lakin bəzi siyasətçilərin fikrincə terrorizm özlüyündə “kobud diplomatik” siyasətdir. Terrorizmin İslam dini ilə heç bir bağlılığı yoxdur. İslam dini başda olmaqla tək Allahlı dinlər hamısı terrorizmi lənətləyir. Demografik siyasətə böyük zərbə endirən terrorizm bəzi dövlətlərin məqsədli şəkildə məkrli planıdır. Son dövr terrorizm hadisələrin dünyadakı iqtisadi böhranın yaranması başlıca səbəblərdən biri kimi də qeyd etmək olar.

Yaxın şərq və ərəb ölkələrində baş verən terrorizm hadisələrinə görə həmin ölkə vətəndaşlarının Avropaya miqrant axını çoxalmışdır. Avropanın miqrantları qəbul etməsində əsas məqsəd onlara ucuz işçi qüvvəsi kimi baxmasıdır. Dünyada ikili diplomatik standartların mövcudluğunun bariz nümunəsi olaraq insanlığı məyus edəcək amillərdən biri isə ümümdünya maliyyə qoyuluşlarına baxsaq insanın sağlamlığına ziyan vurmaq üçün ayrılan vəsaitlərin, insanın normal şəkildə sağlam həyat tərzini sürməsi üçün ayrılan xərclərdən dəfələrlə çox olduğunu görə bilərik.

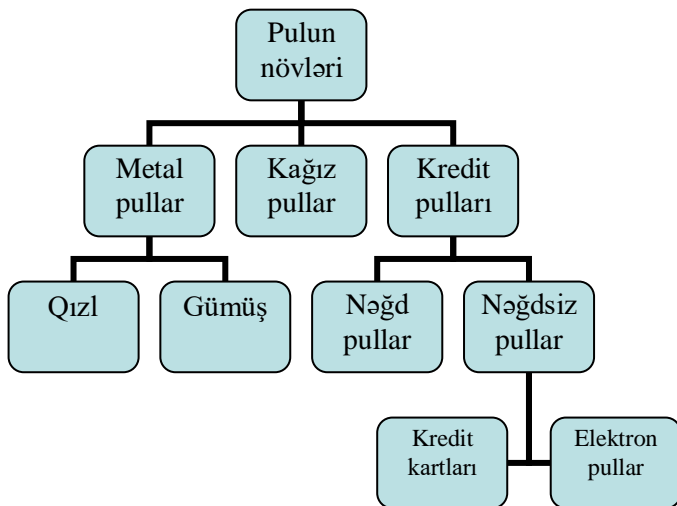
Maraqlıdır. Dünyada ilk dəfə əhalinin sayı XIX əsrin başlanğıcında 1 milyardı keçdi. İki dünya müharibəsi bitəndə dünya əhalisinin sayı təqribən 2 milyard yarımaya yaxın idi.

Maraqlıdır. Tanınmış amerikalı tədqiqatçı-filosof T.Fridmanın fikrincə isə əgər keçən əsrdə iri dövlətlər kiçik dövlətləri

udurdularsa, XXI əsrdə “sürətli” dövlətlər “ləng” dövlətləri “həzm edəcəklər”.

2.2. İqtisadi Diplomatiya və valyuta siyasəti

Pul yarandığı dövrdən tarixi təkamül mərhələlərini keçib bir neçə forma almışdır. İlk dövlətlər zamanı pul olmağından mübadilədən istifadə edilirdi. Daha sonra metallar (qızıl, gümüş) şəklində puldan istifadə edilməyə başladı. İlk dəfə *kağız pullar* isə Çində XII əsrdə, Rusiyada isə 1769-cu ildə meydana gəlmişdir. Kapitalist münasibətlərin yaranması və təşəkkül tapması ilə pul yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoydu. Ölkələr arası ticari əlaqələr genişləndiyindən valyuta mübadiləsinin yaranması labüd idi.

Müasir dövrümüzdə aktual olan mövzulardan biri də valyuta siyasətidir. Valyuta siyasəti hər bir ölkənin mühüm atributlarından sayılır. İqtisadi diplomatiyanın fəaliyyət prinsiplərindən biri də valyuta tarazlığına nail olmaqdır. Beynəlxalq inteqrasiyanın da ən ali formalarından biri valyuta ittifaqları hesab olunur. Valyuta ittifaqlarının mövcudluğu dövlətlər arası iqtisadi diplomatik əlaqələrə təsirini göstərir.

İqtisadi diplomatik əlaqələrdə valyuta tənzimlənməsində dövlətlər üçün ən maraqlı cəhət ixrac etdiyi məhsulun dəyərini öz valyutası ilə alınmasıdır. Hal-hazırda da bir sıra dövlətlər arasında dünyanın aparıcısı valyutası olan dollardan imtina etmək üçün iqtisadi islahatlar aparılır və müqavilələr bağlanılır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı valyuta əməliyyatlarına maliyyə kreditlərinin alınması və verilməsi, idxal və ixrac əməliyyatları üzrə hesablaşmalar, qiymətli kağızlara üzrə əməliyyatlar və borc öhdəlikləri və s. daxildir. Dövlətlərdən fərqli olaraq global sərmayəçilər isə inkişaf etməkdə olan ölkələrlə ticari əlaqələrin qurulmasında iqtisadi təhlükəsizlik baxımından beynəlxalq valyutalara tam şəkildə üstünlük verirlər.

Azərbaycan Respublikası “Valyuta tənzimi haqqında” qanunun 13-cü maddəsinə əsasən valyuta tənzimlənməsinin əsas orqanı kimi Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankı fəaliyyət göstərir. “Valyuta tənzimi haqqında” qanun Azərbaycan Respublikasında valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi prinsiplərini, valyuta tənzimi və valyuta nəzarəti orqanlarının səlahiyyətlərini və funksiyalarını, hüquqi və fiziki şəxslərin valyuta sərvətlərinə sahib olmaq, bu sərvətlərdən istifadə etmək və onlar barəsində sərəncam vermək sahəsində hüquqlarını və vəzifələrini, valyuta qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyəti müəyyən edir. Bundan əlavə «Vergi Məcəlləsi», «Gömrük məəcəlləsi», «Gömrük tarifi haqqında» və digər belə tip qanunlar vasitəsi ilə də valyuta tənzimlənməsi həyata keçirilir.

Dollar diplomatiyası. **Dollar** – bir sıra ölkələrin (ABŞ, Avstraliya, Beliz, Kanada, Yeni Zelandiya, Sinqapur, Tayvan, Bruney) milli pul vahidinin adıdır. “Dollar” sözü Orta əsrlərdə bəzi Avropa ölkələrində metal pulları ifadə edən “taler” sözündən götürülmüşdür. ABŞ dolları isə dünyanın ən aparıcı valyutası olmaqla öz stabilliyi seçilir.

1900-1903-cü illərin dünya iqtisadi böhranı ABŞ-dan da yan keçməmişdi. İqtisadi böhrandan yaxa qurtarmaq üçün diplomatlar olan Teoder Ruzvelt və Vudro Vilson iqtisadi islahatlar ke-

çirməyə başladı. T.Ruzveltə görə, ABŞ-ın borcu “Beynəlxalq polis rolunu” öz üzərinə götürməkdən ibarət idi. ABŞ keçən əsrin əvvəllərində Latın Amerikasını ölkələrini öz əsarəti altına almaq üçün bir sıra iqtisadi tədbirlər həyata keçirirdi və Cənubi Amerika ölkələrinə münasibətdə “Böyük dəyənək” siyasəti yeridirdi. İqtisadi, diplomatik və hərbi təzyiqlərdən istifadə edən ABŞ-ın bu islahatı “Dollar diplomatiyası” adlanırdı. “Dollar diplomatiyası”nın əsas məqsəd isə ölkələrə ağır şərtlər altında borc pul verməklə ABŞ-dan asılı vəziyyətə salmaq idi. 1908-ci ildə prezident seçilən Uilyam Taftın dövründə “*Dollar diplomatiyası*”ndan istifadə daha da geniş xarakter almışdı.

Lakin ABŞ-ın bu siyasəti onun regiondakı imicinə xələl gətirməyə bilməzdi və mövcud vəziyyətdə Latın Amerikasını ölkələri ilə hərbi-siyasi qarşıdurmalar qaçılmaz idi. ABŞ borclarını ləğvi ilə bu hadisələrin baş verməsinə əngəl oldu.

İqtisadi diplomatiyada dövlətlər arasında yaranan ticarət əlaqələrində xarici valyuta idxal və ixracı dəyərləndirilir. ABŞ-ın tədiyyə balansında il ərzində milyardlarla kəsir olmasına baxmayaraq, milli valyutasını dayanıqlı edən əsas amil idxalını öz pulu ilə aparmasıdır. Xammal ixracatçısı olan inkişaf etməkdə olan ölkələrin gəlirlərinin dollar şəklində olması ABŞ valyutasının mövqeyini daha da gücləndirir. Dollar diplomatiyasında “hard currency” siyasətinin (pulun ümumişləkliyi) həyata keçirilməsi bu gün də davam edir.

Misal 1. Tutaq ki, Türkiyə ABŞ-a fındıq ixrac edir. ABŞ isə idxal etdiyi məhsulu az məsrəfə çap etdiyi bir kağızla ödəyir.

Avro (Euro) diplomatiyası. Avro - Avropanın bir sıra dövlətlərinin ümumi halda istifadə etdiyi pul vahididir. Avropa iqtisadiyyatının dayanıqlı olması üçün aparılan iqtisadi islahatlara ümumi pul vahidinin yaradılması, investisiya, mal və xidmətlərin sərbəst hərəkət edə biləcəyi bir ortaq bazarın yaradılması daxil idi. Beləliklə 1999-cu ildən beynəlxalq maliyyə bazarına təqdim edildi və 2002-ci il 1 yanvar tarixindən nağd əskinas şəklində dövriyyə buraxıldı. Avronun yaradılması zamanı üzərində heç bir

ictimai xadiminin rəsmi əks olunmaması və sağlam imkanı məhdud şəxslərin, o cümlədən gözdən əlillərin nəzərə alınması maraqlı faktorlardan hesab olunur. Banknotlar bir-birindən ölçüsünə və rənginə görə fərqlənir. 2002-ci ildən avronun zahiri görünüşünə heç bir dəyişiklik edilməyib.

Avropa Mərkəzi Bankı tərəfindən Avro zonada əhalinin rifah və həyat səviyyəsini təmin etməklə iqtisadi stabilliyə nail olmaq üçün onun mövqeyini qorumaq başlıca prioritet istiqamətlərdəndir. Avronun bir valyuta kimi stabil və dəyərli olmasında ən maraqlı ölkə isə qitədə ən böyük sənaye sektoruna malik *Almaniya* hesab olunur. Dünyanın ən iri ixracatçılarından olan *Almaniya* Avropanın ən böyük kreditörüdür.

Avro hal-hazırda dollardan sonra dünyanın aparıcı valyutası kimi mövqeyini qoruyub saxlamaqdadır. Lakin bəzi iqtisadçıların fikrincə "Avro diplomatiyası" Cənubi Avropa ölkələri (xüsusilə Yunanıstan) üçün inkişafa təkan verici rol oynamır.

Panda diplomatiyası. Çinin "Panda diplomatiyası" böyük pandaları diplomatik hədiyyə kimi başqa ölkələrə verməsi deməkdir. İlk dəfə Tan sülaləsinin (625-705) hakimiyyəti zamanı Yaponiya imperatoruna belə "hədiyyə" göndərilmişdi. Müasir dövrimüzdə isə "panda diplomatiyası" 1972-ci ildə bərpa olunub. Həmin ildə Çinin baş naziri Zhou Enlai ABŞ prezidenti Riçard Niksonun həyat yoldaşına 2 panda hədiyyə edib. Əslində bu, Çinin diplomatik uğuru idi və "panda diplomatiyası" Çinlə ABŞ arasında əlaqələrin qurulmasında mühüm rol oynamışdır. Ötən əsrin 80-ci ilin ortalarında Çin sayları azaldığından "panda diplomatiyasından" imtina edərək pul qazanmaq qərarına gəlib. Belə ki, həmin vaxtdan standartlara əməl edən ölkələrə pandalar icarəyə verilməyə başlanılıb. İcarə haqqı təxminən 10 il üçün 1 milyon dollar müəyyənləşdirilib. Onların öz xərcləri isə 100 milyon dolları aşır. Şərtə görə ölkədən kənarında doğulan pandalar dərhal Çinə təhvil verilməlidir.

Marşal planı - İkinci dünya müharibəsinin SSRİ-nin qələbəsi ilə başa çatması müttəfiqi olan ABŞ-ı narahat etməyə başladı.

Həmin dövr ərzində ABŞ-ın əsas məqsədi Sovet ittifaqını Şərqi Avropada sərhədləri çərçivəsində cilovlamaq və qərbə doğru irəliləməsinin qarşısını almaq idi. Dövlətlər arasında yaranan soyuq müharibə təxminən 40 ilə qədər müddətdə davam etdi. Soyuz Müharibə dövründə amerikan xarici siyasəti mahiyyətə Hərri Trumen tərəfindən düşünülmüş "cilovlama siyasəti"nə (containment policy) söykənirdi.

Marşal planın müəllifi isə ABŞ-ın dövlət katibi Corc Marşal (George C. Marshall) idi. O, 1947-ci il iyunun 5-də Harvard Universitetindəki çıxışı zamanı bu planın konturlarını cızdı.

Müharibənin məğlubiyətindən sonra Avropa özünün dirçəliş yolunu axtarırdı. Belə bir zamanda ABŞ (şərtlərə görə Avropa dövlətləri bu yardımdan istifadəni çəvik, planlı, həm də müştərək şəkildə həyata keçirməli idilər.) Avropaya təxminən 20 milyard dollar yardım təklif etdi. Marşal planı, həmçinin ABŞ iqtisadiyyatına xeyli dərəcədə qazanc gətirdi. Çünki Avropa dövlətlərinə yardım şəkildə ayrılan vəsaitlər məhz ABŞ-da istehsal olunan məhsulların alınmasına xərclənməli idi və həmin məhsullar amerikan ticarət gəmilərində Atlantik okeanın o tayından bu tayına daşınmalı idi.

Bu plan Avropa dövlətlərinin müharibədən sonra dirçəlməsi üçün geniş miqyaslı dərəcədə effektiv oldu. Avropa dövlətləri bir çox sahələrdə müştərək fəaliyyət göstərdiyi üçün hüquqi cəhətdən onları birləşdirən qurumun yaranıb formalaşmasına həmin dövrdə ehtiyac yaranmışdı.

1951-ci ildə Avropanın Polad və Kömür Birliyininin (Belçika, Niderland, Lüksemburq, Almaniya, Fransa, İtaliya) yaradılması haqqında "Paris" müqaviləsi və 1957-ci ildə Avropa İqtisadi Birliyin yaradılması haqqında "Roma" müqaviləsi imzalandı.

2.3. İqtisadi diplomatiya və kapital amili

Kapital özünə müxtəlif mərhələləri daxil etməklə uzunmüddətli zaman çərçivəsində daha çox iqtisadi sərvətlər əldə etmək üçün yaradılan və istifadə edilən bir resurs və ya müəyyən tarixi

ictimai iqtisadi formasıyaya xas olan ictimai istehsal münasibətləri məcmusudur. Merkantilistlərə görə kapital qiymətli metallar, Marksistlərə görə özü-özünə artan, izafi dəyər gətirən dəyər, müasir iqtisadçılara görə isə öz mülkiyyətçisinə müəyyən formada gəlir gətirən resursdur.

A.Smitə görə kapital toplanmış və maddiləşmiş əməkdir. Dünya təsərrüfatının qlobal səviyyədə inkişafı, dünyəvi iqtisadi inteqrasiya imkanları kapital axını sürətləndirir. Kapital qoyuluşunda əsas məqsəd mənfəət əldə etməklə yanaşı milli maraq və mənafeleəri qorumaqdır. İqtisadi diplomatiyanın əsas fəaliyyət və prinsiplərindən biri kapital axının məqsədli şəkildə paylanması ilə investisiya və valyuta qanunvericiliyinin beynəlxalq qaydalara uyğunlaşmasına yardım göstərməkdir. İncvestorlar isə həmişə iqtisadi cəhətdən sabit ölkələrə kapital qoyuluşunda daha maraqlı olurlar. Kapital qoyuluşu hər bir dövlətin milli iqtisadiyyatı ilə dünya iqtisadiyyatı arasında daha səmərəli inteqrasiyanı təmin edir. Hər bir ölkənin maliyyə resurslarına olan tələbatının bir hissəsinin xarici mənbələr hesabına ödənilməsi zəruri olduğundan kapital idxalı və ixracı iqtisadiyyatın şaxələnməsi üçün vacibdir.

Kapital ixracı beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin əsas formasından sayılır. Qloballaşan dünya iqtisadiyyatında kapitalın beynəlxalq hərəkəti ilə qarşılıqlı investisiya əməliyyatları baş verir. Müasir iqtisadçılardan fikrincə iqtisadiyyatın mükəmməl formada olması üçün kapital tarazlığı yəni kapitalın ixracı ilə idxalı bərabər səviyyədə olmalıdır. İncişaf etməkdə olan ölkələrin “Holland xəstəliyinə” tutulması isə iqtisadiyyatlarında sənaye məhsullarının istehsalını məhv edir.

Kapital qoyuluşunda nəqliyyat xərcləri spesifik rola malikdir. Veber modelinə görə sənaye müəssisəsi üçün ən yaxşı yer məcmu nəqliyyat xərclərinin minimum olduğu nöqtədir. Lakin bu modelin hər zaman optimal olduğunu düzgün qeyd etmək olmaz. Çünki iqtisadiyyatın şaxələnməsi və təşviqi üçün məkanların yaxın yerləşməsi istehsal prosesi mürrəkkəbliyi üçün əlverişsizdir.

Veber modeli həmçinin ona görə tənqid edilir ki, nəqliyyat xərclərinin məsafənin xətti funksiyası olması fikri qeyri-realdır.

Coğrafi cəhətdən dünyayı iki yarımkürəyə (şimal və cənub) ayırmışdır. İqtisadi araşdırmalara görə şimal yarımkürəsində inkişaf etmiş dövlətlərin eləcə də cənub yarımkürəsində zəif inkişaf etmiş ölkələrin çoxluğu bu iki yarımkürə arasında iqtisadi körpünün yaradılmasını vacib etmişdir.

Hər bir kapital müəyyən bir məkanda öz tərəqqisinin ən yüksək həddinə çatdıqda o, yeni, daha geniş dövrüyyə və iqtisadi effektivlik vəd edən digər xarici məkanlara meyl edir. Milli iqtisadiyyatın sərbəstliyinin artması, dünya təsərrüfatınının qloballaşması, beynəlxalq əmək bölgüsünün dərinləşməsi iqtisadi inteqrasiya prosesini daha da sürətləndirdi.

Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın 3 müxtəlif forması mövcuddur.

1. *Azad ticarət zonaları;*
2. *Gömrük ittifaqları;*
3. *Ümumi bazar və iqtisadi birlik.*

1. Azad ticarət zonaları. Çoxtərəfli iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında azad ticarət zonalarının yaradılması müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin Azad ticarət zonalarının yaradılması müəyyən zaman çərçivəsində hər hansı bir sahənin məqsədyönlü inkişafına təkan verməklə daxildə də iqtisadi rəqabətli gücləndirir. Latın Amerikasına Azad Ticarət Zonası 1961-ci ildən, Şimali Amerika Sərbəst Ticarət Assosiasiyası isə (NAFTA) 1994-cü ildən fəaliyyət göstərir.

İqtisadiyyata isə ilk dəfə azad ticarət anlayışını ingilis iqtisadçısı Adam Smith gətirmişdir.

2. Gömrük ittifaqları. Gömrük ittifaqları gömrüksüz ticarət əlaqələri quran dövlətlər arasında mövcuddur. Gömrük ittifaqları natamam və qeyri-məhdud formada olur. İlk birlik 1883-cü ildə Prussiyada tətbiq edilən Alman Gömrük Birliyidir.

3. Ümumi bazar və iqtisadi birlik. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasının ən yüksək səviyyədə inkişaf etmiş forması ümumi

bazardır. Qloballaşan dünya iqtisadiyyatında diplomatik əlaqələrinin inkişafının sürətlənməsi nəticəsində dünya bazarı vahid şəkildə formalaşmağa başlamışdır. Ümumi bazarın yaranması daha çox inkişaf etmiş ölkələr üçün perspektivlidir.

Həmçinin ölkədə xarici iqtisadi diplomatik fəaliyyət çərçivəsində investisiya mühitinin saglamaşdırmaq (investisiya proqramlarında dövlətin payının müəyyən hədd kvotasında saxlamaq, daxili bazara daha çox investor təşviq etmək, kredit faizlərinin cüzi olmasına imkan yaratmaq, ikiqat vergi ödənməsinin qarşısının almaq, ola biləcək riskləri minimuma endirmək və s.) iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün mühüm proseslərdən sayılır.

Yekun nəticədə iqtisadi diplomatik əlaqələr zamanı milli iqtisadiyyata yeni texnologiyaları cəlb etməklə kapital ixracı stimullaşdırılmasına diqqət edilməli və xarici iqtisadi siyasət zamanı optimal idaxl-ixrac strukturu formalaşdırılmalıdır. Diplomantik metodlarla ticarətin inkişafı üçün əlverişli şərait formalaşdırılmalı və xarici ölkələrdə milli investorların fəaliyyəti diplomatik nümayəndəliklərin vasitələri ilə əlaqələndirilməli və investisiya lahiyələrinə hüquqi yardım göstərilməlidir.

Qloballaşan dünyada ölkələr üçün iqtisadiyyatlarında kapital defisti və ya profisiti problemi optimal səviyyədə diplomatik əlaqələr nəticəsində öz həllini tapmalıdır. Hər bir iqtisadi diplomat da öz növbəsində sərmayə qoyulacaq ölkənin iqtisadi imkanları haqqında bilməli və gələcək üçün baş verə biləcək iqtisadi prosesləri geniş tədqiq etməlidir.

2.4. İqtisadi diplomatiya və dövlətin iqtisadi təhlükəsizlik məsələləri

Hər bir dövlət üçün iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının başlıca məqsədi milli maraqların qorunmasıdır. Hər bir dövlət öz iqtisadi təhlükəsizliyini qorumaqla bərabər öz sivil milli iqtisadiyyatını formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün digər dövlətlərə diplomatik əlaqələrin qurulmasında maraqlı olmalıdır. Ölkə-

nin sosial-iqtisadi sabitliyinin təmin edilməsi, elmi-texniki potensialının yüksəldilməsi, milli iqtisadi maraqlarının təmin edilməsi, dayanıqlı maliyyə sisteminin mövcudluğu, xarici-iqtisadi əlaqələrin səmərəli təşkili iqtisadi təhlükəsizlik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

S.V.Stepan qeyd edir ki, iqtisadi təhlükəsizliyin obyektləri sırasına şəxsiyyət, cəmiyyət, dövlət və iqtisadi fəaliyyətin dövlətin tənzimlənməsi çərçivəsində institusional münasibətlər sistemi də daxil olmaqla iqtisadi sistemin əsas elementləri aiddir.

Azərbaycan Respublikasının Milli təhlükəsizlik haqqında 2004-cü il Qanununun 24-cü maddəsində qeyd edilir ki, Azərbaycan Respublikası öz milli təhlükəsizliyini sərəncamında olan bütün siyasi, iqtisadi, hərbi, hüquqi və digər vasitə və metodlarla birtərəfli qaydada və yaxud *beynəlxalq müqavilələrə* müvafiq olaraq təmin edir.

İqtisadi təhlükəsizliyin meyar nöqtəyi-nəzərindən araşdırılması, qiymətləndirilməsi isə aşağıdakı cəhətləri əhatə edir:

- Ölkənin təbii, maddi-insani resurs potensialı, onun mövcud durumu və inkişaf səviyyəsi, kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətləri və bu potensialın, ondan istifadə səviyyəsinin inkişaf etmiş ölkələrdəki mövcud səviyyə ilə müqayisəsi, bu səviyyəyə çatdırılması;

- Ölkənin ərazi bütövlüyü və vahid iqtisadi məkan;

- İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi;

- Xarici təsirlərə qarşı daxili potensialın hesabına davam gətirmək, onları dəf etmək imkanının olması;

- Ölkədə sosial – iqtisadi sabitlik və sosial gərginliyin olmaması və s.

V.L.Tambovçevin «Təsərrüfat sistemlərinin iqtisadi təhlükəsizliyi: struktur problemlər» adlı məqaləsində iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində irəli sürdüyü ideyalar çox maraqlıdır. Müəllifin fikrincə, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması proqramı aşağıdakı xüsusiyyətləri özündə əks etdirməlidir:

- iqtisadi təhlükəsizliyin onun subyektləri tərəfindən müəyyən olunan predmeti;
- bu predmetin parametrlərinin təhlükəsizlik zonasının hüdudlarına ən yaxın olan tərkib hissələri;
- sistemin arzu olunan vəziyyəti üçün əsas təhlükələr və onlardan doğan fəsadlar;
- təhlükəsizliyin tərkib hissələri üçün işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi məqsədə uyğun olan təhlükəsizliyin təmin olunma startegiyalarının tipləri;
- təhlükəsizliyin təmin olunmasının əsas startegiyalarının və onları təşkil edən tədbirlərin tərkibi.

Dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi idxal və ixrac amilləri, o cümlədən dövlətin yürütdüyü iqtisadi-diplomatik siyasətlə birbaşa bağlıdır. Qloballaşan iqtisadi diplomatik münasibətlərin ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyi baxımından milli maraq və mənafeələrə uyğun gəlməsi iqtisadi diplomatiyanın həll etdiyi məsələlərdən sayılır.

V.I.Fəmiçev qeyd edir ki, ölkələr arasında kommersion münasibətlərinin təşəkkülü və inkişafı beynəlxalq əmək bölgüsü subyektinin bir-birindən qarşılıqlı asılılığının güclənməsinə, eləcə də ixtisaslaşma və kooperasiyadan əldə olunan üstünlüklərdən gəlir götürmənin zəruriliyinin meydana çıxmasına səbəb olur. Əgər Ümumi Daxili Məhsulun səviyyəsi xaricdəki təsadüfi, yaxud da bilərəkdən hazırlanmış hadisələrdən əhəmiyyətli dərəcədə asılı deyilsə, bu zaman milli iqtisadiyyat təhlükəsizlikdədir. Əgər ÜDM-un səviyyəsi xarici amillərə həssasdırsa və bu reaksiyanın nəticələrini reallaşdırmaq mümkün deyilsə, bu zaman iqtisadi təhlükəsizliyin səviyyəsi aşağı düşür.

Hər bir dövlətin xarici borcların normadan artıq olması da onun iqtisadi təhlükəsizliyinə təhdid kimi xarakterizə olunur. Bu borcların geri ödənilməsi üçün büdcədən xeyli vəsait ayrılır və iqtisadi cəhətdən obyektiv qərarların qəbul edilməsi üçün təsir və təzyiqlər çoxalır.

Dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasında xarici iqtisadi diplomatik fəaliyyətin rolu mühüm olduğu üçün ölkəmizin də optimal xarici iqtisadi siyasətində qonşu dövlətlərlə əməkdaşlıq prioritet sahələrdən hesab olunur. Lakin Ermənistanın təcavüzkar siyasəti regionun iqtisadi təhlükəsizliyi üçün əsas təhlükə mənbəyi olmaqda qalmaqdadır. Regionun iqtisadi təhlükəsizliyin bərqərar olması və davamlı sülhə nail olmaq üçün Ermənistan Azərbaycana olan ərazi iddialarından əl çəkməli və işğal etdiyi Azərbaycan torpaqlarını qeyri-şərtsiz boşaltmalıdır.

Yekun nəticədə iqtisadi diplomatik əlaqələr zamanı dövlətin humanist maraqlarına cavab verən iqtisadi təhlükəsizliyinin təmini üçün vacib olan prinsiplərin nəzərə alınması mütləqdir. İqtisadi təhlükəsizliyin və milli mənafehlərin əsas cəhətlərini üzə çıxarmaqla onların milli iqtisadi inkişaf modelində nəzərə alınması olduqca vacibdir. İqtisadi diplomatik əlaqələr nəticəsində iqtisadi təhlükəsizlik baxımından iqtisadiyyatın sabitləşməsi və rəqabət qabiliyyətliliyinin artması, sosial gərginliyin azalması, ölkənin təbii, maddi – insani resurs potensialının optimal olması və istehsalın səmərəliliyinin artması dövlətin strateji məqsədlərindən hesab edilməlidir.

Maraqlıdır. Rus tədqiqatçıların fikrincə isə ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək istiqamətində əsas meyar kimi ictimai əmək məhsuldarlığının stabil artım tempi il ərzində 5 %-dən az olmamalıdır.

Yoxlama sualları

1. *Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın hansı müxtəlif formaları mövcuddur ?*
2. *“İqtisadi inkişafın hərəkətverci qüvvəsi maşın və mexanizmlər deyil, insanlardır” fikri kimə məxsusdur ?*
3. *Dollar diplomatiyasının yaranması və formalaşması hansı dövrə təsadüf edir ?*
4. *Avro diplomatiyası Avropanın hansı hissəsinə daha az effektiv təsir edir ?*

5. *Demoqrafik siyasətin iqtisadi diplomatiya təsiri hansı dərəcədə izah oluna bilər ?*
6. *İlk dəfə kağız puldan harda istifadə edilmişdir ?*
7. *İlk dəfə kağız puldan nə vaxt istifadə edilmişdir ?*
8. *Veber modelinin xüsusiyyəti nədir ?*
9. *“Azərbaycan Respublikasının demoqrafik inkişaf konsepsiyası” nə vaxt təsdiqlənmişdir ?*
10. *Hansı iqtisadçı alimə görə kapital toplanmış və maddiləşmiş əməkdir ?*
11. *Beynəlxalq kooperativləşmənin global dünyada həyata keçirilməsinin növləri hansılardır ?*
12. *Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasının ən yüksək səviyyədə inkişaf etmiş forması hansıdır ?*
13. *İqtisadiyyata isə ilk dəfə azad ticarət anlayışını ingilis iqtisadçısı kim gətirmişdir ?*
14. *Avro nə vaxtdan nağd əskinas şəklində dövriyyə buraxılmağa başladı ?*
15. *Azərbaycan Respublikası “Valyuta tənzihi haqqında” qanunun 13-cü maddəsinə əsasən valyuta tənzimlənməsinin əsas orqanı hansı qurumdur ?*
16. *Kimə görə ABŞ-ın borcu “Beynəlxalq polis rolunu” öz üzərinə götürməkdən ibarət idi ?*
16. *Pulun növləri hansılardır ?*
17. *Latın Amerikasız Azad Ticarət Zonası nə vaxtdan fəaliyyət göstərir ?*
18. *Şimali Amerika Sərbəst Ticarət Assosiasiyası isə (NAFTA) nə vaxtdan fəaliyyət göstərir ?*
19. *Holland xəstəliyi necə izah oluna bilər ?*
20. *Kimə görə “kapital” qiymətli metallar hesab olunur ?*
21. *Hansı ABŞ prezidentinin dövründə “Dollar diplomatiyası”ndan istifadə daha da geniş xarakter almışdı ?*
22. *“Monro” doktrinasının banisi ABŞ-ın hansı prezidenti idi ?*
23. *Avropanın ən böyük kreditörü rolunu oynayan Avropa dövləti hansıdır ?*

24. "Hard currency" siyasəti dedikdə nə başa düşülür ?
25. Gömrük ittifaqları hansı dövlətlər arasında mövcuddur?
26. "Alman möcüzəsi" ideologiyasının banisi kim hesab olur ,
27. Kimə görə insan üçün stimül rolu - onun yaxşı yaşamağa can atmasıdır ?
28. "İnsan çalışır elə bir qərar qəbul etsin ki, sonra bu qərar onun özünə və ailəsinə xeyir gətirə bilsin" fikri kimə məxsusdur ?
29. Avronun yaradılması zamanı üzərində hansı ictimai dövlət xadimlərinin rəsmi əks olunub ?
30. Kapital qoyuluşunda əsas məqsəd mənfəət əldə etməklə yanaşı nəyi qorumaqdır ?
31. "Milli təhlükəsizlik haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun 18-ci maddəsində də dövlətin sosial sahədə milli təhlükəsizliyinin təmin olunmasında vacib hesab edilən hansı sahələr göstərilmişdir ?
32. ABŞ "Böyük dəyənək" siyasətini hansı dövlətlərə qarşı həyata keçirirdi ?
33. Dollar diplomatiyasının effektivliyini necə isbatlamaq olar ?
34. Rus tədqiqatçıların fikrincə isə ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək istiqamətində əsas meyar kimi ictimai əmək məhsuldarlığının stabil artım tempi ilə əzində faizdən az olmamalıdır ?

III FƏSİL

BEYNƏLXALQ MÜNASİBƏTLƏR SİSTEMİNDƏ TƏŞKİLATLAR VƏ İQTİSADI DİPLOMATİK STANDARTLAR

3.1. İqtisadi diplomatik standartlar və beynəlxalq iqtisadi hüququn prinsipləri

İqtisadi diplomatik fəaliyyəti həyata keçirərkən beynəlxalq iqtisadi hüququn prinsiplərinə əməl edilməsi mütləq xarakter daşıyır. Həmçinin diplomatik immunitet beynəlxalq hüquqda dövlətin immunitetlərinin növlərindən biri kimi xarakterizə olunur.

Beynəlxalq müqavilələr beynəlxalq iqtisadi hüququn mənbələrindən biri rolunu oynayır. Çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrdən biri QATT-dır. Bütün razılaşdırılmış tarif dərəcələri ilə birlikdə ticarətin liberallaşdırılması üzrə qaydalar Tarif və Ticarət üzrə Baş Saziş adı ilə GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) müvəqqəti əsasda 1948-ci il yanvarından qüvvəyə minmişdir. Çoxtərəfli iqtisadi ticarət müqavilələrinə əsaslanan GATT-in beynəlxalq iqtisadi hüququn tənzimlənməsində rolu getdikcə artmışdır.

İqtisadi diplomatik əməkdaşlıq çərçivəsində iki tərəfli müqavilələrə aşağıdakılar aiddir.

- a) *çərçivə xarakterli siyasi müqavilələr;*
- b) *ticarət müqavilələri;*
- c) *ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında uzunmüddətli kontraktlar;*
- ç) *istehsal sahəsində əməkdaşlığa dair sazişlər;*
- d) *texniki yardım göstərmək haqqında sazişlər;*
- e) *iqtisadi əmədaşlığın maliyyə krediti təminatı haqqında kontraktlar.*

İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulmasında beynəlxalq ticarət hüquqi mənbələri aşağıdakılar hesab olunur.

- a) *ticarət müqavilələri;*
- b) *əmtə dövryyəsi haqqında kontraktlar;*
- c) *beynəlxalq əmtə kontratları.*

Beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində isə aşağıdakı beynəlxalq təşkilatlar və ya orqanlar mövcuddur.

1. *ÜTT-Ümumdünya Ticarət Təşkilatı*;
2. *YUNKTAD-Ticarət və inkişaf üzrə BMT konfransı*;
3. *YUNİSTRAL-Beynəlxalq ticarət hüquqi üzrə BMT Komissiyası*;
4. *Beynəlxalq Ticarət Palatası*;
5. *UNİDRUA-Xüsusi hüququn unifikasiyası üzrə Beynəlxalq İnstitut*.

Beynəlxalq hüquqsünaslar tərəfindən müəyyən vaxtlarda irəli sürülən və müasir beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimləmə funksiyasına malik olan prinsiplər kimi:

- qarşılıqlıq; milli rejim; daha əlverişli rejim; prefensiyanın təqdim olunması, minimal standartlar (Q. Svartsenberqer, V.M. Koredski və s.);

- təbii ehtiyatlar üzərində dövlət suverenliyi; iqtisadi ayrı-seçkiliyə yol verməmək; milli rejim; daha əlverişli rejim; qarşılıqlıq (E.T. Usenko, B.M. Aşavski və s.);

- dövlətlər arasında beynəlxalq iqtisadi və elmi-texniki əməkdaşlığın inkişafı; xarici iqtisadi əlaqələrin formasının sərbəst müəyyən olunması; təbii resuslar və iqtisadi fəaliyyət üzərində ayrılmaz dövlət suverenliyi; daha əlverişli rejim; milli rejim (M.M.Boquslavski);

- ayrı-seçkiliyə yol verməmək; daha əlverişli rejim; milli rejim; qarşılıqlıq mənfəət; preferensiya (Q. M. Velyaminov);

- iqtisadi problemlərin həllində hamılıqla iştirak; təbii ehtiyatlar və iqtisadi fəaliyyət üzərində ayrılmaz dövlət suverenliyi; inkişaf etməkdə olan dövlətlər üçün preferensiya rejimi; beynəlxalq sosial ədalət; dənizə çıxış olmayan dövlətlərə sərbəst çıxış hüququnun verilməsi (Q. K. Dimitriyeva; K. A. Bekyaşev);

- iqtisadi əməkdaşlıq; iqtisadi fəaliyyət və təbii ehtiyatlar üzərində dövlət suverenliyi; daha əlverişli rejim; qarşılıqlıq, milli rejimin təqdim olunması; ayriseçkiliyə yol verməmək; preferensiya (V. M. Şumilov) və s. sistemlər qeyd edilə bilər.

Azərbaycan torpaqlarının təcavüzkar Ermənistan tərəfindən işğal faktı iqtisadiyyatın dinamik inkişafına əngəl törədən üçün neqativ hallardan biri kimi xarakterizə olunur. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycan torpaqlarının qeyri-şərtsiz boşaldılması ilə bağlı qəbul etdiyi “822”, “853”, “874”, “884” nömrəli qətnamələrin hələ də yerinə yetirilməməsi beynəlxalq hüququn prinsiplərində ikili standartların mövcudluğunu göstərir. Təssüflər olsun ki, regionda təhlükəsizliyi təhlükə altına qoyaraq beynəlxalq hüququn prinsipləri unudularaq təcavüzkarların cəzalandırılması üçün konkret mexanizm də işlənib hazırlanmayıb.

Azərbaycan torpaqlarının işğalının iqtisadi cəhətdən də milyardlarla dollar həcmində ziyanı mövcuddur. Analtiklərin fikrincə əgər Azərbaycan torpaqları işğal edilməsəydi Azərbaycan iqtisadiyyatı inkişaf etmiş dünya ölkələri iqtisadiyyatları içərisində ilk onluğa daxil olardı.

Hal-hazırda hərbi əməliyyatları yenidən başlatmaqla Azərbaycanın öz torpaqlarını işğaldan azad etmək üçün kifayət qədər potensial gücü vardır. (2016-cı ildə aprel ayında “Dördgünlük müharibə”-də uğurlu döyüşlər buna bariz nümunədir). Lakin Azərbaycan humanist prinsiplərə əsaslanaraq məsələni diplomatik yolla həll etmək niyyətindədir. Ermənistan tərəfi də beynəlxalq humanitar hüququn pozulmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməyə məhkumdur.

Yekun nəticədə diplomatik tanınma hər bir dövlətin xarici siyasətində mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən dövlətlərarası iqtisadi əlaqələrdə mövcud olan istənilən problemin beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq dövlətlərin ərazi bütövlüyü çərçivəsində həll edilməsi üçün iqtisadi diplomatiyanın metod və vasitələrinin daha da təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.

Maraqlıdır. İqtisadi sanksiyalar hər hansı bir qurum və ya dövlət tərəfindən hər hansı bir hadisə və proseslərdən dolayı bir quruma (və ya dövlətə) tətbiq edilən iqtisadi cəhətdən cəza növlərindən biridir. İqtisadi sanksiyaların gizli şəkildə və ya cəmiyyətə müəyyən edilmiş formada həyata keçirilmə formaları mövcuddur.

Siyasi münafişələr zamanı da siyasi, hərbi sanksiyalarla paralel olaraq iqtisadi sanksiyalar tətbiq edilməsi daha çox rastlanılır. Misal üçün 2015-ci ildə türk əsgərləri tərəfindən Rusiya məxsus helikopterin vurulması iki ölkə arasında gərginliyə səbəb oldu. Tərəflər arasında gərginlik artdığından bir-birlərinə iqtisadi sanksiyalar tətbiq etməyə başladılar. İki ölkə arasında baş verən iqtisadi mübarizə hər iki tərəf üçün iqtisadi cəhətdən itkilərə gətirib çıxardı.

Müasir qloballaşan dünyada iqtisadi sanksiyaların tətbiqi geniş xarakter almışdır. Həmçinin dövlətlərdə yerli istehsalçılar “proteksionizm” siyasətindən yararlanıb daxili istehsalın ölkə bazarında yüksək mövqe tutması üçün kənardan mal gətirənlərə iqtisadi sanksiyaların tətbiq edilməsini dəstəkləyirlər. Lakin “proteksionizm” siyasətinin mənfi cəhətlərindən biri isə bəzi hallarda monopoliyanın genişlənməsinə şərait yaratmasıdır.

Müasir dünyada iqtisadi sanksiyalar əsasən *terrorizmlə mübarizə* devizi altında həyata keçirilir. Bu sanksiyaların tətbiqi heç də həmişə terrorizmin məhdudlaşdırılmasına gətirib çıxarmır. Son dövr ərzində bəşəriyyətdə olan hadisələr buna bariz nümunədir.

3.2. Müasir dünya iqtisadiyyatında beynəlxalq və regional təşkilatlar (qurumlar) və onların iqtisadi diplomatiyası

Dünya iqtisadiyyatının dinamik və bərabər ölçülü inkişafı və iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq iqtisadi təşkilatların rolu əvəzənməzdir. Dövlətlər arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar vasitəçi rolunu oynayırlar. İqtisadi təşkilatlar tərəfindən dövlətlərin maliyyə və iqtisadi vəziyyətinin dəyərləndirilməsi və zərurət yarandıqda yardım və tövsiyələrin edilməsi, beynəlxalq ticarətə qatılması üçün lahiyələrin həyata keçirilməsi məsələləri yerinə yetirilir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu - əsası 1944-cü ildə BMT-nin valyuta ilə bağlı konfransında ABŞ-ın Hempir ştatının Bretton – Vuds əyalətində qoyulmuş və İkinci Dünya Müharibəsi bitdikdən

sonra -1947-ci ildən faktiki olaraq fəaliyyətə başlamışdır. BVF-Bretton-Vuds sisteminin qalığı hesab edilirdi.

Bretton-Vuds sisteminə görə 1 unsiya (təxminən 31 qram) qızıl = 35 ABŞ dolları kimi qəbul edilmişdir. Bu sistem ötən əsrin 70-ci illərində ABŞ-da dollarla qızıl bağlılığı ləğv olunduqdan sonra süqut etdi.

BVF-də ən çox səsə malik olan dövlətlər

Sıra №-si	Dövlətlər	%-lə
1	ABŞ	17.78
2	Almaniya	5.58
3	Yaponiya	5.53
4	Fransa	4.98
5	Böyük Britaniya	4.48
6	Səudiyyə Ərəbistanı	3.45
7	İtaliya	3.09
8	Rusiya	2.09
9	Digər dövlət və qurumlar	53.20

Qeyd edək ki, üzv ölkələrin cəlb etdikləri *kreditin həcmi kvotanın 25%-dən çox* ola bilməz. Bundan yuxarı həcmdə kredit verilməsi isə BVF-nun direktorunun razılığından asılıdır və bir qayda olaraq bu elə həmin ölkənin ümumiqtisadi, eləcə də, maliyyə siyasətinin təhlili əsasında həyata keçirilir. Ümumiyyətlə BVF kredit müraciət əsasında və ölkənin iqtisadi durumunu qiymətləndirdikdən sonra verir. Üzv ölkələrin məqsədli lahiyyələri həyata keçirtmək üçün onların qarşısında bir sıra şərtlər qoyulmuşdur. Kredit vəsaitləri yalnız bu şərtlərin reallaşmasından sonra həyata keçirilir. Üzv ölkələrin qarşısında duran şərtlər aşağıdakılardır: beynəlxalq ticarət fəaliyyətində valyuta məhdudlaşdırılmalarına, hissə-hissə üzən valyuta sisteminin tətbiq edilməsinə, eləcə də möhtəkir xarakterli kapital hərəkətinə yol verməmək, dövrü olaraq ölkənin maliyyə və iqtisadi durumu haqqında fonda məlumat vermək, məqsədli devalvasiya siyasətinə zəruriyyət yarandıqda,

devalvasiya dərəcəsini fonda bildirmək və s. Fonda üzv olan ölkələr üzərinə götürdükleri məsuliyyəti yerinə yetirmədikdə, bir sıra cəza tədbirlərinə məruz qalırlar. Belə ki, bu maliyyə qurumu həmin ölkələrə kredit verilişini dayandıra, hətta onları üzvlükdən uzaqlaşdırma bilər. Ümumiyyətlə tətbiq edilən cəzaların ağırlığı öhdəliklərdən yayınmanın səviyyəsindən asılıdır. Müstəqil Azərbaycanla Beynəlxalq Valyuta Fondu arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasının tarixi ölkənin 18 sentyabr 1992-ci ildə quruma üzv olması ilə başlayır. İndiyə qədərki dövr ərzində ölkə sənayesinin inkişafı, su və enerji təchizatı, neft gəlirlərinin düzgün bölüşdürülməsi və digər məsələlər qurumla ölkə arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin prioritet istiqamətləri olmuşdur. Hal-hazırda da Azərbaycanla BVF arasında iqtisadi diplomatik əlaqələr müxtəlif istiqamətlər çərçivəsində fəaliyyət göstərir.

Dünya Bankı - (Beynəlxalq Yenidən Qurma və İnkişaf Bankı - International Bank for Reconstruction and Development - İBRD) 1944-cü ildə BMT-nin Bretton-Vuds konfransında təsis edilmişdir. Dünya Bankı BMT çərçivəsində iri maliyyə inistutu kimi fəaliyyət göstərir. Dünya bankının əsas məqsədlərindən biri zəif inkişaf etmiş ölkələrə maliyyə yardımı etməklə tarazlama rolunu oynamaq və dünyada sabit, davamlı inkişafa nail olmaqdır.

Dünya bankının məqsədləri təsis müqaviləsinin I maddəsində belə ifadə edilib:

- üzv dövlətlər üçün borc-kredit vermə mexanizmini təkmilləşdirmək;
- üzv dövlətlərdə keçirilən iqtisadi islahatlara yardım etmək;
- üzv dövlətlərdə xarici investisiyaları təşviq etmək və sərmayənin çatışmadığı hallarda onu tamamlamaq;
- şirkətlərin maliyyəyə olan ehtiyacını ödəməkdə onlara yardım göstərmək.

Bildiyimiz kimi Dünya Bankı ilk əvvəl Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı adı ilə yaranmışdır. Terminoloji mənada Dünya Bankı dedikdə "Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası" və "Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı" nəzərdə tutulur.

Ancaq Dünya Bankının fəaliyyət sahəsi geniş olduğundan adları çəkilən 2 qurum bankın fəaliyyətini tam həcmdə həyata keçirməyə bəs eləmir. Əlavə 3 qurum yəni: Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, İnvestisiya Təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentlik, İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz yuxarıda qeyd olunan 2 qurumla birgə Dünya Bankı ailəsini yəni, Dünya Bankı Qrupunu əmələ gətirir. Dünya Bankı Qrupunu dedikdə aşağıdakı qurumlar nəzərdə tutulur:

1. *Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB);*
2. *Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA);*
3. *Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK);*
4. *İnvestisiya Təminatı üzrə Çoxtərəfli Agentlik (İTÇA);*
5. *İnvestisiya Mübahisələrinin Həlli üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMHBM).*

Dünya Bankı anlayışı Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı və Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası qurumları ilə yekunlaşır. Belə ki yuxarıda adları çəkilən 5 qurum birlikdə yeni bir anlayışı, yəni Dünya Bankı Qrupunu təşkil edirlər. Dünya Bankı Qrupu (DBQ) tərkibindəki 5 qurumla yoxsulluğun azaldılması və dünya iqtisadiyyatının inkişafının qarantıdır. DBQ 185 ölkənin üzv olduğu nəhəng iqtisadi təşkilatdır.

Dünya Bankı (BYİB və BİA) fəaliyyətini inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (İEOÖ) əsasən aşağıdakı sahələrə yönəldib:

- *İnsani inkişaf (məs. təhsil, sağlamlıq);*
- *Kənd təsərrüfatı və kəndlərin inkişafı (məs. irriqasiya, kəndlərə göstərilən xidmətlər);*
- *Ətraf mühitin qorunması (məs. çirklənmənin azaldılması);*
- *İnfrastruktur (məs. yollar, şəhərlərin artması, elektrik təchizatı);*
- *İdarəetmə (məs. anti-korrupsiya, qanuni institutların inkişaf etdirilməsi).*

Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB) və Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA) üzv ölkələrə uyğun normalarla kredit verməklə yanaşı, kasıb ölkələrə də qrantlar ayırır.

Xüsusi layihələr üçün ayırılmış kreditlər və qrantlar cox vaxt müəyyən sektorlarda və eləcə də iqtisadiyyatda yeni və daha böyük dəyişikliklərlə əlaqələndirilir. Məsələn, sahilboyu ərazilərdə ekoloji sabitliyi qorumaq üçün ayırılmış kreditlər yeni ekoloji təşkilatların yaraması ilə bərabər, çirkənmənin qarşısını almaq üçün yeni üsulların tətbiqi ilə də nəticələnir.

Azərbaycanla Dünya Bankı arasında qarşılıqlı iqtisadi diplomatik əlaqələrin göstəricisi olaraq 2011-ci ilin mart ayında Azərbaycan Mərkəzi Bankı (AMB) və Dünya Bankının (DB) Azərbaycan üzrə nümayəndəliyinin birgə təşkilatçılığı ilə Dünya bankının Vaşinqtondakı baş qərargahında “Azərbaycan günləri” keçirilmişdir. Azərbaycan günləri çərçivəsində bir sıra iqtisadi məsələlər müzakirə edilmiş və diplomatik əlaqələrin gələcək perspektivləri nəzərdən keçirilmişdir. Həmçinin “Neft gəlirlərinin idarə olunması və şəffaflıq” və “Maliyyə xidmətlərinin inkişafı” layihələrinə aid təqdimat keçirilmişdir.

ÜTT- Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ing. *World Trade Organization*, fr. *Organisation mondiale du commerce*, isp. *Organización Mundial del Comercio*) - 1995-ci ildə Tariflər və Ticarət üzrə Baş Sazişin (**GATT** – General Agreement on Tariffs and Trade) varisi kimi yaradılmış beynəlxalq təşkilat millətlər arasında ticarətin qlobal qaydalarını müəyyənləşdirən yeganə beynəlxalq təşkilatdır. Onun **əsas funksiyası** ticarətin tarazlı, maneəsiz, ehtimal olunan şəkildə və azad aparılmasını təmin etməkdir. **Məqsəd** üzv ölkələrin əhalisinin rifah halını yaxşılaşdırmaqdır. **Ümumdünya Ticarət Təşkilatı** çoxtərəfli ticarət sazişləri əsasında ölkələrarası ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirir. Təşkilat yeni olsa da, çoxtərəfli ticarət sistemi 1940-50-ci illərdən etibarən GATT çərçivəsində yaradılmışdır. GATT və ÜTT iqtisadi artıma təkan verən güclü və perspektivli ticarət sisteminin yaradılmasına köməklik göstərmişlər. ÜTT-nin dünya ticarətinin 97%-dən artığını əhatə edən 160 üzvü var, müşahidəçi ölkələrin sayı 24-dür. Vatikan istisna olmaqla qalan 23 ölkə ilə üzvlük barədə danışıqlar davam etdirilir. Qərarlar bütün üzvlərin

razılığı ilə qəbul olunur. Bu adətən konsensus əsasında baş verir. Səslərin əksəriyyəti ilə də qərar qəbulu mümkündür, lakin bu ÜTT-də indiyədək heç vaxt baş verməyib, ÜTT-nin sələfi olan GATT-da isə çox nadir hallarda baş verir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının qərarları bütün üzv ölkələrdə ölkə parlamentləri tərəfindən ratifikasiya olunur.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının əsas məqsədi ticarətin tarazlı, maneəsiz, ehtimal olunan şəkildə və azad aparılmasını təmin etməkdir. Bu məqsədə aşağıdakılar vasitəsilə nail olunur:

- *Ticarət sazişlərinin idarə olunması;*
- *Ticarət danışıqları üçün forum kimi çıxış olunması;*
- *Ticarət mübahisələrinin həlli;*
- *Milli ticarət siyasətlərinin nəzərdən keçirilməsi;*
- *Texniki yardım və training proqramları vasitəsilə inkişaf edən ölkələrə ticarət siyasətə məsələlərində dəstək;*
- *Digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq.*

ÜTT-na üzv olmaq üçün ölkəmizdə hazırlıq tədbirləri çərçivəsində ölkənin mal və xidmətlər üzrə ticarət əməliyyatlarının bu təşkilatın siyasətinə uyğun olaraq təşkili üzrə proqramlar hazırlanır.

İslam İnkişaf Bankı (ing. *Islamic development bank*) və ya qısaca **İİB** (ing. *IDB*) - Beynəlxalq maliyyə institutu. Dünyanın aparıcı maliyyə-kredit qurumlarından biridir. Üzvləri müsəlman ölkələridir. İslam İnkişaf Bankı İran körfəzi ölkələrinə neft gəlirləri axması nəticəsində meydana gəlmiş ilk maliyyə təsisatıdır. Onun yaradılması niyyəti haqqında Bəyannamə 1973-cü (İslam təqvimini ilə 1393-cü) ilin dekabrında müsəlman ölkələri maliyyə nazirlərinin konfransında imzalanmış, bank fəaliyyətə 1975-ci (hicri ilə 1395-ci) ilin oktyabrında başlamışdır. Yalnız İslam Konfransı Təşkilatında (İKT) iştirak edən ölkələr İslam İnkişaf Bankına üzv ola bilər. Başlıca məqsəd üzv dövlətlərin və müsəlman icmalarının iqtisadi və sosial inkişafına İslam qanunlarına uyğun şəkildə yardım göstərməkdən ibarətdir. Xatırlatmaq lazımdır ki, İslam bankları öz iqtisadi fəaliyyətlərini istisnasız olaraq "*Quran*"-

dakı prinsiplər əsasında qurur. İslam İnkişaf Bankının fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini üzv dövlətlərin ərazilərində infrastruktur layihələrinin reallaşmasında fəal iştirak etməkdən, iqtisadi və sosial inkişaf məsələlərinin həllində onlara yardım göstərməkdən ibarətdir. Bundan başqa, iştirakçı dövlətlər arasında beynəlxalq ticarətin inkişafına kömək edir, sığorta fondları, habelə İslam Konfransı Təşkilatına üzvü olmayan ölkələrdəki müsəlman icmalarına maliyyə dəstəyi verən xüsusi fondlar yaradır. İslam İnkişaf Bankının kənd təsərrüfatı sektorunda maliyyələşdirdiyi layihələr kənd təsərrüfatının inkişafına, məhsulun və torpağın qorunmasına, heyvandarlığa və əkinçiliyə, suvarma işlərinə istiqamətlənib. Sənaye sektorundakı proqramlara sənaye menecmenti, istehsalın təkmilləşdirilməsi ilə bağlı əməliyyatlar, sənaye müəssisələrinin dəstəklənməsi və bərpası, fəaliyyət göstərməyən istehsal güclərindən istifadə edilməsi daxildir.

NAFTA 1988-ci ildə ABŞ və Kanada tərəfindən yaradılmışdır. Bu qurumun məqsədi sərbəst ticarətin inkişafıdır. 1992-ci ildə bu quruma Meksika da daxil olmuşdur.

Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı - (Black Sea Economic Cooperation-BSEC AR-in üzv olduğu və 1998-ci ildə təsis edilmiş növbəti regional qrupdur. 25 iyun 1992-ci ildə İstanbulda Albaniya, Azərbaycan, Bolqarıstan, Ermənistan, Gürcüstan, Yunanıstan, Moldova, Rumıniya, Rusiya, Türkiyə, Ukraynanın Dövlət və Hökumət Başçıları tərəfindən Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlığı üzrə Zirvə Bəyənaməsinin (sonradan İstanbul Bəyənaməsi kimi istinad edilir) imzalanması ilə yaranmışdır.

İstanbul Bəyənaməsi ilə bərabər 25 iyun 1992-ci il tarixində 11 ölkə Başçıları tərəfindən Bosfor Bəyənəti də imzalanmışdır. Bu Bəyənət İstanbul Bəyənaməsinin və Qara Dəniz Əməkdaşlığı təşəbbüsünün vacibliyini ümumi cizgilərdə qeyd edir. 5 iyun 1998-ci ildə Yalta şəhərində iştirakçı dövlət və hökumət başçıları tərəfindən Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Nizamnaməsinin imzalanması və sənədin 1999-cu ildə qüvvəyə minməsi ilə, əməkdaşlıq mexanizmi təşkilat statusu almışdır. Təşkilatın Ni-

zamməsinə uyğun olaraq, üzv dövlətlər aşağıdakı sahələrdə əməkdaşlıq edirlər:

- Ticarət və iqtisadi inkişaf, bank işi və maliyyə;
- Kommunikasiya, enerji;
- Nəqliyyat, kənd təsərrüfatı və aqrar sənaye;
- Səhiyyə və farmaseptika;
- Ətraf mühitin qorunması;
- Turizm, elm və texnika;
- Gömrük və digər sərhəd orqanları ilə əməkdaşlıq;
- Mütəşəkkil cinayətkarlıq, narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi, silah və radioaktiv materialların dövriyyəsi, terror aktları və qeyri-qanuni miqrasiya ilə mübarizə.

Millətlər Liqası -adlanan quruma isə keçmişdə Britaniya İmperiyasına daxil olan ölkələr aiddir: Böyük Britaniya, Kanada, Avstraliya, Yeni Zelandiya, CAR, Hindistan, Pakistan, SriLanka, Qana, Malayziya, Sinqapur, Kipr, Nigeriya, Syera-Leone, Tanzaniya, Yamayka, Trinidad və Tobaqo, Uqanda, Keniya, Zambiya, Kamerun, Mozambik, Namibiya, Malavi, Malta, Qambiya, Botsvana, Qayana, Lesoto, Barbados, Mavrikiy, Svazilend, Nauru, Papua Yeni Qvineya, Konqo, Qərbi Samoa, Fidci, Banqlades, Baham adaları, Qrenada, Seysel adaları, Solomonlar adası, Tuvalu, Dominika, Sent-Lyusiya, Kribati, SentVinventvə Qrenadinlər, Zimbabve, Belis, Antiqua və Barbuda, Maldiv Respublikası, Sent-Kristofer və Nevis, Brunei, Vanuatu.

3.4. Gömrük işi və iqtisadi diplomatiya

Gömrük işinin optimal həyata keçirilməsi dövlətin gəlirlərinin formalaşması üçün vacib amillərdən sayılır. Dövlət büdcəsində gömrük ödənişlərinin spesifik çəkisi mövcuddur.

Gömrük orqanı - gömrük xidmətinin gömrük rəsmiləşdirilməsini və gömrük nəzarətini həyata keçirmək səlahiyyəti verilmiş inzibati bölməsi;

gömrük xidməti - gömrük qanunvericiliyinin tətbiqinə, habelə gömrük ödənişlərinin tutulmasına görə məsul olan dövlət xidməti;

gömrük nəzarəti - gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlər;

gömrük təminatı - gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsinin nəticələrinin nəticələrini əks etdirmək üçün gömrük sərhədindən keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə gömrük orqanları tərəfindən vurulan plomblar, möhürlər və digər eyniləşdirmə vasitələri;

gömrük tarifi - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük *rüsumu dərəcələrin* məcmusu;

xaricdə emal - gömrük ərazisində sərbəst dövriyyədə olan mallarla emal əməliyyatlarının aparılması məqsədi ilə onların gömrük ərazisindən müvəqqəti aparılması və sonradan idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə, yaxud qismən azad olunmaqla geri qaytarılmasından ibarət xüsusi gömrük proseduru;

malın mənşə ölkəsi - gömrük tarifinin, miqdar məhdudiyətlərinin, yaxud ticarətə aid başqa tədbirlərin tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun olaraq malın tamamilə istehsal və ya kifayət qədər emal edildiyi ölkə ;

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT-World Customs Organization) - gömrük məsələləri üzrə hökumətlər arasındakı beynəlxalq təşkilatdır və bu təşkilat 1950-ci il dekabrın 15-də Brüsseldə (Belçika) yaradılmışdır. Tərkibinə 17 dövlət daxil olan gömrük əməkdaşlığı ittifaqı 1957-ci il 4 noyabrdan fəaliyyətə başladı.

ÜGT İqtisadi diplomatiyanın beynəlxalq institutlarından biri sayılmaqla dövlətlərarası iqtisadi inteqrasiya üçün vasitəçi rolunda çıxış edir.

Gömrük proseslərinin sadələşdirilməsi, beynəlxalq ticarət kanallarının terror təşkilatlarından və cinayətkar beynəlxalq sindikatlardan qorunması, ticarət və gömrük mexanizmlərinin şəffaf-

laşdırılması üçün **Ümumdünya Gömrük Təşkilatı** 2005-ci ilin iyununda dünya ticarəti üzrə təhlükəsizlik standartları qəbul etmişdir.

Beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq diplomatlar verilən imtiyaz və toxunulmazlıqlara əsasən diplomat gömrükdə yoxlana bilməz, gömrük rüsumlarından azaddır və onun gömrükdə baqajını açmağa heç bir kəsin hüquqi yoxdur. Lakin diplomat imtiyaz və toxunulmazlıqlardan istifadə etməklə şəxsi mənfəət güdə bilməz.

Azərbaycan Respublikasında gömrük fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirən orqan Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsidir. Müstəqillik qazandıqdan sonra 1992-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi yaradılmışdır.

Dövlət Gömrük Komitəsinin Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 27 oktyabr tarixli 7 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. DGK-si gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanıdır və aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

- ✚ gömrük işinin təşkili, onun təkmilləşdirilməsi;
- ✚ ölkənin milli maraqları çərçivəsində onun iqtisadi mənafeyinin və iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunması;
- ✚ gömrük tənzimlənməsinin təşkili və bu məqsədlə hüquqi, iqtisadi, təşkilati mexanizmlərin hazırlanması və həyata keçirilməsi;
- ✚ gömrük sərhədlərindən keçirilən mallar barəsində qiymətlərin tənzimlənməsi, qeyri-tarif tədbirlərinin tətbiq edilməsi, gömrük sərhədindən keçirilən mallardan vergilərin, gömrük rüsumlarının, aksizlərin yığılması;
- ✚ xarici ticarətin gömrük və xüsusi gömrük statistikasının aparılması;
- ✚ gömrük işi üzrə mühüm hüquqi aktların nəşri;

- ✚ gömrük işi üzrə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın təşkili, bu sahədə Azərbaycanın beynəlxalq öhdəliklərinin yerinə yetirilməsi;
- ✚ gömrük siyasətinin təkmilləşdirilməsi və bu sahədə qanunvericilik aktlarının layihələrinin hazırlanması;
- ✚ gömrük rejimlərinin hüquqi tənzimləmə xüsusiyyətlərinin müəyyənəşdirilməsi ;
- ✚ gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin, gömrük laboratoriyalarının, həmçinin tabeliyindəki digər idarələrin, müəssisələrin, təşkilatların işçilərinin dövlət və sosial müdafiəsini, fiziki hazırlığını təmin edir, onların tibbi təminatını həyata keçirir;
- ✚ Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vahid avtomatlaşdırılmış məlumat sisteminin yaradılmasını, fəaliyyət göstərməsini və təkmilləşdirilməsini təmin edir;
- ✚ Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirləri maliyyələşdirir;
- ✚ Müəyyən olunmuş qaydada Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin büdcədənənar inkişaf Fondunu idarə edir və onun üzərində sərəncam verir;
- ✚ Xəzər dənizinin (gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində bioloji sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və onların qorunması üzrə dövlət siyasətinin hazırlanıb həyata keçirilməsində iştirak edir, öz səlahiyyətləri daxilində bioloji sərvətlərin Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı mövcud qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsi üzərində nəzarəti təmin edir;

Zaman keçdikcə daha da təkmilləşən ölkəmizin gömrük qanunvericiliyi meydana çıxan neqativ situasiyalara konstruktiv reaksiya verir. Beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması məqsədi ilə gömrük orqanları dövlət sərhədinin buraxılış məntəqəsində mallara baytarlıq, fitosanitar və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müəyyən etdiyi digər nəzarət növlərini “bir pəncərə” prinsipi əsasında mümkün qədər qısa vaxtda həyata keçirirlər. (AR Gömrük

Məcəlləsi, Maddə 13. Qanun 1 yanvar 2009-cu ildən tətbiq olunub.)

Gömrük sahəsində əməkdaşlıq iqtisadi diplomatik əlaqələrdə müstəsna rola malikdir. Bir qrup tədqiqatçıların fikrincə qlobalaşan dünyada gömrük münasibətlərində proteksionizm siyasətini yürütmək xarici iqtisadi diplomatik əlaqələr üçün hər zaman optimal deyil.

Monöskünün fikrincə isə “Sülh ticarətin təbii nəticəsidir. Bir-birindən fərqlənən iki xalq - birinin almaq, o birinin satmaq marağı əsasında qarşılıqlı sürətdə asılı olur, onların ittifaqı qarşılıqlı zəruri ehtiyacları əsasında formalaşır.

Digər iqtisadçıların fikrincə isə global maliyyə böhranından yaxa qurtarmaq üçün proteksionizm siyasətini tətbiq etməklə onun imkanlarından yararlanmaq mütləq xarakter daşmalıdır. Çünki proteksionizm daxili bazarı xarici rəqabətdən qorumaqla yerli istehsalın genişləndirilməsi üçün yaradılmış dövlət siyasətidir. İdxal edilmiş məhsul gömrük vergitutması hesabına bahalaşmış olduğundan bazarda həmin məsulun alıcılıq qabiliyyəti minimum səviyyədə olur.

Maraqlıdır. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə Azərbaycanla İran arasında 1 maddədən ibarət gizli müqavilədə il ərzində ərzaq mallarına ixrac rüsumunun artırılmaması nəzərdə tutulurdu.

Yoxlama sualları

- 1. İran körfəzi ölkələrinə neft gəlirləri axması nəticəsində meydana gəlmiş ilk maliyyə təsisatı hansı qurumdur ?*
- 2. Dünya bankı nə vaxt təsis edilmişdir ?*
- 3. Dünya bankı hansı konfransda təsis edilmişdir ?*
- 4. Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının Nizamnaməsinə uyğun olaraq, üzv dövlətlər hansı sahələrdə əməkdaşlıq edirlər ?*
- 5. Dünya Bankı Qrupu dedikdə hansı qurumlar nəzərdə tutulur ?*
- 6. BVF- hansı sisteminin qalığı hesab edilirdi ?*

7. *Beynəlxalq ticarət hüququ sahəsində isə hansı beynəlxalq təşkilatlar və ya orqanlar mövcuddur ?*
8. *Azərbaycanla BVF arasında iqtisadi diplomatik əlaqələr hansı istiqamətlər çərçivəsində fəaliyyət göstərir ?*
9. *Müstəqil Azərbaycanla Beynəlxalq Valyuta Fondu arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasının tarixi nə vaxtdan başlayır ?*
10. *Dünya Bankı (BYİB və BİA) fəaliyyətini inkişaf etməkdə olan ölkələrdə (İEÖÖ) əsasən hansı sahələrə yönəldib ?*
11. *ÜTT-nin dünya ticarətinin 97%-dən artığını əhatə edən neçə üzvü vardır ?*
12. *İslam bankları öz iqtisadi fəaliyyətlərini istisnasız olaraq hansı prinsiplər əsasında qurur ?*
13. *Dünya Bankı Qrupu (DBQ) tərkibində neçə dövlət vardır ?*
14. *İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulmasında beynəlxalq ticarət hüquqi mənbələri nələr hesab olunur ?*
15. *İqtisadi diplomatik əməkdaşlıq çərçivəsində iki tərəfli müqavilələrə hansı müqavilələr aiddir ?*
16. *Yalnız hansı təşkilata üzv olan ölkələr İslam İnkişaf Bankına üzv ola bilər ?*
17. *Dünya bankının Vaşinqtondakı baş qərargahında “Azərbaycan günləri” hansı tarixdə keçirilmişdir ?*
18. *BVF-yə üzv ölkələrin cəlb etdikləri kreditin həcmi kvotanın neçə faizindən çox ola bilməz ?*
19. *Beynəlxalq Valyuta Fondu faktiki olaraq nə vaxt fəaliyyətə başlamışdır ?*
20. *Qara Dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına hansı ölkələr daxildir ?*
21. *BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycan torpaqlarının qeyri-şərtsiz boşaldılması ilə bağlı qəbul etdiyi qətnamələr hansılardır?*
22. *BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycan torpaqlarının qeyri-şərtsiz boşaldılması ilə bağlı qəbul etdiyi qətnamələrin yerinə yetirilməməsi səbəbləri hansılardır ?*

23. Azərbaycan Respublikasında gömrük fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirən əsas orqan hansı təşkilatdır ?
24. Müstəqillik qazandıqdan sonra nə vaxt Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi yaradılmışdır ?
25. Dövlət Gömrük Komitəsinin Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin hansı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. ?
26. Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı olmaqla hansı funksiyaları yerinə yetirir ?
26. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT-World Customs Organization) - gömrük məsələləri üzrə hökumətlər arası beynəlxalq təşkilat nə vaxt yaranmışdır ?
27. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT-World Customs Organization) - gömrük məsələləri üzrə hökumətlər arası beynəlxalq təşkilat harada yaradılmışdır ?
28. Tərkibinə 17 dövlət daxil olan gömrük əməkdaşlığı ittifaqı nə vaxtdan etibarən fəaliyyətə başladı ?
29. Gömrük proseslərinin sadələşdirilməsi, beynəlxalq ticarət kanallarının terror təşkilatlarından və cinayətkar beynəlxalq sindikatlardan qorunması, ticarət və gömrük mexanizmlərinin şəffaflaşdırılması üçün Ümumdünya Gömrük Təşkilatı nə vaxt dünya ticarəti üzrə təhlükəsizlik standartları qəbul etmişdir ?
30. Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirləri hansı orqan maliyyələşdirir ?

IV FƏSİL

AZƏRBAYCANIN XARİCİ İQTİSADI SİYASƏTİ VƏ İQTİSADI DİPLOMATİK ƏLAQƏLƏRİ

4.1. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti və iqtisadi diplomatiya

Xarici iqtisadi siyasət-dövlətin məqsədyönlü tədbirləri olmaqla, onun dövlət səviyyəsində xarici iqtisadi fəaliyyəti tənzimlənməsi, ölkənin Beynəlxalq əmək bölgüsündə optimal iştirak variantlarını müəyyənləşdirməsidir.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqillik əldə etdikdən sonra bir dövlət kimi dayanıqlı inkişaf edib iqtisadi cəhətdən güc formalaşdırması üçün dünyaya o cümlədən regiona inteqrasiyası labüd idi. Planlı iqtisadiyyatdan bazar iqtisadiyyatına keçid iqtisadiyyatımızda bir sıra iqtisadi çətinliklər yaratmağa başladı. Bu problem təkcə çoxəsrlik tarixə və mədəni irsə sahib olan Azərbaycanı deyil keçmiş postsovet ölkələrinin hamsını əhatə edirdi. Belə dövrdə ölkənin xarici iqtisadi siyasətinin qarşısında duran vəzifələrindən biri iqtisadi diplomatik əlaqələri inkişaf etdirməklə maliyyə resurslarını şaxələndirmək və ixrac potensialını artırmaq idi.

Azərbaycan 1992-ci ildə *Beynəlxalq Valyuta Fonduna*, *Dünya Bankına*, *Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankına*, *İslam İnkişaf Bankına* və *1999-cu ildə isə Asiya İnkişaf Bankına* üzv kimi qəbul olunmuşdur. Dövlətin Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olması üçün beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun olaraq diplomatik danışıqlar aparılır.

“Diaspora” qədim yunan sözü olub hərfi mənası “*səpələnmə*” deməkdir. Diplomatik fəaliyyətin qurulmasında diaspora fəaliyyəti özünəməxsus təsir gücünə malikdir. Azərbaycan diasporunun təşəkkülü və formalaşması mərhələləri aşağıdakılardır:

- a) VII-VIII əsrlər;
- b) X- XIX əsrlər;

- c) 1918-1920-ci illər ;
- d) 1941-1945-ci illər.

1991-ci ildə yenidən müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycanca diaspora fəaliyyətinə spesifik əhəmiyyət verildi. Həmin dövrdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisininin sədri vəzifəsində çalışan Heydər Əliyev dekabrın 31-ni “Dünya Azərbaycanlılarının Həmrəylik Günü” elan etdi.

1997-ci ildə Dünya Azərbaycanlıları Konqresi yaradıldı. 2001-ci ildə ölkə başçısının sərəncamına uyğun olaraq 9-10 noyabr tarixlərində Bakı şəhərində Dünya Azərbaycanlılarının I Qurultayı keçirildi. Daha sonra 5 iyul 2002-ci ildə ölkə başçısı tərəfindən «Xaricdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması haqqında» fərman imzalandı və 2008-ci ildə isə Xaricdə Ölkələrdə Yaşayan Azərbaycanlılarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin əsasında Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır.

İqtisadiyyatı, ərazisi və əhalisinə görə Cənubi Qafqazda lider olan Müstəqil Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət –iqtisadi əlaqələrini 4 dövrə bölməklə təhlil etmək daha obyektivdir.

I mərhələ - (1991-1995) Dərin iqtisadi böhran, qarşıqlıq;

II mərhələ - (1996-2004) Azərbaycanın dünya bazarına inteqrasiyası üçün iqtisadi cəhətdən yüksək əhəmiyyət kəsb edən enerji layihələrinin həyata keçirilməsi, uğurlu iqtisadi islahatlar nəticəsində xarici ölkələrlə ticarət əlaqələrinin yeni müstəvidə inkişafı, torpaq islahatların genişləndirilməsi ;

III mərhələ - (2004-2015) Azərbaycan iqtisadiyyatının neft-dən gələn gəlirlər hesabına milli valyuta gücləndirmək siyasəti, İri sənaye müəssisələri və infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsi;

IV mərhələ - (2015-ci ildən indiki dövrə kimi) Dünyada baş verən global iqtisadi böhrandan çıxış yollarını axtarmaq, idxal məhsullarının ölkə iqtisadiyyatında çəkisini azaltmaq, dünya bazarında neftin qiyməti aşağı düşdüyü üçün digər sahələrin inkişafı üçün layihələrin həyata keçirilməsi;

Azərbaycan Respublikasında xarici iqtisadi siyasət daxili siyasətlə paralel olaraq aparılır. Məhz regionların sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı dövlət proqramı qəbul olunmuş və I v, II proqram icra edilmiş, III proqram isə hal-hazırda icra olunmaqdadır.

I. 2004-2008-ci illər.

II. 2009-2013-ci illər.

III. 2014-2018-ci illər.

Azərbaycanın iqtisadi diplomatiya təkcə neft-qaz layihələrindən ibarət deyil. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin verdiyi müvafiq fərman və sərəncamlara uyğun olaraq neft sektorundan gələn gəlirin qeyri-neft sektoruna yönəldilməsi, xidmət sektorunun inkişafı, rəqabət davamlı iri həcmli sənayə sahələrinin yaradılması üçün iqtisadi layihələrin işlənib hazırlanması, aqrar sektor perspektiv inkişafı və digər məsələlər ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına sənayeləşmiş ölkə kimi inteqrasiyası da qarşıya qoyulan məqsədlərdəndir və xarici ticarət dövriyyəsinin artması fonunda ölkə iqtisadiyyatına qoyulan kapitalın həcmi də genişlənməkdədir. 2014-cü il Azərbaycanda “Sənaye ili” elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir. Xarici investorların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb etmək üçün yumşaldıcı iqtisadi tədbirlər kompleksi də ölkə üçün geniş imkanlar açır.

Hal-hazırkı dövrdə dövlətlərarası regional və beynəlxalq səviyyədə əməkdaşlıq çərçivəsində iqtisadi diplomatik əlaqələr qurulur. İqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasında da inteqrasiyanın rolu danılmaz faktorlardandır.

Çoxtərəfli iqtisadi diplomatik əlaqələr zəminində ölkə xarici iqtisadi siyasətində türkdilli dövlətlərlə əlaqələrin genişləndirilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycanın iqtisadi diplomatik əlaqələrdə tərəfdaşları arasında əsas müttəfiqləri -ABŞ, İtaliya, İsrail, Almaniya, Böyük Britaniya, Türkiyə, Rusiya, Çin, Rumıniya, Polşa, Macarıstan, Ni-

derland, Qazaxıstan, Ukrayna, Gürcüstan, Cənubi Koreya, Yaponiya, İran, Moldova və s. sayılır.

Diplomatik təmsilçiliyini genişləndirən Azərbaycan dünyada sülh və təhlükəsizliyin təmin olunmasında etibarlı tərəfdaş olmaqla yanaşı bu sahəyə daim öz töhfəsini verməkdə davam edir. Buna bariz nümunə olaraq Azərbaycan Respublikası 2011-ci ildə 155 dövlətin səsini qazanaraq 2 illik müddətə BMT Təhlükəsizlik Şurasının qeyri-daimi üzvü seçilmişdir.

Eyni zamanda Azərbaycan 2011-ci ildə Qoşulmama Hərəkatına üzv oldu. 2019-cu ildə XVIII Zirvə toplantısının Azərbaycanda keçirilməsi barədə qərar qəbul olunub. 2019-2022-ci illər ərzində Azərbaycan Qoşulmama Hərəkatına sədrlik edəcək.

2012-ci ildə isə 57-ci Avroviziya mahnı Müsabiqəsinin (şüari-ing: Light your fire –“Öz məşəlini alovlandır”) Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində keçirilməsi ölkə diplomatiyasının uğurlarındandır. Bu layihə iqtisadi cəhətdən ölkəyə investor cəlb etmək baxımından perspektivli olmuşdur.

Həmçinin 2016-cı ilin iyun ayında keçirilmiş “Formula 1” Avropa Qran Prisində Azərbaycan adət-ənənələri tanımaq, turizm sektorunu inkişaf etdirmək baxımından xarici siyasət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir. Yarış zamanı avtomobillər dənizkənarı bulvar boyunca hərəkət edərək, YUNESKO-nun Ümumdünya İrsi Siyahısına daxil edilən “İçərişəhər” tarixi-memarlıq qoruğunun ətrafında dövr etmişdir.

Azərbaycanın xarici siyasətdə müasir iqtisadi diplomatiyasının uğurlarından biri də 2015-cı ildə ilk Avropa oyunlarının ölkəmizdə yüksək səviyyədə təşkili idi. Avropanın 50 ölkəsindən 10000-ə yaxın idmançının mübarizə apardığı bu tədbir Azərbaycana investor cəlb etmək baxımından effektiv olmuşdur. Avropa oyunlarının məşəlinin Bakı Olimpiya Stadionuna 2 qat Paralimpiya Çempionu Qarabağ əlili çüdoçu İlham Zəkiyev tərəfindən gətirilməsi dünyaya bir diplomatik mesaj kimi də təhlil edilir.

Mültikulturalizmin, mədəniyyətlərarası və sivilizasiyalararası əməkdaşlıq dialoqunun qurulmasına və islami dəyərlərin qorunmasına Azərbaycan böyük töhfələr vermişdir. Azərbaycan

Respublikası Prezidentinin 10 yanvar 2017-ci il tarixli sərəncamına əsasən 2017-ci il ölkədə “İslam Həmrəyliyi İli” elan edilmişdir.

2017-ci ildə Azərbaycanda IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının keçirilməsi və oyunların proqramına Azərbaycanın milli idman növü olan “zoxana”-nın əlavə edilməsi də xarici siyasətin uğurlarından hesab edilməlidir.

2017 ci il aprel ayının 7-də “Bakı-2017” IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının Xəzərdən başlayan su səyahətinin Naxçıvan mərhələsinin keçirilməsi Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi Muxtar Respublikanın hüquqi statusu ilə yaranan cəfəngiyatlara bir diplomatik mesaj oldu.

2017-ci il 4-6 may tarixlərində Bakıda IV Ümumdünya Mədəniyyətlərarası Dialog Forumu keçirilmişdir.

Həmçinin 2009-ci il Bakı şəhərinin və 2018-ci il Naxçıvan şəhəri İslam mədəniyyətinin paytaxtı elan olunması ölkə diplomatiyası üçün əldə edilən yüksək nailiyyətlərin göstəricisidir.

Hal-hazırda ölkənin xarici iqtisadi siyasəti qarşısında duran problemlərin başlıca istiqaməti Ermənistanla-Azərbaycan arasında mövcud olan “Dağlıq Qarabağ” münaqişəsinə yönəlib. Çünki Azərbaycan heç vaxt öz ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaradılmasına imkan verə bilməz. Aparılan diplomatik danışıqlarda Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası, qaçqın və məcburi köçkünlərin öz torpaqlarına dönməsi problemləri aktual mövzulardandır.

4.2. Avropa İttifaqı və Azərbaycan arasında iqtisadi-diplomatik əlaqələr

Avropa İttifaqının əsasası 18 aprel 1951-ci il tarixli Paris Müqaviləsinə əsasən, Belçika, Almaniya, Fransa, Niderland, Lüksemburq və İtaliya tərəfindən Avropa Kömür və Polad Birliyinin (AKPB) yaradılması ilə qoyulub. Avropa Birliyinin əsas fəaliyyət prinsiplərini tədqiqatçılar aşağıdakı kimi qruplaşdırırlar:

1. Milli və ümumi maraqlar arasında balans yaradan dövlətlərarası və dövlətüstü qurumların mövcudluğu;
2. Avropa Birliyi institutu ilə milli dövlətlər arasında dəqiq səlahiyyət bölgüsü;
3. Qəbul olunan qərarların müxtəlif təsnifatı (məcburi və tövsiyyəvi qərarlar, qərarların icrası vasitəsinin dövlətlər tərəfindən azad seçimi və s.);
4. Birlik qərarlarının üstünlüyü prinsipi (bu hər sahə üzrə dövlətlərarası müqavilələrlə təsdiqlənir);
5. İntegrasiya proseslərinin ölkələrin ictimaiyyəti tərəfindən dəstəklənməsi.

Azərbaycan beynəlxalq iqtisadi diplomatik münasibətlərdə Avropa dövlətləri ilə etibarlı tərəfdaş kimi çıxış edir. Dövlət başçısı tərəfindən müəyyən olunmuş Avropa ilə Asiya arasında körpü rolu oynayan Azərbaycanın Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri Avropa İttifaqı ilə səmərəli və dayanıqlı əməkdaşlığın səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsi və Avroatlantik strukturlara və instutlara inteqrasiyadır.

24 yanvar 1992-ci ildə Azərbaycan Milli Məclisi “Xüsusi dəvət edilmiş qonaq” statusu almaq üçün Avropa şurasına müraciət ünvanlamış və 28 iyun 1996-cı ildə Azərbaycana həmin statusun verilməsi barədə qərar qəbul edilmişdir.

Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanan **Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq** sazişi olmuşdur. Bu sənəd 1 iyul 1999-cu ildə qüvvəyə minmişdir.

22 may 2000-ci ildə Avropa Şurasının Siyasi komitəsinin və insan hüquqları komitəsinin Kiprdə keçirilmiş iclasında Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilməsi üçün müəyyən şərtlər irəli sürülmüşdür:

"Ermənistan və Azərbaycan: Avropa Şurasının üzvlüyünə dəvət" adlı qərarla Azərbaycanla bağlı aşağıdakı müddəalar qəbul edilmişdir:

1. Ölkənin demokratik inkişafının müntəzəm şəkildə, zərurət yaranarsa, bu məqsədlə təsis edilmiş işçi qruplarının köməyi ilə işlənməsi.

2. Azərbaycan hökumətindən bir ay ərzində seçkilərin müşahidə üzrə beynəlxalq missiya tərəfindən ilkin qeyd və yekunlar üzrə bəyanatda edilmiş tənqidlərə cavab məruzəsinin təqdim olunması və qeyd edilən saxtakarlıqlarda düzəlişlərin aparılmasınının xahiş edilməsi.

25 yanvar 2001-ci ildə isə Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilməsinə dair qərar qəbul edilmişdir. Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında qurulan diplomatik əlaqələr siyasi və iqtisadi islahatlar şəklində paralel olaraq aparılır. Neft-qaz layihələri və digər proqramlar çərçivəsində əsas məqsəd qurulan iqtisadi diplomatik əlaqələr nəticəsində iqtisadiyyatın dinamik inkişafına stimül yaratmaqdır.

Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında əlaqələr “MDB ölkələrinə texniki yardım” (TACIS), “Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi” (TRACECA), “Avropaya neft və qazın nəql edilməsi üzrə dövlətlərarası proqram” (İNOGATE), Humanitar yardım (ECHO) və digər proqramlar çərçivəsində öz əksini tapmaqdadır.

TRASEKA - («Yeni İpək Yolu» adlandırılan TRACECA proqramı Mərkəzi Asiya, Qafqaz və Avropa arasında nəqliyyat əlaqələrini inkişaf etdirən bir proqramdır. TRACECA (Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizi) Brüsseldə 3 may 1993-cü il tarixində keçirilmiş 8 təsisçi dövlətin (5 Mərkəzi Asiya və 3 Cənubi Qafqaz ölkələri olmaqla) ticarət və nəqliyyat nazirlərinin Konfransında təsis olunmuşdur.

İNOGATE Proqramının davam edən konfransları və nəşrləri mövcuddur. Onun internet portalı tərəfdaş ölkələrdə enerji yenilikləri və Aİ-nin müvafiq təşəbbüsləri və siyasəti barədə mütəmadi yenilənən informasiyanı əks etdirir.

NABUKKO qaz kəməri-Xəzər bölgəsi və Orta Şərqi təbii qaz ehtiyatlarını Avropa bazarlarına nəqli üçün hazırlanmış bir

layihədir. Nabukko boru kəməri təşəbbüsü Mərkəzi Asiya dövlətlərindən, yəni Türkmənistan, Qazaxıstan və həmçinin Özbəkistandan təbii qazın nəqli üçün irəli sürülüb. Bu dövlətlərdən hasil olan qaz ilk öncə Ərzuruma qədər nəql edilməlidir. Bakıdan qərb istiqamətində Cənubi Qafqaz boru kəməri mövcuddur və əlavə qazı nəql etmək üçün boru kəmərinin buraxılış qabiliyyətinin artırılması planlaşdırılır.

Lakin Avropa Birliyində ikili standartların mövcudluğu və Azərbaycana qarşı olan qərəzli mövqelər Avropa Birliyi ilə əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə kölgə salan amillərdəndir. Avropa Birliyinə üzv olan ölkələrdə “Xocalı” soyqırımının tanınması istiqamətində atılan addımlar ölkənin diplomatiya sahəsində qarşıya qoyulan məqsədlərdəndir.

4.3. Azərbaycan iqtisadi diplomatiyası və GUAM

GUAM - Demokratiya və İqtisadi inkişaf naminə Gürcüstan, Azərbaycan və Moldavanı birləşdirən regional təşkilatdır. 1999-2005-ci illərdə Özbəkistan da təşkilatın üzvü olmuşdur. GUAM üzv ölkələrin prezidentlərinin 10 oktyabr 1997-ci ildə Fransada birgə bəyanatın imzalanması ilə fəaliyyətə başlamışdır.

7 iyun 2001-ci ildə Yalta təşkil olunmuş GUAM-ın ilk zirvə toplantısı keçirilmişdir. Bu toplantı onun beynəlxalq struktur kimi formalaşması və institusionallaşmasında böyük rol oynamışdır. Dövlət başçıları tərəfindən imzalanmış GUAM-ın “Yalta Xartiyası” iştirakçı dövlətlər arasında əməkdaşlığın məqsədlərini, prinsiplərini və istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir.

22-23 may 2006-cı il tarixində isə GUAM-ın Kiyev Zirvə toplantısı keçirilmişdir. “Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat –GUAM-ın yaradılması haqqında Kiyev Bəyannaməsi”-də aşağıdakı məqamlar və vəzifələr qeyd olunmuşdur.

- *Demokratiyanın möhkəmləndirilməsi, əsas insan hüquqları və azadlıqlarının qorunması, dövlətlərin iqtisadi inkişafının və təhlükəsizliyinin və sabitliyin təmin olunması;*

- *GUAM dövlətlərinin davamlı inkişafı məqsədilə, dinamik iqtisadi artım, sosial ahənglik və ətraf mühitin mühafizəsi vasitəsilə qarşılıqlı əlaqələrinin gücləndirilməsi;*
- *Bu dövlətlərin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və azadlığını dağidan, tam miqyaslı demokratik islahatları həyata keçirilməsini və regionun iqtisadi inkişafını çətinləşdirən, Avro inteqrasiyaya mənfi təsir göstərən və bütün dünya birliyinə çağırış törədən həll olunmamış münaqişələrin nizamlanması məqsədilə fəal əməkdaşlıq;*
- *Beynəlxalq terrorizm, ekstremizm və aqressiv separatizm, və həmçinin onunla bağlı olan digər mənfi hallarla mübarizə sahəsində əməkdaşlığın gücləndirilməsi;*
- *İqtisadiyyat, ticarət və nəqliyyat sahəsində əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi və Azad Ticarət Zonası haqqında Sazişin həyata keçirilməsi;*
- *Enerji təhlükəsizliyi sahəsində səylərin fəallaşdırılması;*
- *GUAM dövlətlərinin beynəlxalq tranzit potensialından istifadə olunması və s.*

Həll olunmamış münaqişələr üzrə əməkdaşlıq-Kiyev Zirvə Toplantısında qəbul olunmuş “Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat-GUAM dövlət başçılarının münaqişələrin nizamlanması üzrə Birgə Bəyannaməsi”ndə aşağıdakı əsas məqamlar qeyd olunmuşdur:

- *GUAM dövlətlərinin ərazilərindəki münaqişələrin həlli yalnız suverenliyinin qorunması, ərazi bütövlüyü və bu dövlətlərin beynəlxalq səviyyədə tanınan sərhədlərinin toxunulmazlığı əsasında həyata keçirilə bilər və bu GUAM çərçivəsində əməkdaşlığın əsas prioritetlərindən hesab edilir;*
- *Dövlətlərin ərazisi hərbi işğal obyektinə ola bilməz;*
- *Separatizm və dezinteqrasiya perspektivsizdir. Güc tətbiqi, etnik təmizləmə təcrübəsi və ərazi işğalı universal və Avropa dəyərlərinə, sülh, demokratiya, sabitlik və regional əməkdaşlıq prinsiplərinə ziddir;*

- *Nəzarət olunmayan ərazilərin məxsus olduqları dövlətlərə reintegrasiyası, məcburi köçkünlərin daimi yaşayış yerlərinə qayıtmaları və müxtəlif etnik qrupların dövlətlərin beynəlxalq səviyyədə tanınmış sərhədləri çərçivəsində sülh şəraitində birgə yaşamaları, vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, bu ərazilərdə dağıdılmış infrastrukturun bərpa edilməsi və həmçinin kommunikasiyaların bütün tərəflərin faydası üçün istifadə edilməsi yolu ilə GUAM dövlətlərinin ərazilərindəki münaqişələrin həllində bu dövlətlərin və beynəlxalq ictimaiyyətin səylərinin birləşdirilməsi;*
- *Əhalinin geri qayıtması və etnik icmaların sülh şəraitində birgə yaşamaları məqsədilə münaqişə zonalarının demilitarizasiyası və bu zonalarda **BMT** və **ATƏT** çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrinin yerləşdirilməsi köməyi ilə təhlükəsizliyi təmin olunması;*
- *GUAM Xarici İşlər Nazirləri Şurasının bu Bəyanatın müddəalarının həyata keçirilməsi məqsədilə konkret tədbirlərin hazırlanması.*

GUAM-da Azərbaycanın sədrliyi 19 iyul 2007-ci ildə Bakı Zirvə Toplantısından başlayaraq 1 iyul 2008-ci il Batumi Zirvə Toplantısınaqədər davam etmişdir. Azərbaycan Sədrliyinin başlıca vəzifəsi regionda ümumi inteqrasiya və təhlükəsizlik məkanının yaradılması ideyası idi. GUAM-da Azərbaycanın Sədrliyi müddətində bir sıra ikitərəfli, çoxtərəfli dövlətlərarası sazişlər bağlanmış və diplomatik əlaqələr daha da geniş müstəvidə inkişaf etmişdir. GUAM dövlət başçılarının Bakı Zirvə Toplantısında verdiyi regionun təhlükəsizliyi ilə bağlı verdiyi bəyanatlar dünyaya diplomatik mesaj idi.

Hal-hazırda GUAM-a daxil olan ölkələr arasında dostluq münasibətlərinin inkişafı nəticəsində iqtisadi-ticarət dövriyyəsi genişlənməkdə davam edir. GUAM-a daxil olan ölkələrin əməkdaşlığı digər hər hansı bir dövlətə və ya quruma qarşı yönəlməməsi bu təşkilatın gələcək perspektiv imkanlarından xəbər verir. Bərabər hüquqlu prinsiplər əsasında fəaliyyət göstərən bu qurum

ölkə diplomatiyasının dinamik inkişafı üçün stimullaşdırıcı amillərdir.

4.4. Azərbaycan-Gürcüstan-Türkiyə arasında iqtisadi diplomatik əlaqələr. Layihələr

Çoxəsrlik tarixə və mədəni irsə sahib olan Azərbaycanın istər Gürcüstan Respublikası istərsə də qardaş Türkiyə Cumhuriyyəti arasında iqtisadi və siyasi diplomatik əlaqələrin qurulması tarixi əhəmiyyətə, qarşılıqlı investisiya maraqlarına, regional təhlükəsizliyə və qonşuluq siyasətinə söykənir. 1991-ci il də Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra dövlətlər arasında diplomatik əlaqələr yeni mərhələyə qədəm qoydu.

Həmçinin Gürcüstan və Türkiyənin Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətlərdən olması bu diplomatik əlaqələrin inkişafına ciddi təkan vermişdir. Eyni zamanda regionda iqtisadi sabitliyin dayanıqlı olmasında və Avropanın enerji təhlükəsizliyində bu əlaqələrin rolu yüksək qiymətləndirilir.

2006-cı ildə qışın sərt şəkildə soyuq olmasına baxmayaraq Gürcüstanın enerji təchizatının ilə Azərbaycan tərəfindən təmin olunması diplomatik əlaqələr yüksək əməkdaşlığına bariz nümunədir. Həmçinin Gürcüstan-Rusiya müharibəsindən sonra Azərbaycan və Türkiyənin Gürcüstana iqtisadi sahədə yardımları yüksək səviyyədə qiymətlənilir. Üçtərəfli strateji əhəmiyyət daşıyan iqtisadi diplomatik əlaqələrin qeyri-konstruktiv mövqe nümayiş etdirən Ermənistandan yan keçməsinin səbəbi həmin ölkənin işğalçılıq siyasətindən hələ də əl çəkməməsidir.

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri-BTC Azərbaycan neftini Xəzər dənizindən Gürcüstan ərazisindən keçməklə Türkiyənin Ceyhan limanına və oradan Aralıq dənizi vasitəsilə Avropa bazarına nəql etmək üçün çəkilmişdir. Kəmərin faktiki uzunluğu 1773 (Azərbaycan - 449 km; Gürcüstan - 235 km; Türkiyə -1089 km) km-dir. Dövlətlər arasında diplomatik əlaqələrin inkişaf strategiyasına uyğun olaraq 2002-ci il sentyabr ayının 18-də Səngəçaldı

Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərinin inşasına başlanılmış və dövlət başçılarının birgə görüşü keçirilmişdir.

Heydər Əliyevin neft strategiyasının əsas istiqamətlərindən biri Azərbaycan neftinin dünya bazarına nəqli idi. Bu sahədə Azərbaycanın mənafeələrinin uzunmüddətli şəkildə qorunması, genişmiqyaslı beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı, regionda neft hasilatının artması ilə əlaqədar neftin dünya bazarlarına nəqlinin təmin edilməsi məqsədi ilə strateji əhəmiyyətli Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsinin gerçəkləşməsi üçün gərgin işlər həyata keçirilmiş, aparılan danışıqlar uğurla nəticələnmişdir. İlk dəfə bu kəmərin əsas ixrac kəməri kimi çəkiləcəyini tam müəyyənləşməsi 26 aprel 1998-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan, və Türkiyə prezidentlərinin Trabzon görüşündə məlum oldu.

Bütün bunların nəticəsi olaraq 1999-cu il noyabrın 18-də İstanbulda keçirilən ATƏT-in zirvə toplantısının gedişində İstanbul Çırağan sarayında xam neftin Azərbaycan Respublikası, Gürcüstan Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyətinin əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsi ilə nəql edilməsinə dair saziş imzalandı. Bakı-Tbilisi-Ceyhan layihəsini dəstəkləmək, Qazaxıstan və Türkmənistan neftini bu layihəyə cəlb etmək üçün ABŞ-ın şahidliyi ilə Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan, Qazaxıstan və Türkmənistan arasında İstanbul bəyannaməsi imzalandı. Bu prosesin məntiqi davamı kimi 2002-ci il sentyabrın 18-də Səngəçalda Bakı-Tbilisi-Ceyhan kəmərinin inşasına başlanmışdır. Bununla da ümummilli lider Heydər Əliyevin müəllifi olduğu "Yeni neft strategiyası"nın ən mühüm uğuru olan Bakı-Tbilisi-Ceyhan reallığa çevrilmiş oldu.

BTC-nin Azərbaycan hissəsinin Gürcüstan hissəsi ilə birləşdirilməsi 2004-cü ilin oktyabrında baş tutdu. 2006-cı il iyulun 13-də Türkiyənin Ceyhan şəhərində XXI əsrin ən böyük enerji layihəsi olan Heydər Əliyev adına Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəmərinin təntənəli açılış mərasimi keçirildi.

Səngəçal terminalından Türkiyənin Aralıq dənizi sahilindəki Ceyhan terminalınadək uzanan 1774 kilometrlik xəttin çəkil-

məsinə təxminən 4 milyard dollar vəsait xərclənmişdir. Layihənin operatoru BP şirkətidir. Kəmərin tikintisi və istismarı üçün yaradılmış BTC Co. şirkətinin səhmdarları BP (30,1%), ARDNŞ (25%), Şevron (8,9%), Statoyl (8,71%), TPAO (6,53%), ENİ (5%), Total (5%), İtoçu (3,4%), İNPEX (2,5%), KonokoPhillips (2,5%) və Amerada Hess (2,36%) şirkətləridir.

Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəməri - (uzunluğu 980 kilometr, siametri 42 düymdür) Xəzər dənizinin Azərbaycana mənsub olan hissəsində yerləşən “Şahdəniz” yatağından çıxarılan qazın Gürcüstan Respublikası və Türkiyə Cumhuriyyətinə nəqli üçün inşa edilmiş və gələcək dövr üçün Avropa bazarlarına nəqli planlaşdırılmışdır. Aparılan müsbət tendensiyalı diplomatik əlaqələr nəticəsində hal-hazırda dünya bazarlarına nəql edilir.

"Yeni neft strategiyası"nın uğurla həyata keçirilməsi, neft sənayesinə geniş sərmayə qoyuluşu, neft əməliyyatlarında müasir texnika və texnologiyanın tətbiqi nəticəsində 1999-cu ildə nəhəng «Şahdəniz» qaz-kondensat yatağı aşkar edildi. «Şahdəniz» yatağının və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin səhmdarları ARDNŞ (10%), Statoyl (25,5%), BP (25,5%), Total Fina Elf (10%), LukAcip (10%), OLİK (10%), TPAO (9%) şirkətləridir. «Şahdəniz» qaz-kondensat yatağının aşkar edilməsi ilə əlaqədar XXI əsrdə Azərbaycanda qaz sənayesinin inkişafına və Azərbaycanı neftlə yanaşı qaz ixrac edən ölkəyə çevrilməsinə zəmin yaradıldı. 2001-ci il martın 12-də Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyəyə rəsmi səfəri zamanı "Azərbaycanın təbii qazının Türkiyə Respublikasına tədarük edilməsinə dair Azərbaycan və Türkiyə Respublikaları arasında təbii qazın satışı və alışı haqqında müqavilə" imzalanmışdır.

“Şahdəniz” yatağından tammiqyaslı hasilat isə 2013-cü ildən başlanılmışdır. “Ümümmillə lider Heydər Əliyev layihəyə yüksək qiymət verərək belə demişdir. “Bu əhəmiyyət ondan ibarətdir ki, əvvəla Cənubi Qafqaz, Avropa və Qərbi arasında sıx inteqrasiya gedir, ikincisi, bu neft və qaz kəmərləri regionumuzda təhlükəsizliyə, sabitliyə və sülhə mühüm təminatdır”

Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu - Bu dövlətlər arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulması üçün tək-cə enerji sektorunda digər sahələrdə də özünü göstərməkdədir. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmiryolu layihəsi 3 ölkənin - Türkiyə, Azərbaycan və Gürcüstanın birgə layihəsidir. Dəmir yolu xəttinin təməli 2007-ci il noyabrın 21-də Gürcüstanın Marabda kəndində qoyulub. Xəttin çəkilməsinə dair saziş isə həmin ilin fevral ayının 7-də Tbilisidə Azərbaycan və Gürcüstan prezidentləri, həmçinin Türkiyənin baş naziri arasında imzalanıb. BTQ Azərbaycan üçün həm siyasi, həm iqtisadi, həm də strateji baxımdan böyük bir əhəmiyyət daşıyır. Dəmiryolu vasitəsi ilə Azərbaycan beynəlxalq nəqliyyat dəhlizlərinə və Türkiyəyə birbaşa gediş əldə edəcək. Dəmiryolu ilə bir günə Qarsa və iki gün yarım İstanbula getmək mümkün olacaq. Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu Bakı-Tbilisi-Ceyhan boru xəttindən sonra Azərbaycanın iqtisadiyyatını daha da inkişaf etdirəcək. Azərbaycanın ilk illərdə tranzitdən minimal illik gəliri 50 mln. dollar təşkil edəcək.

Həmçinin Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu xəttinin gələcək dövr ərzində Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanla birləşdirilməsi Muxtar Respublikanın da dinamik inkişafına müsbət təkan verəcəkdir.

Bu layihələr regionun iqtisadi təhlükəsizliyinin, sülh və sabitliyinin təmin olunması məqsədi ilə ölkə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdə davam edir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan və Bakı-Tbilisi-Ərzurum kəmərlərinin texniki-iqtisadi əhəmiyyəti ilə yanaşı, siyasi rolu da böyükdür. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərləri Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyəni, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdıracaq, bölgəyə sülh və sabitlik gətirəcək, təhlükəsizliyi, ölkələrimizin dünyada mövqeyini möhkəmləndirəcəkdir. Dövlətlər iqtisadi diplomatik əlaqələrin mövcud səviyyəsi deməyə əsas verir ki, qarşılıqlı səmərəli iqtisadi əməkdaşlıq sayəsində əlaqələr gələcək dövr ərzində daha da genişlənəcəkdir.

Yoxlama sualları

1. Azərbaycan nə vaxdan etibarən müstəqil xarici siyasət yeritməyə başladı ?
2. “Şahdəniz” yatağından tammiqyaslı hasilat nə vaxtdan başlamışdır ?
3. GUAM-a hansı dövlətlər daxildir ?
4. GUAM-da Azərbaycanın sədrliyi nə vaxt başlamışdır ?
5. Azərbaycanın İqtisadi Diplomatiyasında başlıca problemlər hansılardır ?
6. Azərbaycanın İqtisadi diplomatik əlaqələrdə ən yaxın tərəfdaşları hansı dövlətlərdir ?
7. BTC –nin ölkənin iqtisadi diplomatik əlaqələrinə təsiri hansı səviyyədədir ?
8. Ümummilliyet Heydər Əliyev GUAM tarixində olduqca əhəmiyyətli hesab edilən hansı toplantılarda iştirak etmişdir ?
9. Azərbaycan diasporunun təşəkkülü və formalaşması mərhələləri hansılardır ?
10. Dövlət başçısı tərəfindən müəyyən olunmuş Avropa ilə Asiya arasında körpü rolu oynayan Azərbaycanın Respublikasının xarici siyasətinin əsas istiqamətləri hansılardır ?
11. İNOGATE proqramı hansı ölkələri əhatə edir ?
12. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı I dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?
13. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı II dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?
14. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı III dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?
15. 2014-cü il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?
16. 2017-ci il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?
17. 2016-cı il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?

18. Çoxtərəfli iqtisadi dilpomatik əlaqələr zəminində ölkə xarici iqtisadi siyasətində türkdilli dövlətlərlə əlaqələrin genişləndirilməsi hansı dərəcədə əhəmiyyətlidir ?

18. 2015-ci ildə ilk Avropa oyunları hansı ölkədə keçirildi ?

19. İlk Avropa Oyunlarına təxminən nə qədər idmançı qatılmışdı ?

20. Avropa oyunlarının məşəlinin Bakı Olimpiya Stadionuna kim gətirmişdir ?

21. 2017-ci ildə Azərbaycanda neçənci İslam Həmrəyliyi Oyunlarının keçirilməsi nəzərdə tutulub ?

22. 2017-ci ildə Azərbaycanda keçiriləcək IV İslam Həmrəyliyi Oyunlarının programına hansı milli idman növünün daxil edilməsi nəzərdə tutulub ?

23. 10 oktyabr 2007-ci ildə hansı şəhərdə GUAM-ın yubiley mərasimi baş tutub ?

24. «Şahdəniz» yatağının və Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərinin səhmdarları hansı şirkətlərdir ?

25. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) dəmiryolu layihəsində dəmir yolu xəttinin təməli 2007-ci il noyabrın 21-də harada qoyulub ?

26. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) xəttin çəkilməsinə dair saziş nə vaxt bağlanıb ?

27. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) xəttin çəkilməsinə dair saziş kimlərin iştirakı ilə bağlanıb ?

26. Xəzərin Azərbaycan sektorunda ən böyük qazla zəngin olan yatağı hansıdır ?

27. "GUAM: qitələri birləşdirərək" şüarı altında harada Zirvə Toplantısı keçirilmişdir ?

28. GUAM-da Yaltada ticarət və daşımalarda yardım layihəsinin həyata keçirilməsinə dair Memorandum nə vaxt imzalanıb ?

28. Nə vaxt ABŞ hökuməti ilə GUAM arasında əməkdaşlıq haqqında bəyanat imzalanıb ?

30. Üçtərəfli strateji əhəmiyyət daşıyan iqtisadi diplomatik əlaqələrin qeyri-konstruktiv mövqe nümayiş etdirən Ermənistandan yan keçməsinin əsas səbəbi hansıdır ?

Nəticə

Hər bir dövlətin iqtisadiyyatı dünya iqtisadiyyatının tərkib hissəsi olduğu üçün dövlətlərarası iqtisadi diplomatik münasibətləri tənzimləmək üçün yeni üsul və metodlara ehtiyac vardır. Həmçinin dövlətlərarası iqtisadi münaqişələrin diplomatik yolla həll edilməsində beynəlxalq təşkilatların zəif mövqə göstərməsi iqtisadi diplomatiyaya yeni üsul və vasitələrin daxil olmasını laibüd edir.

İqtisadi diplomatiya daima inkişaf edən kateqoriya olduğundan müasir texnologiyanın inkişafı onun dinamik və çevik olmasını tələb edən başlıca amillərdəndir.

Müasir iqtisadi diplomatiyada vacib məsələlərdən biri də iqtisadi proseslərin proqnozlaşdırılmasıdır. Proqnozlaşdırılma aparılarkən baş verə bilmə ehtimalı olan münaqişələrin iqtisadi ziyanı dəqiq şəkildə müəyyən edilməlidir.

Ölkənin iqtisadi diplomatik əlaqələrinin yüksək səviyyədə olmasının başlıca göstəricilərindən biri əhalinin yaşayış tərzinin və rifah səviyyəsinin yüksək olmasıdır. Bir ölkədə 70 %-dən çox insanın maddi vəziyyətinin normal olması həmin ölkənin iqtisadi diplomatiyasının obyektiv olduğunu sübut edir.

Hər bir diplomat bəşəriyyətin qlobal problemlərini nəzərə alaraq, şəxsi maraqları üçün deyil, təmsil etdiyi ölkənin milli maraq və mənafeyinə uyğun olaraq hərəkət etməlidir.

Müasir diplomatiyamızın formalaşması təbii ki, müstəqilliyimizin bərpası ilə bağlıdır. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi siyasətdə diplomatiya sahəsində əldə etdiyi uğurları göz qabağındadır. Lakin bu nailiyyətlər heç zaman Azərbaycan İqtisadi Diplomatiyasını qane edə bilməz. Optimal variant olaraq Azərbaycanda iqtisadi diplomatiya gənc sahə olduğundan onun problemləri detallara ayrılaraq geniş şəkildə tədqiq edilməli və düzgün şəkildə təhlil edilməlidir.

Müasir Azərbaycan iqtisadi diplomatiyasının nailiyyətlərindən istifadə edərək yoxsulluğun azaldılması, işsizlik probleminin

minimumuna endirilməsi, qlobal dünya iqtisadiyyatına çoxşaxəli inteqrasiya xarici iqtisadi siyasətin prioritet istiqamətlərindəndir.

Qitənin enerji təhlükəsizliyi layihələrində yaxından iştirak edən Azərbaycan qurulan iqtisadi diplomatik münasibətlərdən maksimum şəkildə faydalanaraq qeyr-neft sektorun inkişafı üçün ölkəyə sərmaye axınına investorları təşviq etməlidir.

QEYDLƏR

Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirlik və konsulluqlarında ticarət nümayəndələrinin təyin edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq, xarici ölkələrdə ölkəmizin və yerli ixracatçıların iqtisadi-ticarət maraqlarının daha dolğun qorunması və təmsil edilməsi, yerli məhsulların xarici ölkələrin bazarlarına çıxışının genişləndirilməsi, ixracın stimullaşdırılması ilə bağlı tədbirlərin tətbiqində səmərəliliyin və təsərrüfat subyektləri arasında işgüzar əlaqələrin qurulmasında çevikliyin artırılması məqsədi ilə qərara alıram:

1. Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyat naziri Azərbaycan Respublikasının Prezidenti ilə razılaşdırmaqla, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdə fəaliyyət göstərən səfirlik və konsulluqlarında ticarət nümayəndələri təyin etsin.

2. Müəyyən edilsin ki:

2.1. ticarət nümayəndəsi təyin olunduğu ölkə ilə Azərbaycan Respublikasının iqtisadi-ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və iqtisadi maraqlarının qorunması, Azərbaycan mallarının və xidmətlərinin ixracının artırılması, ölkəmizin biznes mühitinin və investisiya imkanlarının təbliği istiqamətində tədbirlər görür;

2.2. ticarət nümayəndəsi öz funksiyalarını təyin olunduğu səfirlik və konsulluqların tərkibində həyata keçirir;

2.3. ticarət nümayəndəsi ona həvalə olunmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün şəxsən məsuliyyət daşıyır və Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyat nazirinə tabedir, konsulluğa təyin olunan ticarət nümayəndəsi Azərbaycan Respublikasının həmin ölkədəki səfirliyinə təyin olunmuş ticarət nümayəndəsinin ümumi rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərir.

3. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti:

3.1. ticarət nümayəndələrinə ikinci dərəcəli Fövqəladə və Səlahiyyətli Elçi diplomatik rütbəsi verilməsi və diplomatik pasportla təmin olunması məqsədilə “Diplomatik xidmət haqqında” və “Pasportlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına müvafiq dəyişikliklər edilməsi ilə bağlı qanun layihələrini bir ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

3.2. ticarət nümayəndələrinin fəaliyyətinin dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi üçün tələb olunan vəsaitin Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyinə ayrılmasını təmin etsin;

3.3. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasına dair təkliflərini üç ay müddətində hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etsin;

3.4. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını üç ay müddətində təmin edib Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin;

3.5. mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını nəzarətdə saxlasın və bunun icrası barədə beş ay müddətində Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə məlumat versin.

4. Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarının və normativ xarakterli aktların bu Fərmana uyğunlaşdırılmasını təmin edib Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinə məlumat versin.

5. Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Xarici İşlər Nazirliyi bu Fərmandan irəli gələn digər məsələləri həll etsinlər.

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
Bakı şəhəri, 26 yanvar 2017-ci il.

**Azərbaycandakı Amerika Ticarət Palatasının
nümayəndə heyətinin qəbulunda İlham Əliyevin giriş nitqi**
(12 aprel 2016-cı il)

Amerika Ticarət Palatasının nümayəndələri ilə görüşməkdən çox məmnunam. Bilirəm ki, Palataya daxil olan şirkətlər və üzvlər uzun illərdir Azərbaycanda işləyirlər, ölkəmizin müsbət istiqamətdə iqtisadi inkişafına böyük töhfə verirlər. Əvvəlcə, mən bu cür mühüm töhfələrinə və uzunmüddətli tərəfdaşlığına görə şirkətlərə minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Mənə verilən məlumatlara görə, Palata 20 il öncə təsis edilib. Bu, məhz Azərbaycanın sürətli iqtisadi inkişafının başladığı dövrə təsadüf edir. Çünki həmin vaxtdan əvvəl, vəziyyət çox mürəkkəb idi. Ciddi iqtisadi çətinliklər, iqtisadi tənəzzül, durğunluq müşahidə olunurdu. 1996-cı il iqtisadiyyatımızın inkişafa başladığı il oldu və bu artım 20 ildir ki, davam edir.

Bilirəm ki, nəinki Amerika şirkətləri, o cümlədən yerli şirkətlər və digər ölkələrin şirkətləri Palatanın üzvləridir. Lakin əlbəttə ki, Palata məhz ABŞ şirkətləri tərəfindən təsis edilib. Buna görə, o, Amerika Ticarət Palatası adlanır.

Bildiyiniz kimi, bu yaxınlarda mənim Birləşmiş Ştatlara olduqca uğurlu səfərim baş tutub. Mən Nüvə Təhlükəsizliyi Sammitində iştirak etdim və eyni zamanda, ABŞ-ın siyasi rəhbərliyi, vitse-Prezidenti, dövlət katibi ilə görüşlər oldu. Biz ikitərəfli gündəliyimizə aid mühüm məsələləri, siyasi, təhlükəsizlik, enerji təhlükəsizliyi və iqtisadi əməkdaşlığı müzakirə etdik. İqtisadi əməkdaşlığımız əsasən ticarət naziri ilə görüşüm zamanı müzakirə olundu. Əslində, biz sizin də Azərbaycanda fəaliyyətinizi müzakirə etdik və razılığa gəldik ki, ölkələrimiz arasında iqtisadi iş birliyi respublikamızın, regionumuzun inkişafına, ABŞ-ın Azərbaycandakı maraqlarına və ölkəni inkişaf etdirmək, Azərbaycanda davamlı inkişafı yaratmaq planlarımıza uyğun olan eyni ölçüyə malik olmalıdır.

Siz ölkəmizdə uzun illərdir ki, çalışırsınız. Reallığı, vəziyyəti və nailiyyətləri bilirsiniz. Ona görə də, bu barədə çox danışmaq istəməzdim. Planlarımız haqqında bir neçə söz söyləsəm daha yaxşı olar. Bu planlarımız ictimaiyyətə, həmçinin biznes dairələrinə yaxşı məlumdur. Çünki bildiyiniz kimi, mən Azərbaycanın işgüzar dairələri ilə tez-tez görüşlər keçirirəm. İldə bir dəfə geniş konfransımız olur. Həmin tədbirdə il ərzində əldə olunmuş nailiyyətlər, o cümlədən rayonların inkişafı müzakirə edilir, bütün mühüm məsələlər nəzərdən keçirilir. Həmçinin Nazirlər Kabinetinin toplantılarında görülmüş işlərə, nailiyyətlərə, çatışmazlıqlara və gələn rüb üçün planlara nəzər salırıq.

Bu səbəbdən, indi söyləyəcəyim bəlkə də sizin üçün sirr deyil. Lakin hesab edirəm ki, sizin özünüz bunu birbaşa eşitsəniz daha yaxşı olar. Bu gün dünyadakı iqtisadi vəziyyəti və regiondakı siyasi durumu nəzərə alsaq aydın olur ki, heç bir ölkə uzun perspektivdə yalnız öz resurslarına əsaslanma bilməz. Müxtəlif ölkələrdə fərqli resurslar var. Keçmiş sovet məkanındakı ölkələrə gəldikdə, onlar əsasən resurslara əsaslanır. Bəzi hallarda, söhbət neft və qazdan, digər hallarda başqa resurslardan gedir. Lakin ola bilər ki, başlanğıcda bu, təbii hal idi, çünki həmin vaxt biz iqtisadiyyatı dəyişməli, ilkin kapitalı yaratmalı və əsas iqtisadiyyatlara hansı şəkildə inteqrasiya haqqında düşünməli idik.

Hazırda həmin dövr artıq sona çatıb. Bu, əsasən neft qiymətlərinin sürətlə, üç-dörd dəfə aşağı düşməsi ilə bağlıdır. Bu, bir növ signal oldu ki, biz islahatlar sahəsində daha çox işlər görməliyik. Əgər inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə nəzər salsaq görürük ki, onların təxminən hamısı neft və qazla zəngin olmayan ölkələrdir. Lakin innovasiya, biznes mühiti, texnologiya - bunlar inkişafa səbəb oldu və bu gün dünya iqtisadiyyatının aparıcı qüvvəsidir. Bunun qarşımızda yaxşı nümunələri var və biz olduğca dərin, ciddi islahatlara sadıq.

Bizim üçün bir nömrəli məsələ neft və qazdan asılılığı azaltmaqdır. Baxmayaraq, neft və qaz iqtisadiyyatımız, region, enerji təhlükəsizliyi üçün mühüm rolunu davam etdirəcək.

Bildiyiniz kimi, Azərbaycan tərəfdaşlarımızın enerji təhlükəsizliyində çox önəmli rol oynayır. Neft və qaz sahəsinə yatırılan sərmayələr ölkəmizin, eləcə də digər ölkələrin gələcəyinə yönələn sərmayələrdir. Lakin iqtisadiyyatımız üçün bu, artıq prioritet deyil. Mən Nazirlər Kabinetinə nefti yaddan çıxarmağı tövsiyə etmişəm. Hasilat, nəql etmək, geniş həcmdə qaz hasilatına başlamaq yalnız Neft Fondumuzda daha çox vəsaitlərin toplanması üçün zəruridir. Ümid edirəm ki, vaxt gələcək biz Neft Fondundan büdcəyə vəsaitlərin köçürülməsini kəskin şəkildə azaldacağıq. Bu köçürmələr hazırda baş verir və bu, neftin qiymətləri ilə bağlıdır. Lakin hesab edirəm ki, bu vəziyyət də iqtisadiyyatımızı şaxələndirmək üçün yaxşı fürsətdir. Bir nömrəli vəzifə neftdən, qazdan asılılığı azaltmaq və şaxələndirmədir. Biz bunun üzərində çalışırıq və son on ildən artıq dövrdə bir milyondan çox daimi iş yeri açmağa, regional infrastrukturun, xidmətlərin inkişafına müvəffəq olduq.

Həmçinin sənaye potensialı yaradılmışdır. Lakin bu, kifayət deyil, çünki bizə iqtisadiyyatımızın qeyri-neft sektorunda daha sürətli artım lazımdır. Bu səbəbdən, şaxələndirmə bir nömrəli məsələdir. Bununla yanaşı, yeni iş yerləri açılmalıdır. Çünki Azərbaycanın müsbət demoqrafik vəziyyəti ilə əlaqədar, biz hər il minlərlə, hətta on minlərlə iş yeri yaratmalıyıq, belə ki, əhali iş yerlərinin açılmasına nisbətə daha sürətlə artır. Əhali artımı isə birmənalı olaraq, iqtisadi inkişafı ilə bağlıdır. Əgər siz əhali artımının dinamikasına baxsanız, görürsünüz ki, o, Azərbaycanın iqtisadi vəziyyətinə tam uyğundur. Əlbəttə ki, gələcəkdə daha sürətli iqtisadi inkişafı planlaşdırırıq. Bu səbəbdən, iş yerlərinin açılması da təhsil islahatları ilə əlaqələndirilməlidir. Çünki hökumətin daha çox iqtisadi fəaliyyəti planlaşdırdığı sahələrdə bizə mütəxəssislər lazım olacaq. Bu vaxta qədər bizdə həmin əlaqələndirmə olmayıb. Bu səbəbdən müəyyən qeyri-tarazlıq müşahidə olunur. Bəzi sektorlarda mütəxəssislərimizin sayı lazım olmayan dərəcədə çoxdur və bizə lazım olan sahələrdə isə onlar çatışmır.

İdxaldan asılılığın azaldılması, həmçinin prioritetlərdən biridir. Biz əsas istehlak sahələri üzrə asılılığı azaltmağa nail olmuşuq. Lakin yenə də asılı vəziyyətdəyik. Bu səbəbdən milli valyutamızın neftin qiymətləri və qonşuluqda baş verənlər baxımından qaçılmaz olan devalvasiyası inflyasiyaya, əlbəttə ki, təsir göstərdi. Əgər biz bütün istehlak sahələri üzrə özümüzü 100 faiz təmin etsəydik, devalvasiyanın mənfi təsiri daha az olardı. Lakin, bu, eyni zamanda, daha rəqabətçil olan yerli istehsalı stimullaşdırmaq üçün fürsətdir. İxrac təmayüllü istehsal hazırda əsas prioritetlərdən biridir. Bu, əvvəlcə prioritet deyildi, çünki açıq desək, neftdən əldə edilən nağd vəsaitlərin həcmi büdcə profisitini və gözəçarpan valyuta ehtiyatlarını təmin etmək üçün kifayət idi. Hazırda neftin qiyməti aşağı düşdükdən sonra biz onu digər ixrac təmayüllü məhsullarla kompensasiya etməliyik. Bunu etmək üçün biz düzgün marketinq, fəal diplomatiya aparmalıyıq. Beynəlxalq bazarlara yeni məhsullarla daxil olmaq asan deyil. Xüsusən də indiki dövrdə, cari geosiyasi vəziyyətdə. Bu halda ənənəvi istehsalçılar ənənəvi bazarlara daxil olmaqda çətinlik çəkirlər.

Bir sözlə, biz xarici bazarlara nəyi təqdim edə bilirik? Söhbət əsasən asan satıla bilən məhsullardan gedir. Bu səbəbdən iqtisadiyyatın həmin sektorlarına diqqətin yönəldilməsi, xüsusən də infrastruktur sahəsinə diqqət hazırda bir nömrəli məsələ olmalıdır. Biz ixracın stimullaşdırılması, sahibkarlıq mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətində ciddi addımlar atmışıq. Oudur ki, ixraca yönəlmiş iqtisadiyyatı yaratmaq üçün bu sahədə hansı işlərin görülməsini sizdən eşitsək yaxşı olar. Biznes mühitinin yaxşılaşdırılması, əlbəttə ki, əsas prioritetlərdən biridir. Sərmayə mühitinin də təkmilləşdirilməsi bu məqsədlə bağlıdır. Enerji sektorunda çox münbit investisiya mühiti var, çünki bütün pay bölgüsü sazişləri parlament tərəfindən təsdiqlənir və qanun formasını alır. Lakin, əlbəttə, biz eyni vəziyyəti iqtisadiyyatımızın bütün digər sektorlarında da təmin etməliyik ki, investorlar sərmayələrinin qorunmasına tam əmin olsunlar, şərtlərin dəyişdirilməsi, müdaxilələr olmasın. Proqnozlaşdırılan investisiya mühiti mövcud olmalıdır. Biz yalnız

bu halda hazırkı şəraitlər əsasında investisiyaları cəlb edə bilərik. Bu, bizə lazımdır. Lakin bunu etmək üçün, - siz daha yaxşı bilirsiniz, – müvafiq şəraitlər olmalıdır. Qanunverici əsaslar, qanunun aliliyi, sərmayələrin qorunması, bürokratik maneələrin, istər yerli, istərsə də xarici şirkətlərin fəaliyyətinə hər hansı qeyri-qanuni müdaxilələrin aradan qaldırılması vacibdir. Fikrimcə, xarici şirkətlər daha yaxşı şəraitdədirlər, çünki bəzən qeyri-qanuni müdaxilə olan halda, onlar birbaşa və ya hökumətləri vasitəsilə məlumat verə bilir və həmin məsələlər öz həllini tapır.

Lakin bəzən yerli şirkətlər ümitsiz, köməksiz qalır. Bu, davamlı iqtisadi inkişafa ən böyük maneələrdən biridir. Bir sözlə, biz islahatlara, yaxşı idarəçiliyə, biznes üçün daha çox imkanların yaradılmasına, o cümlədən investisiya mühitinə, ixrac potensialının stimullaşdırılmasına və sərmayələrin cəlb edilməsinə olduqca bağlıyıq. Görüləcək iş çoxdur. Fikrimcə, biz məqsədlərimizə nail olacağıq. Eyni zamanda, iqtisadiyyatın elə sektorları var ki, bizim üçün prioritet təşkil edir. Əlbəttə, investisiyaların həmin sektorlara cəlb edilməsi yaxşı olar. Onlardan biri əlavə potensialı, o cümlədən ixrac məhsullarını yarada biləcək kənd təsərrüfatıdır. O, həmçinin məşğulluq məsələlərinə də yardım edə bilər, çünki əhalimizin demək olar ki, yarısı kənd yerlərində yaşayır. Biz kənd yerlərində artıq müvafiq infrastrukturunu yaratmışıq. Qaz, elektrik enerjisi və su ilə təchizatı təmin etmişik. Yollar çəkmişik. Bütün bu layihələr ya tam reallaşmış, yaxud da başa çatmaq üzrədir.

Həmçinin yüksək texnologiyalar sektoru bizim üçün prioritetdir. Bu sahədə də Azərbaycan və ABŞ şirkətləri arasında yaxşı əməkdaşlıq var. Kənd təsərrüfatı sahəsində, həmçinin sizin texnologiyadan istifadə edərək biz eyni torpaq sahəsində daha çox məhsul becərə bilərik.

Turizmə gəldikdə, biz bu sahəyə fəal şəkildə sərmayələr yatırırıq. Hazırda əlavə addımlar atılır ki, xarici turistlər Azərbaycana daha asan səfər etsinlər. Xüsusən, coğrafi mövqeyi, xalqımızın qonaqpərvərliyini, təhlükəsizliyi, dostluq mühitini və istər Bakıda, istərsə də rayonlarda artıq mövcud infrastrukturunu, o cümlədən

müxtəlif iqlim şəraitlərini nəzərə alsaq, turistləri daha çox cəlb edə bilərik. Əfsuslar olsun ki, hazırkı vəziyyət bizi qane etmir. Biz turizm sənayesini yaratmalıyıq. Bu, bizdə yoxdur. Turizmin, əgər belə demək olarsa, əlavə həcmi təmin etmək üçün müəyyən addımlar atılıb, lakin turizm sənayesi mövcud deyil. Biz bunu etməliyik. Hazırda, dünyada tanınan otellər ölkəmizdə var. Fikrimcə, şirkətlər bu işdə bizə yardım edə bilərlər.

Əlbəttə, əvvəldə qeyd etdiyim kimi, məşğulluq hər zaman gündəliyimizdə olacaq. Bu sahədə heç vaxt işimizi bitirmiş kimi hesab etmirik. Bu səbəbdən iqtisadiyyatın sənaye sektorlarının, ağır sənayenin, toxuculuq sənayesinin yaradılması da resurslarımızla bağlıdır. Böyük dəmir filizi ehtiyatlarını nəzərə alsaq, poladəritmə sənayesinin böyük potensialı var. Pambığın yetisdirilməsi üçün müvafiq olan iqlim şəraitini nəzərə alsaq, toxuculuq sənayesinin imkanları da mövcuddur və sair.

Bu haqda çox danışa bilərəm və bütün vaxtımızı şərhlər üçün istifadə etmək istəməzdim. Lakin sizə planlaşdırdığımız işlər barədə məlumat vermək istədim və nəyin edilməsi ilə əlaqədar fikir söyləyə bilərsiniz. Daha fəal sərmayələr, yerli və xarici şirkətlərin fəaliyyəti üçün maneələr nədən ibarətdir? Fikrinizcə, hökumət çalışdığımız vəziyyəti yaratmaq üçün hansı əlavə işləri görməlidir? Bunları nəzərə alaraq, sizi çıxış etməyə dəvət edirəm.

Diqqətinizə görə sağ olun.

**Henri Kissingerin “Diplomatiya nədir ?” sualına
maraqlı izahı**

- Diplomatiya nədir ?

Ooo, bu, universal yəhudi metodudur, icazə verin misal üzərində izah edim. Siz Sibirdə bir kasıb oğlana Rokfellerin qızını almaq istəyirsiniz. Bunun üçün oğlandan soruşursunuz:

- Yəhudi qızla evlənmək istəyirsən ?
- Nəyimə lazımdır, kəndimizdə qız doludur.
- Yox, o qız miyader qızıdır !
- A, onda bu hər şeyi dəyişir – mən razı!

Bundan sonra mən gedirəm İsveçrəyə, orada bank sahibi ilə görüşürəm deyirəm ki, sizə Sibirdən bir oğlan tapmışam, sif sizin bankınıza prezident kimi yaraşan adamdır !

- Nəyimə lazımdır Sibirdən , burda insan yoxdur ki,
- Ama o Rokfellərin kürəkənidir!
- Onda bu hər şeyi dəyişir. Gəlsin!

Sonra mən gedirəm Rokfellərin yanına. Deyirəm ki, sənə Sibirdən bir kürəkən tapmışam.

- Bizim ailə hamısı maliyyəçidir, Sibirdən olanı neynirəm?!
- Elə oda İsveçrə bankının prezidentidir.
- Hə, onda vəziyyət dəyişir.

Və qızını çağırır. Qızım sənə maliyyəçi ər tapmışıq. Qız isə

- Maliyyəçilər hamısı cılız və zəif olurlar! İstəmirəm.
- Yox qızım bu Sibirdəndir, çox möhkəmdir.

Qız bununla da razılaşır.

Bax bu sif diplomatiyadır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 1995.
2. Azərbaycan iqtisadiyyatı. A.Nadirovun elmi redaktorluğu ilə. Bakı, «ELM», 2003, 344s.,
3. Eyyubov A. K. Diplomatiyanın əsasları. Bakı, 2009.
4. Diplomatiya. Ensiklopedik lüğət. Bakı, 2005.
5. Nuriyev S.S., Yusifova S.İ. Handbook on International Relations. Bakı, 2012.
6. Əhmədov M.A. Qloballasma və milli iqtisadiyyatın formalaşması. Bakı, 2003, 520 s.
7. Əyyubov V., Əyyubov T. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının başlıca şərtləri, //Azərbaycan iqtisadiyyatı yüksəlis yolunda (məqalələr toplusu) V (XIV) Buraxılış. Bakı, Elm, 2003.
8. «Milli təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Azərbaycan Respublikası Qanunvericilik toplusu, 31 avqust 2004- cü il.
9. K.F.Qafarov Milli iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinin konseptual əsasları. Bakı, Azər nəşr, 1999, 72 s.
10. M.C.Ataqışiyev, H.M.Abbasov, N.H.Abbasov. Mikro və makro iqtisadiyyat . Dərslik. Bakı, 2010.
11. G.İ.İsmayılov. Dünya iqtisadiyyatının nəzəri əsasları. Bakı, 2006.
12. Vəliyev T. İqtisad elminin nəzəri-əsaslarının tarixi təkamülü. Bakı. Elm, 1999.
13. C.Nuriyev. Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsi. Dərslik, Bakı, Qanun, 2000.
14. “İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Qanun, Bakı, 2002.
15. A.M.Məhərrəmov. İqtisadi diplomatiya. Bakı, 2009.
16. İ.A.Kərimli. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri. Bakı, 2006, 304 s.
17. A.M.Məhərrəmov, H.H.Aslanov. Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi. Bakı, 2008, 400s.

18. V.Y.Ulaxoviç. Müasir diplomatiyada protokol və etiket. Bakı, 2008.
19. A.Abbasbəyli, V.Cəfərov, Z.Qafarov. Diplomatiya terminləri lüğəti. Bakı, 2000.
20. Ə.Sadiqov. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik, Bakı, 2008.
21. M.X.Meybullayev, S.M.Mikayılova. İqtisadi Təhlükəsizlik Nəzəriyyəsi. Dərslik, Bakı, 2014.
22. Şəfa Əliyev. Azərbaycanın xarici iqtisadi siyasəti. Dərs vəsaiti, Sumqayıt, 2015.
23. B.M.Abdullayev, A.K.Eyyubov. Diplomantik yazışma. Dərs vəsaiti, Bakı, 2013.
24. Şəkərəliyev A.S., Əliyev A.Ə, Gömrük isinin təşkili və idarə edilməsi. Bakı, 2003.
25. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik, Bakı, 2005.
26. Xankişiyev A., Mehtiyev S. Diplomatiya və iqtisadiyyat. Bakı, Elm-təhsil, 2003.
25. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi. Bakı, 2005.
26. Gömrük tarifi haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 1995.
27. David W. Conkin (1991), Comparative Economic Systems, Cambridge University Press, p.1.
28. Woocock, S. and Bayne N. (2005). The New Economic Diplomacy: Decision-Making and Negotiating in International Economic Relations (G8&Global Governance Series), Ashgate, UK, 314 p.
29. Almond Gabriel A., et. al. Comparative Politics Today: A World View (7th edition), 2000.
30. «Безопасность России: правовые, социально-экономические и научно-технические аспекты. Продовольственная безопасность. Раздел.1, М, Знание, 2000, Раздел.2, М., Знание, 2001.

31. Зиядуллаев Н. СНГ в глобальной экономике: стратегия развития и национальная безопасность»// *Мировая экономика и международные отношения* , №4 2005, 29-34с.
32. Колотко Г. Глобализация и сближение уровней экономического развития: от спада к росту в странах с переходной экономикой. *Вопросы экономики*, №10, 2000.
33. Потрубач Н.Н. Налоговая составляющая экономической безопасности России // Н.Н. Потрубач, И. С. Цыпин // *Социальные гуманитарные знания*. №3, 2002, 146-166с.
34. Стратегия содействия сокращению бедности в России: анализ и рекомендации / Под ред . Л. Овгаровой Н., Московское бюро МОТ, 2001.
- 35.Фролова Т.А. «Мировая экономика: конспекты лекций» Таганрог (Россия), 2006
36. Улахович В. *Международные организации*, 2005, 396 стр.

Elektron resurslar

1. URL:<http://www.president.az>-(Azərbaycan Respublikası Prezidentinin rəsmi internet saytı)
2. URL:<http://www.socar.az>-(Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkətinin rəsmi internet saytı)
3. URL:<http://www.economy.gov.az>- (Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin rəsmi internet saytı)
4. URL:<http://www.cbar.az>- (Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının rəsmi internet saytı)
5. URL:<http://www.mfa.gov.az>- (Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyinin rəsmi internet saytı)
6. URL:<http://www.diaspora.gov.az> –(Azərbaycan Respublikası Diasporla İş üzrə Dövlət Komitəsinin rəsmi internet saytı)
7. URL:<http://www.maliyye.gov.az>-(Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin rəsmi internet saytı)
- 8.URL:<http://www.heydar-aliyev-foundation.org>–(Heydər Əliyev Fondunun rəsmi internet saytı)
- 9.URL:<http://www.e-qanun.az>-(Azərbaycan Respublikasının normativ hüquqi və normativ xarakterli aktlarının rəsmi mətnini özündə əks etdirən elektron məlumat bazası)
10. URL:<http://www.azertag.az>-(Azərbaycan Dövlət İnformasiya Agentliyinin rəsmi internet saytı)
11. URL:<http://www.preslib.az>-(Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanasının rəsmi internet saytı)
12. URL:<http://www.ndu.edu.az>-(Naxçıvan Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytı)
13. URL:<http://www.banker.az>-(Azərbaycan kommertiya bankları haqqında informasiya portalı)
14. URL:<http://www.science.gov.az>-(AMEA-Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının informasiya portalı)
15. URL:<http://www.kayzen.az>
16. URL:<http://www.marja.az>
17. URL:<http://www.elshanhajizadeh.com>

18. URL:<http://www.azerbajans.com>
19. URL:<http://www.lib.aliyev-heritage.org>
20. URL:<http://www.az.wikipediya.org>
21. URL:<http://www.azerbaijan-news.az>
22. URL:<http://www.anl.az>
23. URL:<http://www.apa.az>
24. URL:<http://www.thediplomat.com>
25. URL:<http://www.culturaldiplomacy.org>
26. URL:<http://www.diplomatic-council.org>
27. URL:<http://www.sciencediplomacy.org>
28. URL:<http://www.diplomaticourier.com>
29. URL:<http://www.sounddiplomacy.com>
30. URL:http://az.wikipedia.org/wiki/İslam_İnkişaf_Bankı
31. URL:http://az.wikipedia.org/wiki/Qara_Dəniz_İqtisadi_Əmək_daşlıq_Təşkilatı

Test nümunələri

1. Hansı tarixdə Azərbaycanda Diplomatiya Günü kimi qeyd olunur ?
 - a) 10 iyun
 - b) 9 iyul
 - c) 26 iyun
 - d) 28 may
2. Kim “diplomatiya”-nı təmtəraqlı libas geyinmiş siyasət adlandırır ?
 - a) I Napoleon
 - b) David Rikardo
 - c) Fransua Kalyer
 - d) Martens
3. Xalq diplomatiyasının digər adı necə ifadə olunur ?
 - a) hərbi diplomatiya
 - b) ictimai diplomatiya
 - c) siyasi diplomatiya
 - d) gizli diplomatiya
4. “Hərb və Sülh” əsərinin müəllifi kimdir ?
 - a) Martens
 - b) Tolstoy
 - c) A.Simit
 - d) Margentau
5. Diplomatiya dövlət fəaliyyətinin gündəlik forması kimi nə vaxt meydana çıxmışdır ?
 - a) XIX-XX əsrlərdə
 - b) XVII-XVIII əsrlərdə
 - c) XV-XVI əsrlərdə
 - d) XVI-XVII əsrlərdə
6. Neçənci ildə Fransa Xarici İşlər Nazirliyində ticarət, maliyyə və hüquqi problemlər üzrə məsləhətçi vəzifələri təsdiq edildi ?
 - a) 1835
 - b) 1907

c) 1929

d)1947

7. İlk ticarət konsulluqları Yaxın Şərqdə nə vaxt açılmışdır ?

a) XII-XIII əsrlərdə

b) V əsrdə

c)XVII-XVIII əsrlərdə

d) VII əsrdə

8. “Diplomatiya danışıqlar aparmaq elmi və ya danışıqlar aparmaq məharətidir” fikri kimə məxsusdur ?

a) Martens

b) Tolstoy

c)A.Simit

d) Margentaу

9. Diplomatiyanı iki səviyyədə - ümumi düşüncə və xüsusi düşüncə olaraq müəyyən etmək fikri kimə məxsusdur?

a) Fransua Kalyer

b) Kuinsi Rayt

c) Martens

d) A.Simit

10. “Əsrin müqaviləsi” nə vaxt imzalanmışdır?

a) 18 oktyabr 1991-ci il

b) 20 sentyabr 1994-cü il

c) 20 oktyabr 1994-cü il

d) 20 sentyabr 1993-cü il

11. “İqtisadi inkişafın hərəkətverci qüvvəsi maşın və mexanizmlər deyil, insanlardır” fikri kimə məxsusdur ?

a) K.Marks

b) A.Simit

c) D.Rikardo

d) Herxard

12. Azərbaycan Respublikasının demoqrafiik inkişaf konsepsiyası nə vaxt təsdiqlənmişdir ?

a) 9 dekabr 1993-cü il

b) 18 dekabr 1999-cu il

- c) 26 iyun 1918-ci il
d) 9 dekabr 1999-cu il
13. Hansı iqtisadçı alimə görə kapital toplanmış və maddiləşmiş əməkdir ?
a) Keyns
b) Adam Smit
c) Karl Marks
d) Herxard
14. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyasının ən yüksək səviyyədə inkişaf etmiş forması hansıdır ?
a) Ümümi bazar
b) Azad Ticarət Zonaları
c) Kapital İttifaqları
d) Sərbəst Ticarət Cəmiyyətləri
15. Azərbaycan Respublikası “Valyuta tənzimi haqqında” qanununun 13-cü maddəsinə əsasən valyuta tənzimlənməsinin əsas orqanı hansı qurumdur ?
a) Nazirlər Kabineti
b) Maliyyə Nazirliyi
c) Mərkəzi Bank
d) İqtisadiyyat Nazirliyi
16. İqtisadiyyata isə ilk dəfə azad ticarət anlayışını ingilis iqtisadçısı kim gətirmişdir ?
a) Keyns
b) Adam Smit
c) Karl Marks
d) Herxard
17. Avro nə vaxtdan nağd əskinas şəklində dövriyyə buraxılmağa başladı ?
a) 2002-ci il 1 dekabr
b) 2002-ci il 1 yanvar
c) 2004-cü il 1 yanvar
d) 1999-cu il 1 yanvar

18. Kimə görə ABŞ-ın borcu “Beynəlxalq polis rolunu” öz üzərinə götürməkdən ibarət idi ?

- a) Vudro Vilson
- b) T.Ruzvelt
- c) Klinton
- d)Corc Buş

19. Kimə görə “ kapital” qiymətli metallar hesab olunur ?

- a) Kommunistlərə
- b) Merkantilistlərə
- c) Marksistlərə
- d) İnqilab keşikçilərinə

20. Müstəqil Azərbaycanla Beynəlxalq Valyuta Fondu arasında iqtisadi diplomatik əlaqələrin qurulmasının tarixi nə vaxtdan başlayır ?

- a) 1992-ci il
- b)1998-ci il
- c)1991-ci il
- d)1995-ci il

21. Hansı ABŞ prezidentinin dövründə “Dollar diplomatiyası”ndan istifadə daha da geniş xarakter almışdı ?

- a) Uilyam Taftın
- b) Vudro Vilson
- c)B.Klinton
- d)B.Obama

22. “Hökmdarlarla danışıqlar aparılmasının üsulları” adlı kitabın müəllifi kimdir ?

- a) Keynes
- b) Uilyam Taft
- c) Fransua Kalyer
- d) Martens

23. Avropanın ən böyük kreditörü rolunu oynayan Avropa dövləti hansıdır ?

- a) Fransa
- b) İtaliya

- c) Almaniya
d) İsveçrə
24. Kimə görə insan üçün stimül rolu - onun yaxşı yaşamağa can atmasıdır ?
a) L.Herxarda
b) K.Marks
c) A.Simit
d) D.Rikardo
25. “İnsan çalışır elə bir qərar qəbul etsin ki, sonra bu qərar onun özünə və ailəsinə xeyir gətirə bilsin” fikri kimə məxsusdur ?
a) L.Herxarda
b) K.Marks
c) A.Simit
d) D.Rikardo
26. Dünya bankı nə vaxt təsis edilmişdir ?
a) 1951-ci il
b) 1947-ci il
c) 1944-cü il
d) 1954-cü il
27. Dünya bankı hansı konfransda təsis edilmişdir ?
a) İstanbul konfransında
b) Bretton-Vuds konfransında
c) Vyana konqresində
d) Paris sülh konfransında
28. Yalnız hansı təşkilata üzv olan ölkələr İslam İnkişaf Bankına üzv ola bilər ?
a) BMT
b) İKT
c) Aİ
d) GUAM
29. Dünya bankının Vaşinqtondakı baş qərargahında “Azərbaycan günləri” hansı tarixdə keçirilmişdir ?
a) 2011-ci ilin mart ayı
b) 2001-ci ilin mart ayı

- c) 1993-cü ilin mart ayı
d) 2011-ci ilin dekabr ayı
30. BVF-yə üzv ölkələrin cəlb etdikləri kreditin həcmi kvotanın neçə faizindən çox ola bilməz ?
a) 25
b) 35
c) 45
d) 55
31. Beynəlxalq Valyuta Fondu faktiki olaraq nə vaxt fəaliyyətə başlamışdır ?
a) 1944
b) 1949
c) 1947
d) 1970
32. BMT Təhlükəsizlik Şurasının Azərbaycan torpaqlarının qeyri-şərtsiz boşaldılması ilə bağlı qəbul etdiyi qətnamələr hansılardır ?
a) “822”, “853”, “874”, “884”
b) “832”, “853”, “804”, “887”
c) “852”, “853”, “814”, “883”
d) “832”, “843”, “879”, “889”
33. Azərbaycan Respublikasında gömrük fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı funksiyaları yerinə yetirən əsas orqan hansı təşkilatdır ?
a) DGK
b) Nazirlər Kabineti
c) Maliyyə Nazirliyi
d) İqtisadiyyat Nazirliyi
34. Müstəqillik qazandıqdan sonra nə vaxt Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi yaradılmışdır ?
a) 1991-ci il fevral ayı
b) 1992-ci ilin yanvar ayı
c) 1993-cü il iyun ayı
d) 1995-ci il iyul ayı
35. Dövlət Gömrük Komitəsinin Əsasnaməsi Azərbaycan Respublikası Prezidentinin hansı Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. ?

- a) 1998-ci il 27 oktyabr
- b) 1992-ci il 17 oktyabr
- c) 2000-ci il 27 yanvar
- d) 1998-ci il 27 yanvar

36. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT-World Customs Organization) - gömrük məsələləri üzrə hökumətlər arası beynəlxalq təşkilat nə vaxt yaranmışdır ?

- a) 1950-ci il dekabrın 15-də
- b) 1945-ci il dekabrın 23-də
- c) 1940-ci il dekabrın 16-da
- d) 1920-ci il noyabrın 15-də

37. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT-World Customs Organization) - gömrük məsələləri üzrə hökumətlər arası beynəlxalq təşkilat harada yaradılmışdır ?

- a) Brüsseldə (Belçika)
- b) Paris (Fransa)
- c) London(İngiltərə)
- d) Moskva (Rusiya)

38. Azərbaycan Respublikasında gömrük işinin inkişafı üzrə həyata keçirilən tədbirləri hansı orqan maliyyələşdirir ?

- a) Maliyyə Nazirliyi
- b) DGK
- c) Nazirlər Kabineti
- d) Mərkəzi Bank

39. Azərbaycan nə vaxtdan etibarən müstəqil xarici siyasət yeritməyə başladı ?

- a) 1993-cü il
- b) 1991-ci il
- c) 2003-cü il
- d) 1992-ci il

40. “Şahdəniz” yatağından tammiqyaslı hasilat nə vaxtdan başlamışdır ?

- a) 2013-cü il
- b) 2017-cil

c) 2003-cü il

d) 2005-ci il

41. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı I dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?

a) 2004-2008-ci illər.

b) 2009-2013-ci illər.

c) 2014-2018-ci illər.

d) 1993-2003-cü illər.

42. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı II dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?

a) 2004-2008-ci illər.

b) 2009-2013-ci illər.

c) 2014-2018-ci illər.

d) 1993-2003-cü illər.

43. Azərbaycan Respublikasında regionları sosial iqtisadi inkişafı ilə bağlı III dövlət proqramı hansı illəri əhatə edir ?

a) 2004-2008-ci illər.

b) 2009-2013-ci illər.

c) 2014-2018-ci illər.

d) 1993-2003-cü illər.

44. 2014-cü il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?

a) İslam Həmrəyliyi ili

b) Sənaye ili

c) Təhsil ili

d) Mültikulturalizm ili

45. 2017-ci il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?

a) İslam Həmrəyliyi ili

b) Sənaye ili

c) Təhsil ili

d) Mültikulturalizm ili

46. 2016-cı il Azərbaycanda nə ili elan olunmuş və bununla bağlı müvafiq tədbirlər planı hazırlanaraq təsdiq edilmişdir ?

- a) İslam Həmrəyliyi ili
- b) Sənaye ili
- c) Təhsil ili
- d) Mültikulturalizm ili

47. 2015-ci ildə ilk Avropa oyunları hansı ölkədə keçirildi ?

- a) Türkiyə
- b) Gürcüstan
- c) Azərbaycan
- d) Fransa

48. İlk Avropa Oyunlarına təxminən nə qədər idmançı qatılmışdı ?

- a) 10 000- ə yaxın
- b) 50 000- ə yaxın
- c) 1 000- ə yaxın
- d) 100 000- ə yaxın

49. Avropa oyunlarının məşəlinin Bakı Olimpiya Stadionuna kim gətirmişdir ?

- a) İlham Zəkiyev
- b) Fərid Mansurov
- c) Elnur Məmmədli
- d) Vaqif Cavadov

50. 2017-ci ildə Azərbaycanda neçənci İslam Həmrəyliyi Oyunlarının keçirilməsi nəzərdə tutulub ?

- a) IV
- b) VII
- c) IX
- d) XII

51. 10 oktyabr 2007-ci ildə hansı şəhərdə GUAM-ın yubiley mərasimi baş tutub ?

- a) Vilnüs
- b) Riqa
- c) Kiyev
- d) Bakı

52. Bakı-Tbilisi-Qars (BTQ) xəttin çəkilməsinə dair saziş nə vaxt bağlanıb ?

a) 2004

b) 2007

c) 2003

d) 2009

53. Xəzərin Azərbaycan sektorunda ən böyük qazla zəngin olan yatağı hansıdır ?

a) Çıraqlı

b) Naxçıvan

c) Günəşli

d) Şahdəniz

54. GUAM-da Yaltada ticarət və daşımalarda yardım layihəsinin həyata keçirilməsinə dair Memorandum nə vaxt imzalanıb ?

a) 6 oktyabr 2011-ci il

b) 4 iyul 2010-cu il

c) 5 iyun 2009-cu il

d) 4 iyul 2004-cü il

55. “Alman möcüzəsi” ideologiyasının banisi kim hesab olur ?

a) D.Rikardo

b) Leybnis

c) A.Simit

d) Herxard

56. Diplomatiya öz inkişaf bünövrəsini qədim harda tapmışdır ?

a) Babildə

b) Misirdə

c) Roma və Yunanıstanda

d) Osmanlıda

57. Kimə görə diplomatiyanın ixtiyarında üç vasitə (kompromis, güclə hədələmə, inandırmaq) vardır ?

a) D.Rikardo

b) Leybnis

c) A.Simit

d) Margentau

58. Fransızca “la diplomatique” (diplomatika) termini hansı mənanı verir ?

- a) qədim sənədlərin şifflərini açma
- b) ikiqat bükülmüş sənədlər
- c) qədim sənədlərin arxivlənməsi
- d) sənədlərin yenilənməsi

59. “diplom” sözü (yunan dilində- diploma) hansı mənanı verir ?

- a) ikiqat yığılmış sənədlər
- b) qədim sənədlərin şifflərini açma
- c) qədim sənədlərin arxivlənməsi
- d) sənədlərin yenilənməsi

60. «Gözəl karyeradır, lakin təhlükələr və çətinliklərlə doludur. Yalnız əsilzadə şəxslərə məxsusdur. Qeyri-müəyyən əhəmiyyətli məşğuliyyətdir, lakin kommersiyadan yüksəkdir. Diplomət həmişə incə və səmimidir» fikrinin müəllifi kimdir ?

- a) Ottaviano Madçi
- b) Martens
- c) Q.Flober
- d) Homer

61. AXC-nin ilk xarici işlər naziri kim olmuşdur ?

- a) Məmməd həsən Hacınski
- b) Əlimərdan bəy Topçubaşov
- c) Fətəli xan Xoyski
- d) Məmməd Cəfərov

62. Hansı məşhur fransız tədqiqatçısı iqtisadi diplomatiyanın mikro və makro iqtisadi olaraq təsnif edilməsinin tərəfdarı idi?

- a) Ottaviano Madçi
- b) Gi Karron
- c) Q.Flober
- d) Martens

63. Müasir dövrümüzə qədər “İqtisadi diplomat” kimi kimlər çıxış etmişlər ?

- a) bankirlər və inqilab keşikçiləri
- b) ticarətçilər (tacirlər) və ruhanilər
- c) bankirlər və axundlar
- d) ticarətçilər (tacirlər) və bankirlər

64. Nə vaxt Almaniya xarici işlər nazirliyi nəzdində iqtisadi şöbələr, diplomatik nümayəndəliklərdə isə iqtisadi məsələlər üzrə attaşe vəzifələri təsis edildi ?

- a) 1903-cü il
- b) 1915-ci il
- c) 1920-ci il
- d) 1907-ci il

65. «Zəkası ilə fərqlənməyən insanın dövlətin daxilində işləməsi daha təhlükəsiz olar, çünki bu halda onun buraxdığı səhvlər zərərşədirilə bilər. Halbuki xaricdə buraxılan səhvlər çox vaxt bərpa edilməz olur». Fikri kimə məxsusdur ?

- a) D.Rikardo
- b) Leybnis
- c) A.Simit
- d) Fransua Kalyer

66. İqtisadi diplomatiyanın birinci məqsədinə aiddir ?

- a) milli biznesə siyasi dəstək
- b) milli biznesin rəqabət imkanlarının artırılması
- c) milli biznesə xarici bazarlara daxiləlməyə yardım
- d) dünya təsərrüfatında milli iqtisadiyyatın çəkisini artırmaq

67. İqtisadi diplomatiyanın dördüncü məqsədinə aid deyil ?

- a) insan potensialının artırılması
- b) milli biznesə siyasi dəstək
- c) milli sərvətdə əqli komponentin artırılması
- d) həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi

68. İqtisadi diplomatiyanın ikinci məqsədinə aid deyil ?

- a) milli biznesə siyasi dəstək
- b) milli biznesin rəqabət imkanlarının artırılması
- c) milli biznesə xarici bazarlara daxiləlməyə yardım
- d) dünya təsərrüfatında milli iqtisadiyyatın çəkisini artırmaq

69. Plürilateral sazişlərə hansı sazişlər daxil edilir ?

- a) məhdud iştirakçı dairəli sazişlər
- b) natamam sazişlər
- c) açıq sazişlər

d) müddəti bitmiş sazişlər

70. Kimə görə yazışma diplomatın iş vaxtının 80 faizdən artıq hissəsini tutur ?

- a) N.Tusi
- b) V.Popov
- c) F.Kalyer
- d) Homer

71. Kənarda doğulan pandalar dərhal hansı ölkəyə təhvil verilməlidir ?

- a) Yaponiya
- b) ABŞ
- c) Çin
- d) Azərbaycan

72. Rus tədqiqatçıların fikrincə isə ölkədə iqtisadi təhlükəsizliyi təmin etmək istiqamətində əsas meyar kimi ictimai əmək məhsuldarlığının stabil artım tempi ilə ərzində neçə faizdən az olmamalıdır ?

- a) 5
- b) 10
- c) 20
- d) 50

73.“Diaspora” qədim yunan sözü olub hərfi mənası nə deməkdir ?

- a) icra etmə
- b) səpələnmə
- c) yerinə yetirmək
- d) məhdulaşdırma

74. 2012-ci ildə 57-ci Avroviziya mahnı müsabiqəsi (şüari-ing: Light your fire – “Öz məşəlini alovlandır”) hansı ölkədə keçirilmişdir ?

- a) Azərbaycan
- b) Norveç
- c) İsveç
- d) Ukrayna

75. Beynəlxalq iqtisadi diplomatiyada ticarət fəaliyyətinin mərhələsinə aid olanı göstərin.

- a) alqı-satqı müqaviləsinin hazırlanması
- b) alqı-satqı müqaviləsinin bağlanması
- c) alqı-satqı müqaviləsinin icrası
- d) hamısı

76. Diplomatin informasiya sahəsində fəaliyyətinə olan tələblərə aid deyil ?

- a) maksimum dürüst informasiya
- b) ziddiyətli maraqları nəzərə almaq
- c) korrektliyi qorumaq
- d) maksimum informasiya vermək

77. Digər tədqiqatçılardan fərqli olaraq ABŞ-ın “İrs” Fondunun analitik Ceyms Karafonanın fikrincə heç vaxt diplomatiyadan mükəmməl olub, onu əvəz edə bilməz. “Yüz qırx simvol və işarə ilə heç bir qlobal problemi həll etmək olmaz”

- a) hərbi diplomatiya
- b) iqtisadi diplomatiya
- c) e-diplomatiya
- d) siyasi diplomatiya

78. Avropada ingilis dilinin hegemonluğuna qədərki dövrdə iqtisadi diplomatik yazışma dili kimi latın dilindən sonra hansı dil geniş istifadə olunmağa başladı ?

- a) fransız
- b) italyan
- c) ispan
- d) türk

79. Avro banknotlar bir-birindən nəyə görə fərqlənir ?

- a) ölçüsünə və rənginə
- b) üzərindəki ictimai xadimlərin rəsminə və ölçüsünə
- c) rənginə və üzərindəki ictimai xadimlərin rəsminə
- d) hamısına

80. Beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın formalarına aiddir ?

- a) Azad ticarət zonaları

- b) Gömrük ittifaqları
c) Ümumi bazar və iqtisadi birlik
d) hamısı
81. İqtisadi diplomatik fəaliyyətin qurulmasında beynəlxalq ticarət hüquqi mənbələri aşağıdakılar hesab olunur.
a) ticarət müqavilələri
b) əmtəə dövriyyəsi haqqında kontraktlar
c) beynəlxalq əmtəə kontraktları
d) hamısı
82. BVF-də ən çox səsə malik olan dövlət hansıdır ?
a) Yaponiya
b) Çin
c) ABŞ
d) İngiltərə
83. Azərbaycan Xalq Cumhuriyyəti dövründə Azərbaycanla hansı ölkə arasında bir maddədən ibarət gizli müqavilədə il ərzində ərzaq mallarına ixrac rüsumunun artırılmaması nəzərdə tutulurdu ?
a) Osmanlı
b) İran
c) Fransa
d) İngiltərə
84. Azərbaycanla Avropa İttifaqı arasında münasibətlərin hüquqi əsasını 22 aprel 1996-cı ildə Lüksemburq şəhərində imzalanan Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq sazişi olmuşdur. Bu sənəd nə vaxt qüvvəyə minmişdir ?
a) 1 iyul 1999-cu il
b) 1 iyul 1990-cı il
c) qüvvəyə minməyib
d) 10 iyun 1996-cı ildə
85. Nə vaxt Azərbaycanın Avropa Şurasına tam hüquqlu üzv qəbul edilməsinə dair qərar qəbul edilmişdir ?
a) 25 avqust 2011-ci ildə
b) 25 fevral 1991-ci ildə

c) 25 yanvar 2001-ci ildə

d) 30 yanvar 2002-ci ildə

86. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanın hüquqi statusu ilə bağlı məsələlər isə hansı müqavilələrinə əsaslanır ?

a) İstanbul, Moskva

b) Qars, Moskva

c) Qars, İstanbul

d) Paris, Qars

87. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanın hüquqi statusu ilə bağlı Moskva müqaviləsi nə vaxt bağlanmışdır ?

a) 16 mart 1918-ci il

b) 16 mart 1921-ci il

c) 17 yanvar 1913-cü il

d) 20 yanvar 1992-ci il

88. Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvanın hüquqi statusu ilə bağlı Qars müqaviləsi nə vaxt bağlanmışdır ?

a) 13 oktyabr 1921-ci il

b) 15 fevral 1931-ci il

c) 30 yanvar 1993-cü il

d) 20 noyabr 1934-cü il

89. Məlumat bazasının hazırlanması və yaradılması sahəsində dünya lideri olaraq hansı ölkə çıxış edir ?

a) Yaponiya

b) Çin

c) ABŞ

d) Almaniya

90. Azərbaycanın daxil olmadığı təşkilat hansıdır ?

a) ÜTT

b) BMT

c) BVF

d) MDB

91. İqtisadi diplomatiyada ən çox hansı dildən istifadəyə üstünlük verilir ?

a) ingilis

b) yapon

c) çin

d) türk

92. Kim araşdırmalarında qeyd edirdi ki, əhali artımının meyli həndəsi silsilə üzrə, ərzağın artma meyli isə hesabi silsilə üzrə baş verir ?

a) A.Smit

b) T.Maltus

c) L.Herxard

d) Martens

93. İlk dəfə kağız pullar Çində neçənci əsrdə meydana gəlmişdir ?

a) XII

b) VII

c) III

d) XX

94. İlk dəfə kağız pullar Rusiyada neçənci əsrdə meydana gəlmişdir ?

a) 1711-ci il

b) 1769-cu il

c) 1813-cü il

d) 1828-ci il

95. Kredit pullarına aid deyil ?

a) qızıl

b) Kredit kartları

c) Elektron pullar

d) Nəğd pullar

96. Alman Gömrük Birliyi neçənci ildə tətbiq olunmağa başladı ?

a) 1993-cü il

b) 1883-cü il

c) 1514-cü il

d) 1944-cü il

97. 2016-cı ildə aprel ayında “Dördgünlük müharibə”də qalib hansı dövlət oldu ?

a) Ermənistan

- b) İran
- c) Azərbaycan
- d) Suriya

98. Bretton-Vuds sisteminə görə 1 unsiya (təxminən 31 qram) qızıl =neçə ABŞ dolları kimi qəbul edilmişdir ?

- a) 5
- b) 35
- c) 50
- d) 1

99. Fəaliyyətini "Quran"dakı prinsiplər əsasında qurur

- a) BVF
- b) Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı
- c) Dünya Bankı
- d) İslam İnkişaf Bankı

100. Neçənci ildə Azərbaycan Asiya İnkişaf Bankına üzv kimi qəbul edilmişdir ?

- a) 1999-cu il
- b) 1992-ci il
- c) 1993-cü il
- d) 1995-ci il

DÜZGÜN CAVABLAR

1	B	11	A	21	A	31	C	41	A
2	A	12	D	22	C	32	A	42	B
3	B	13	B	23	C	33	A	43	C
4	B	14	A	24	A	34	B	44	B
5	D	15	C	25	A	35	A	45	A
6	B	16	B	26	C	36	A	46	D
7	A	17	B	27	B	37	A	47	C
8	A	18	B	28	B	38	B	48	A
9	B	19	B	29	A	39	B	49	A
10	B	20	A	30	A	40	A	50	A

51	A	61	A	71	C	81	D	91	A
52	B	62	B	72	A	82	C	92	B
53	D	63	D	73	B	83	B	93	A
54	D	64	C	74	A	84	A	94	B
55	D	65	D	75	D	85	C	95	A
56	C	66	D	76	D	86	B	96	B
57	D	67	B	77	C	87	B	97	C
58	A	68	D	78	A	88	A	98	B
59	A	69	A	79	A	89	C	99	D
60	C	70	B	80	D	90	A	100	A

*Xəlil Əlişən oğlu
Vəlizadə*

Vəlizadə Xəlil Əlişən oğlu 1993-cü ildə Naxçıvan şəhərində anadan olmuşdur. 2009-2013-cü illər ərzində Naxçıvan Dövlət Universitetinin «İqtisad» fakültəsinin «Dünya iqtisadiyyatı» ixtisasının bakalavr pilləsi üzrə təhsil almışdır. 2012-ci ildə Tələbələrin XXII elmi konfransında «İqtisad» bölməsi üzrə, 2011 və 2012-ci illərdə «Ümumrespublika informatika» olimpiadasında fərqlənmə diplomu ilə təltif edilmişdir. 2014-2016-cı illər ərzində Naxçıvan Dövlət Universitetinin «Gömrük işi» ixtisasının magistratura pilləsi üzrə təhsil almışdır.

2016-cı ildən Naxçıvan Dövlət Universitetinin «Dünya iqtisadiyyatı» kafedrasında elmi-pedaqoji fəaliyyətə başlamışdır. Bakalavr pilləsində «Dünya iqtisadiyyatı» kafedrasının nəzdində olan «Menecment» və «Dünya iqtisadiyyatı» ixtisaslarının «Dünya iqtisadiyyatı», «İqtisadi Təhlükəsizlik», «Valyuta Nəzarəti», «İqtisadi diplomatiya» fənləri üzrə təlim məşğələləri aparır.

Müəllifin 2 elmi məqaləsi və 1 fənn proqramı vardır. «İqtisadi diplomatiya» adlı kitab müəllifin ilk dərs vəsaitidir.

Dərs vəsaiti Naxçıvan Dövlət Universitetinin yaranmasının 50 illik yubileyi münasibəti ilə “Dünya iqtisadiyyatı” kafedrasında hazırlanmışdır.